Funkcionalna usmjerenost gradova i općina u Istočnoj Hrvatskoj

Žokvić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:883287

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb

Ivan Žokvić

Funkcionalna usmjerenost gradova i općina u Istočnoj Hrvatskoj

Diplomski rad
predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

Zagreb

2019.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu *diplomskog sveučilišnog studija Geografija; smjer: istraživački (smjer: Geografski informacijski sustavi)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Vedrana Prelogovića

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Funkcionalna usmjerenost gradova i općina u Istočnoj Hrvatskoj

Ivan Žokvić

Izvadak: U radu se analiziraju indikatori i čimbenici koji su uvjetovali regionalno nazadovanje Istočne Hrvatske. Razlike u regionalnoj razvijenosti bitno su odredile smjer i intenzitet prostornog prerazmještaja stanovništva Hrvatske, kao najvećeg i temeljnog čimbenika razvoja određenog prostora. U radu su istražena i analizirana demografska kretanja od 1961.-2011. godine, s posebnim osvrtom na suvremeno razdoblje. Analizirana je depopulacija te njen uzročni utjecaj na biološku i ekonomsku strukturu. Razlike u razvijenosti objašnjene su konceptom kumulativne kauzalnosti. Istraživanje je pokazalo da je razvojno zaostajanje povezano s nepovoljnom ekonomskom strukturom i prostornim razmještajem stanovništva, posebice u područjima bez razvijenog središnjeg naselja. Analizom funkcionalne usmjerenosti gradova i općina dokazano je da Istočna Hrvatska s pravom nosi epitet „problemske regije“.

86 stranica, 41 grafički prilog, 22 tablice, 17 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: depopulacija, regionalizacija, ekonomska struktura, funkcionalna struktura, funkcionalna usmjerenost, gradovi i općine Istočne Hrvatske

Voditelj: doc. dr. sc. Vedran Prelogović

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Vedran Prelogović
prof. dr. sc. Dražen Njegač
doc. dr. sc. Jelena Lončar

Tema prihvaćena: 8. 2. 2018.

Rad prihvaćen: 7. 2. 2019.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Thesis
Faculty of Science
Department of Geography

Master

Functional directionality of cities and municipalities in Eastern Croatia

Ivan Žokvić,

Abstract: Indicators and factors that have conditioned the regional retrogression of Eastern Croatia are being analysed in this paper. The differences in regional development have significantly determined the course and the intensity of spatial rearrangement of the population of Croatia, as the biggest and fundamental factor of development of a certain area. The paper explores and analyses demographic movements from 1961 to 2011, with a special reference to the contemporary period. Depopulation is analysed along with its causal influence on biological and economic structure. The differences in development are explained with the concept of cumulative causality. The research has shown that the developmental backwardness is connected to the unfavourable economic structure and spatial arrangement of the population, especially in areas without a developed central settlement. With the analyses of the functional directionality of cities and municipalities, it is proven that Eastern Croatia rightfully bears the epithet of „a problem region“.

86 pages, 41 figures, 22 tables, 17 references; original in Croatian

Keywords: depopulation, regionalisation, economic structure, functional structure, functional directionality, cities and municipalities of Eastern Croatia

Supervisor: Vedran Prelogović, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Vedran Prelogović, PhD, Assistant Professor
Dražen Njegač, PhD, Full Profesor
Jelena Lončar, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 08/02/2018

Thesis accepted: 07/02/2019

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. Uvod 1

1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature 1

1.2. Predmet i ciljevi istraživanja 3

1.3. Hipoteze 4

2. Prostorni i vremenski obuhvat 6

3. Metodologija istraživanja 9

4. Geografska obilježja Istočne Hrvatske 13

4.1. Geografski smještaj i položaj 13

4.2. Prirodnogeografska osnova 13

4.3. Prometnogeografski položaj 15

4.4. Historijskogeografski razvoj 18

5. Demogeografska obilježja Istočne Hrvatske 28

5.1. Broj i razmještaj stanovništva 28

5.1.1. Gustoća naseljenosti 34

5.2. Opće kretanje stanovništva 36

5.3. Strukture stanovništva 43

5.3.1. Biološka struktura 43

5.3.2. Ekonomska struktura 46

5.3.3. Obrazovna struktura 48

6. Ekonomski indikatori regionalnih nejednakosti 50

6.1. Bruto domaći proizvod po stanovniku 50

6.2. Nezaposlenost i plaće 52

6.3. Indeks razvijenosti 59

7. Funkcionalna usmjerenost 61

7.1. Funkcionalna diverzifikacija 78

7.2. Intenzitet funkcionalne usmjerenosti 80

8. Zaključak 83

Literatura 85

Izvori 86

Popis grafičkih priloga VII

Popis tablica IX

Dodatni prilozi X

1. Uvod

U posljednjih 30 godina, područje Republike Hrvatske bilježilo je znatne dinamične demografske, ekonomske i strukturne promjene, kojima je u ratnim razaranjima 1990-ih bitno izmijenjena razvojna slika tadašnje države, posebice prostora Istočne Hrvatske, gdje su se radikalizirali svi nepovoljni procesi. Prekinute su tadašnje veze s dijelom jugoslavenskih republika i izmijenjeni su pravci razvoja, što je za ovo područje imalo nepovoljan utjecaj, kao područje funkcionalne međuovisnosti sa Središnjom Hrvatskom, odnosno Zagrebom i Vojvodinom kojima su gravitirali. Prostor Istočne Hrvatske postaje u regionalnom smislu periferija, gdje su se prijašnje prometne, trgovinske i socioekonomske veze izgubile. Istočna Hrvatska tako počinje sve više zaostajati u regionalnom razvoju države. U radu će se analizirati struktura zaposlenih u pojedinim djelatnostima prema dva popisa stanovništva nakon procesa osamostaljenja, s kojima se u prvom planu želi istaknuti slabljenje radne, ekonomske aktivnosti stanovništva Istočne Hrvatske kao pokazatelj nazadovanja i nerazvijenosti ovog područja, što zapravo utječe na remećenje ukupnog razvoja Republike Hrvatske u demografskom, društvenom i ekonomskom smislu.

1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature

Usko povezani utjecaj regionalnog, ekonomskog i demografskog razvoja predmet je brojnih istraživanja. O prostoru Istočne Hrvatske je u različitim znanstvenim područjima napisano mnogo radova. U geografiji postoji pozamašan broj istraživanja koji se baziraju na regionalnoj geografiji, regionalizaciji i odnosu pojedinih područja i regija. Tako možemo izdvojiti znanstvene radove Dražena Živića (1995, 1996, 2003) koji je ovo područje analizirao s povijesnog i demografskog aspekta, analizirajući strukturu stanovništva i njegova kretanja posebice od početka 20. stoljeća pa do ratnih zbivanja, zatim djela Dane Pejnovića (2004, 2015) o demografskim resursima kao glavnog indikatora u regionalnom razvoju Hrvatske, te kako su razlike u socioekonomskoj razvijenosti glavni razlog prostorne pokretljivosti i destabilizacije naseljenosti. Pejnović također navodi i razloge zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske gdje kao najveće razloge navodi Domovinski rat, neodgovarajući model vlasničke pretvorbe i privatizacije u tranzicijskom razdoblju te posljedično pogoršanje sektorske strukture. O regionalno-ekonomskoj strukturi i problemima govore Lončar i Marinković (2015), Kordej-De Villa i Pejnović (2015), Braičić i Lončar (2018) koji na temelju lokacijskog koeficijenta i indeksa specijalizacije pružaju uvid u kojim područjima djelatnosti i

sektorima Istočna Hrvatska ima komparativne prednosti, odnosno u kakvim se ekonomskim problemima ona nalazi. O konkretnoj regiji najviše je napisano u Geografiji SR Hrvatske, knjiga 3, Istočna Hrvatska iz 1975. gdje su sudjelovali Andrija Bognar, Ivan Crikvenčić, Miroslav Sić, Milan Vresk, i dr. čiji su radovi vezani za regionalne razlike. Zatim Geografija Hrvatske iz 2013. godine Damira Magaša, gdje su razrađena sva prirodna i društvena obilježja ove regije. Najviše je istraživanja obavljeno na području demografije u kojima se ističu radovi Wertheimer-Baletić, A. i Akrapa, A. (2008) o razvoju s stanovništva s osvrtom na ekonomsku strukturu, gdje se kao važan utjecaj na socioekonomsku strukturu ističe migracija, te Wertheimer-Baletić, A., Živić, D. (2003) gdje su iskazane osnovne promjene u razvoju stanovništva ruralnih naselja Slavonije i Baranje od 1953. do 2001., gdje kao glavnu tezu u razvoju ističu prostornu populacijsku polarizaciju slavonsko-baranjskog prostora koja postaje, ne samo demografski destabilizirajući čimbenik, već i socioekonomski.

Istočnom Hrvatskom ili samo njenim određenim dijelom, kao područje istraživanja, bave se mnogobrojni autori, međutim radovi čija je tematika usko povezana s temom ovoga rada, treba istaknuti Milana Vreska. Predmet i ciljevi istraživanja nametnuli su potrebu multidisciplinarnog pristupa te je sukladno tome korištena literatura iz više znanstvenih područja, prvenstveno geografije i ekonomije, zatim demografije, povijesti, te statistike. Istraživački radovi koji više definiraju problematiku razvoja naselja, gradova, analiza strukture naselja i funkcija rada su radovi Milana Vreska (1981, 1986, 1988, 1989, 1995). On je u svojim radovima pobliže objasnio i približio problematiku razvoja naselja i naseljenosti, utjecaj grada, važnost urbanih sistema, te pojavu industrijalizacije u Hrvatskoj, a samim time i negativne utjecaje polarizacije, urbanizacije, deagrarizacije, te pojavi regionalizacije i njene nejednakosti. Jedna od takvih analiza bila je i funkcionalna klasifikacija gradova i njihovo izdvajanje, u Hrvatskoj 1991. godine, što će nam poslužiti kao primjer funkcionalne klasifikacije i određivanja funkcionalne usmjerenosti gradova i općina u Istočnoj Hrvatskoj.

Radova na temu funkcionalne klasifikacije ima iznimno malo. Urbana geografija svoj razvoj bilježi početkom 20. stoljeća pojavom gradskih aglomeracija, s problemima razvoja gradova. U brojnim istraživanjima vezanih za urbanu geografiju osnovni problem bio je određivanje parametara i varijabli za utvrđivanje određene prostorne pojave ili problema. U klasificiranju gradova, brojnost metodologija ukazivale su na te poteškoće. Prve analize funkcionalne strukture određenih područja donosile su se intuitivno,

proizvoljno, te je njihova objektivnost dovedena u pitanje. Međutim i takve analize itekako mogu imati koristi. Tako se ističe funkcionalna klasifikacija američkih gradova koje je proveo Harris (1943). Primjenom matematičko-statističkih metoda povećava se objektivnost zaključivanja. Jedna od značajnijih primjera klasifikacije na temelju zaposlenih u djelatnosti je također klasifikacija američkih gradova koje je proveo Nelson (1955). Primjena statističko-matematičkih metoda u klasifikaciji prema funkcionalnim strukturama sve više se počinje primjenjivati. Tako je Vogelnik (1961) proveo funkcionalnu klasifikaciju gradova bivše Jugoslavije, uzevši kao osnovu mjerenja zaposleno stanovništvo prema djelatnostima s popisa 1953. godine. Izračunavši postotne vrijednosti zaposlenog stanovništva u svim djelatnostima, važnost pojedinih djelatnosti odredio je decilnim i kvartilnim vrijednostima zaposlenih. Tako je funkcionalnu usmjerenost podijelio na četiri stupnja: specijalizacija, orijentacija, mali značaj i bez značaja. Specijalizaciju i orijentaciju imaju oni gradovi gdje zaposleni u pojedinoj djelatnosti imaju vrijednost gornjeg decila, odnosno gornjeg kvartila, a vrijednosti donjeg kvartila i donjeg decila imaju druga dva stupnja.

1.2. Predmet i ciljevi istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu je područje Istočne Hrvatske koje sve više razvojno zaostaje za ostatkom Hrvatske, a negativni pokazatelji sve se više produbljuju, posebice demografski i ekonomski. Osnovnim geografskim, prirodnim i povijesnim čimbenicima i obilježjima željelo se odgovoriti na pitanje, postoje li u Istočnoj Hrvatskoj regionalne razlike i je li Istočna Hrvatska problemska regija. Koji su temeljni razlozi i obilježja takvog stanja koji su doveli do „funkcionalnog propadanja“ i nepovoljne ekonomske strukture.

Hrvatska je izrazito polarizirana država, prema razvijenosti regija, županija, te jedinica lokalne samouprave. Polarizacija je vidljiva i u naseljenosti, te funkcionalnoj strukturi zaposlenosti. Administrativno-teritorijalno cjepkanje Hrvatske na više od 500 jedinica lokalne samouprave, te 21 županiju uključujući i grad Zagreb, omogućilo je još veću centralizaciju. Diferencirani razvoj u zadnjih 30 godina uvjetovao je velike regionalne razlike, kojemu su pridonijeli još Domovinski rat i razvojna usmjerenost Zagrebu, gdje su propadanjem gospodarstva velikih dijelova Hrvatske koncentrirani preostali razvojni potencijali. O tim i sličnim regionalnim disparitetima pišu Feletar (1984), Nejašmić (1991,

1996, 2008), Njegač i Toskić (2003), Pejnović (2003, 2004, 2015), Sić (2003), Stiperski (1993) Toskić (1998, 1999).

Sustavnim zanemarivanjem ekonomskog stanja i lošom regionalnom politikom počele su se u Hrvatskoj stvarati problemske regije. Regije koje postaju problem u ekonomskom, demografskom, socijalnom smislu koji sve više opterećuju razvoj države u cjelini. Postoji više uzroka stvaranja problemskih regija, od ekonomski nedovoljno razvijenih područja, područja nepovoljnih prirodnih karakteristika, do područja određenih ekoloških problema. One pretežito nastaju u zavisnosti više čimbenika međusobno povezanih, a obično se jedan čimbenik ističe svojom dominacijom, a to je u većini slučajeva nepovoljna i nisko profitabilna ekonomska struktura. U Hrvatskoj su takva područja rezultat zaostajanja u regionalnom razvoju koje zbog ograničenih mogućnosti zapošljavanja generira iseljavanje mlađeg i obrazovanijeg stanovništva uslijed negativnog prirodnog priraštaja, što se odražava u njihovim sve nepovoljnijim strukturnim i dinamičkim obilježjima (Matišić i Pejnović, 2015). Istočna Hrvatska se već duži niz godina smatra problemskom regijom koje je za razliku od područja Like i Gorskog Kotara bilo izrazito imigracijsko područje, bogate prirodne osnove i razvojnih mogućnosti, dok se u novije vrijeme, prije svega, za ovo područje najčešće veže demografsko pražnjenje, koje je vrlo često medijska tema.

U ovome radu analizirat ćemo funkcionalnu strukturu zaposlenih u Istočnoj Hrvatskoj te odrediti tipove usmjerenosti kojim želimo dokazati i ukazati na regionalno nazadovanje i funkcionalno propadanje ovog područja. Također ekonomskim pokazateljima želimo ukazati na razvojne slabosti ovog područja, koji obično služe kao „domino efekt“ zapošljavanja, investicija, vrijednosti dohotka, koji su zapravo i motiv za iseljavanje mladih i obrazovanih ljudi s ovog područja. Zbog boljeg razumijevanja regionalnih razlika prostor Istočne Hrvatske osim na razini jedinica lokalne samouprave, promatrati ćemo ponegdje i kroz cjelokupni državni teritorij, na razini županija, kako bi dobili širu sliku razvojnih nejednakosti.

1.3. Hipoteze

Na osnovi proučavanja dosadašnje literature i proučavanja pojedinih rezultata istraživanja, te na osnovi ciljeva rada možemo postaviti radne hipoteze, koje ćemo provjeriti istraživačkim procesima kroz glavni dio rada. Na temelju stečenog znanja, te osobnog poznavanja prostora u radu su provjeravane sljedeće hipoteze:

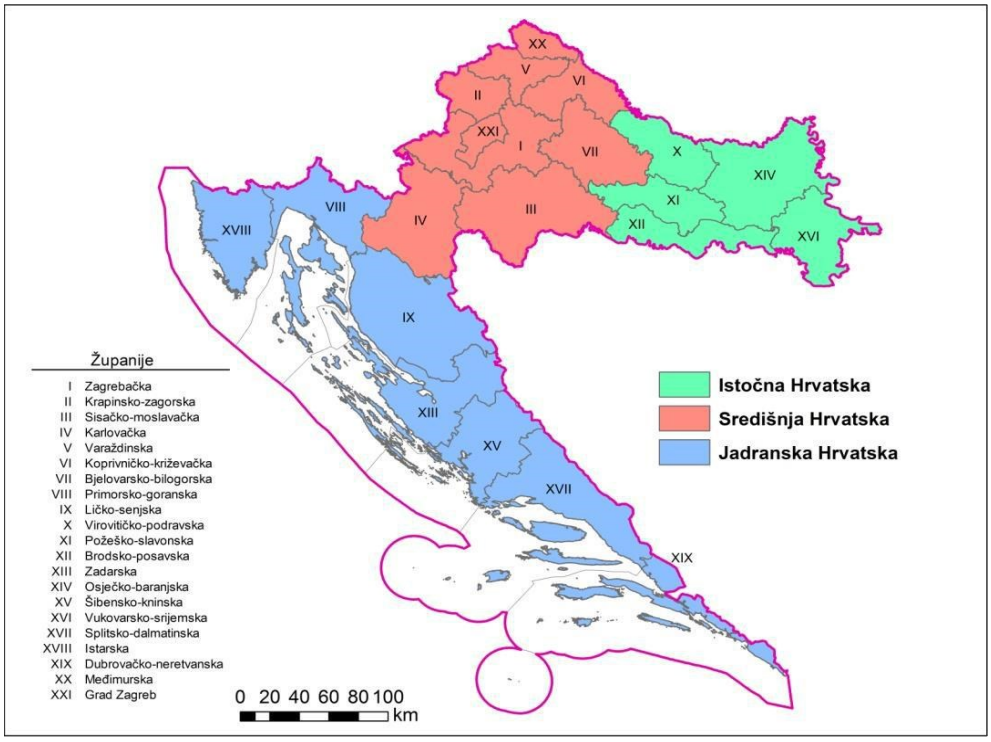
H1: Niskotehnološka industrijska osnova i poljoprivredna orijentiranost koja ne zahtjeva visokoobrazovnu radnu snagu, rezultat su nižeg životnog standarda.

H2: Nepovoljna ekonomska aktivnost regije i visoka nezaposlenost limitirajući su faktori regionalnog razvoja, što uvjetuje izrazito negativna demografska kretanja

H3: Loša ekonomka struktura i funkcionalna usmjerenost na proizvodne djelatnosti čine Istočnu Hrvatsku problemskom regijom.

2. Prostorni i vremenski obuhvat

Prostor Istočne Hrvatske, uspostavom novog teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske krajem 1992. godine, te ukidanjem dotadašnjih općina i zajednica općina, podijeljena je na pet županija (Vukovarsko-srijemska, Osječko-baranjska, Brodsko-posavska, Požeško-slavonska i Virovitičko-podravska). Tako prostorni pojam Istočne Hrvatske čini pet najistočnijih hrvatskih županija u kojima u teritorijalnom obuhvatu, središte čini, tada najveći grad tog prostora. Prostire se na površini od 12 486 km^2 što čini 22,1% kopnenog dijela Republike Hrvatske, a brojem stanovnika od 805 998 čini 18,8% ukupnog stanovništva. Brojnošću i veličinom najveća županija Istočne Hrvatske je Osječko-baranjska sa 4 155km^2 (33,3%), a najmanja Požeško-slavonska sa 1 823km^2 (14,6%). Granice Istočne Hrvatske čine povijesne regije Slavonije, dijela Baranje i Zapadnog Srijema. Prema regionalnoj organizaciji Hrvatske iz 2013. godine, prema NUTS klasifikaciji, Istočna Hrvatska sastavni je dio NUTS 2 regije Kontinentalna Hrvatska u okviru koje čini jasno izdvojenu cjelinu nižeg reda. Prostorna usmjerenost na makroregionalno središte Osijek, s njegovom tendencijom slabljenja, prekinute veze sa Srbijom, posebice Vojvodinom, međugranični položaj Mađarske i slabije razvijene Bosne i Hercegovine, te udaljenost od Zagreba kao funkcionalnog žarišta stvara predispozicije za funkcionalnu izoliranost ovog područja, te otežava razvojne mogućnosti.

Sl. 1. Teritorijalna podjela Hrvatske prema županijama unutar statističkih regija

Na području Istočne Hrvatske, prema popisu stanovništva 2011. godine, nalazi se 998 naselja (14,8% svih naselja), raspoređenih u 127 jedinica lokalne samouprave, od kojih su 22 grada, odnosno gradske općine i 105 općina. Vukovarsko-srijemska županija podijeljena je na pet Gradova[1] i 26 općina[2]. Osječko-baranjska županija ima najviše jedinica lokalne samouprave, koju čini sedam Gradova[3] i 35 općina[4], u kojima se nalazi 263 naselja, međutim najveći broj naselja nema prostorno najveća županija, već najmanja, Požeško-slavonska (277 naselja), što nam govori o strukturi naseljenosti, gdje ova županija bilježi najveći broj malih, raštrkanih, patuljastih naselja. U administrativno-teritorijalnom smislu čine je pet Gradova[5] i pet općina[6]. Brodsko-posavsku županiju čine samo dvije gradske općine[7], te 26 općina[8], a Virovitičko-podravsku županiju tri gradske općine[9] i 13 općina[10].

Iako se u radu osvrćemo i na neke povijesne događaje, važne za razumijevanje sadašnjeg stanja istraživanog prostora, vremenski obuhvat je novije razdoblje, u okviru suvremene Hrvatske države prema statističkim pokazateljima od 2001. godine sve do danas.

[1] Ilok, Otok, Vinkovci, Vukovar, Županja.

[2] Andrijaševci, Babina Greda, Bogdanovci, Borovo, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Gradište, Gunja, Ivankovo, Jarmina, Lovas, Markušica, Negoslavci, Nijemci, Nuštar, Privlaka, Stari Jankovci, Stari Mikanovci, Štitar, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik, Trpinja, Vođinci, Vrbanja.

[3] Beli Manastir, Belišće, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Osijek, Valpovo.

[4] Antunovac, Bilje, Bizovac, Čeminac, Čepin, Darda, Donja Motičina, Draž, Drenje, Đurđenovac, Erdut, Ernestinovo, Feričanci, Gorjani, Jagodnjak, Kneževi Vinogradi, Koška, Levanjska Varoš, Magadenovac, Marijanci, Petlovac, Petrijevci, Podgorač, Podravska Moslavina, Popovac, Punitovci, Satnica Đakovačka, Semeljci, Strizivojna, Šodolovci, Trnava, Viljevo, Viškovci, Vladislavci, Vuka.

[5] Kutjevo, Lipik, Pakrac, Pleternica i Požega.

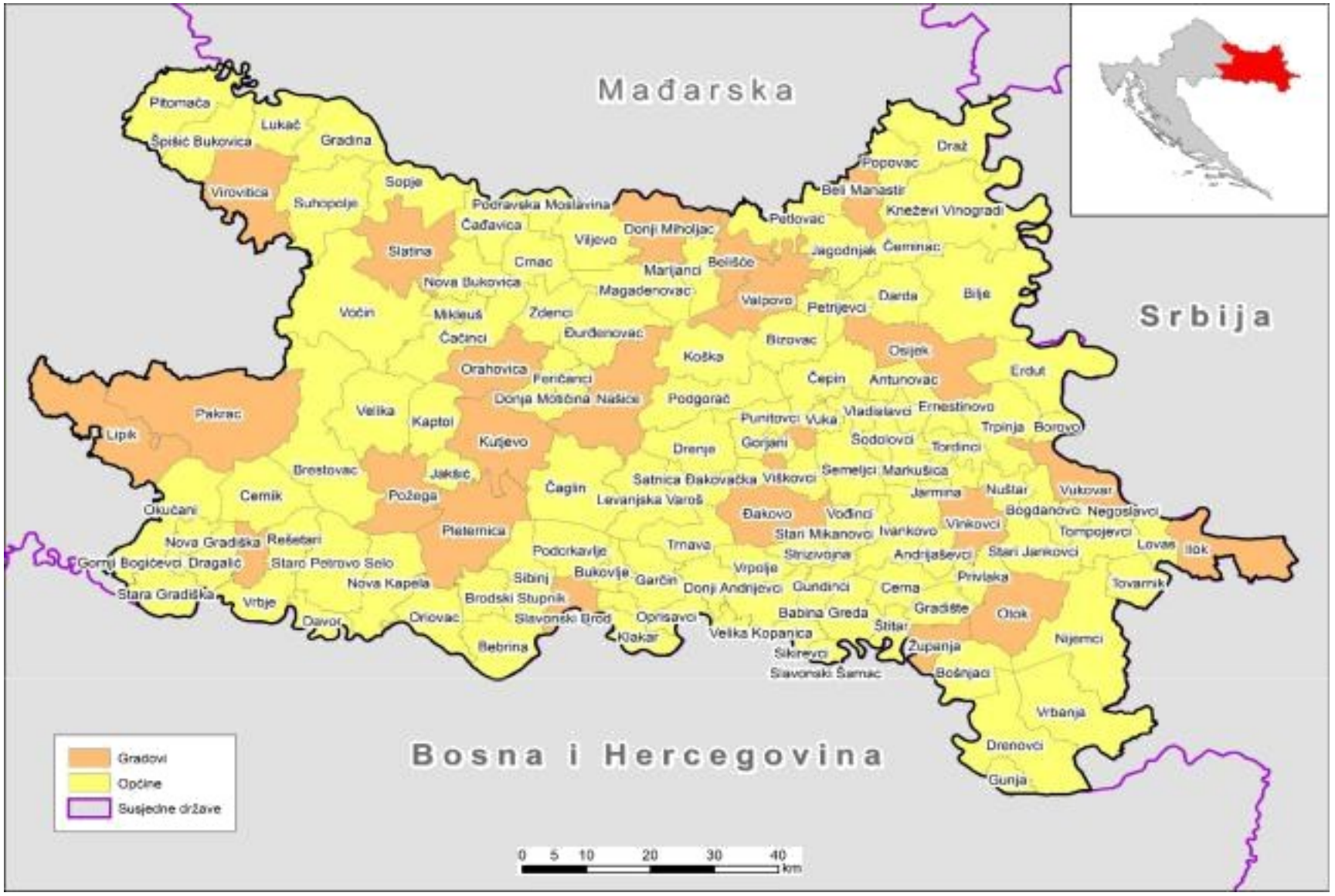
[6] Brestovac, Čaglin, Jakšić, Kaptol, Velika.

[7] Nova Gradiška, Slavonski Brod.

[8] Bebrina, Brodski Stupnik, Bukovlje, Cernik, Davor, Donji Andrijevci, Dragalić, Garčin, Gornja Vrba, Gornji Bogićevci, Gundinci, Klakar, Nova Kapela, Okučani, Oprisavci, Oriovac, Podcrkavlje, Rešetari, Sibinj, Sikirevci, Slavonski Šamac, Stara Gradiška, Staro Petrovo Selo, Velika Kopanica, Vrbje, Vrpolje.

[9] Orahovica, Slatina, Virovitica.

[10] Crnac, Čačinci, Čađavica, Gradina, Lukač, Mikleuš, Nova Bukovica, Pitomača, Sopje, Suhopolje, Špišić Bukovica, Voćin, Zdenci.

Sl. 2. Administrativno-teritorijalna podjela Istočne Hrvatske 2011. godine

3. Metodologija istraživanja

Obrađena problematika temelji se na analizi službenih, posebno obrađenih statističkih podataka preuzetih od Državnog zavoda za statistiku kao što su popis stanovništva 2001., 2011., priopćenja, statistička izvješća i publikacije, dostavljenim podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ), Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje (HZMO), te Financijske agencije (FINA). Podaci prema ovim izvorima prikupljeni su prema zasebnoj metodologiji i dostupni su za različita razdoblja, te zbog toga nisu upotpunosti međusobno usporedivi.

S obzirom na to da osnovu rada čine demografski i ekonomski parametri, nužno je upozoriti na odgovarajuća metodološka objašnjenja s problemom usporedbe rezultata pojedinih popisa stanovništva. Analiza funkcionalne strukture i usmjerenosti gradova i općina Istočne Hrvatske izvršena je prema podacima popisa stanovništva 2001. i 2011. godine koji direktno nisu usporedivi, jer su primijenjene različite popisne metodologije. Popisom stanovništva 2001. godine za razliku od prijašnjih popisa stanovništva počinje se koristiti nova metodologija, prema kojoj se ukupnim stanovništvom statističkih jedinica smatra samo njihovo prisutno stanovništvo, a ne stalno stanovništvo, tj osobe s prebivalištem u Republici Hrvatskoj bez obzira na to jesu li u vrijeme popisa bile prisutne u prebivalištu ili ne i bez obzira na duljinu odsutnosti (primjena *de facto*, umjesto dotadašnjega *de iure* kriterija). Pri definiranju ukupnog stanovništva i u popisu 2001. i 2011. godine, primjenjuje se koncept uobičajenog mjesta stanovanja“. Međutim, u popisu 2001. godine uvodi se razdoblje od jedne godine i dulje kao osnovni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva, dok se u popisu 2011. godine uvodi, po prvi put, namjera odsutnosti/prisutnosti kao dodatni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. Iako se podaci oba popisa, 2001. i 2011. godine, temelje na konceptu "uobičajenog mjesta stanovanja", oni nisu neposredno usporedivi. To je tako najprije zbog namjere odsutnosti/prisutnosti koja se nije prikupljala u Popisu 2001., a potom i stoga što je Popis 2001. u ukupan broj stanovnika uključivao i osobe odsutne godinu i dulje koje su se u mjesto stalnog stanovanja vraćale sezonski i mjesečno (te se osobe u Popisu 2011. ne uključuju u ukupan broj stanovnika). Također Hrvatska nema registar stanovništva, te se za dobivanje migracijskih obilježja pojedinog područja koristi komparativnom ili vitalno-statističkom metodom istraživanja koja se temelji na usporedbi podataka ukupnog porasta stanovništva i prirodne promjene između dva popisa.

Za potrebe analize funkcionalne strukture zaposlenih prema djelatnostima, te za usporedivost podataka prema ova dva popisa, izdvojili smo zaposlene koji su u određenom vremenskom periodu na radu u inozemstvu, a pojedine djelatnosti grupirali. U vremenskom periodu od 2001. do 2011. godine dogodile su se i određene administrativno-teritorijalne promjene, pa su tako Otok (Vinkovci) i Kutjevo postali gradske općine, dok se naselje Štitar koje se nalazilo u općini Županja 2006. godine izdvojilo kao zasebna općina, te smo zbog usporedivosti ovo naselje, odnosno današnju općinu promatrali kao zasebnu cjelinu i prema statističkim podacima 2001. godine.

Nacionalna klasifikacija djelatnosti (NKD) je klasifikacija svih ekonomskih djelatnosti i koristi se za prikupljanje, upisivanje, obradu i objavu statističkih podataka, te za razvrstavanje poslovnih subjekata. Izrađena je potkraj 1994. godine (primijenjena od 1.1.1997.) na temelju statističke klasifikacije ekonomskih djelatnosti Europske unije, čime je osigurana usporedivost statističkih podataka Republike Hrvatske na europskoj razini, zamijenivši tako prijašnju Jedinstvenu klasifikaciju djelatnosti. S obzirom na to da se radi o preuzetom europskom standardu, svaka promjena klasifikacije ekonomskih djelatnosti, engl. NACE povlači za sobom i promjenu klasifikacije NKD-a. Dogodila su se manja ažuriranja klasifikacije, bez zadiranja u njezinu osnovnu strukturu, te je na snagu stupio NKD 2002. Budući da su se dogodile značajne promjene u strukturi i organizaciji gospodarstva, kao i u razvoju novih tehnologija koje stvaraju nove djelatnosti i proizvode, bilo je potrebno organizirati reviziju klasifikacije NACE. Svaka revizija klasifikacije, osobito ako uključuje promjene u strukturi klasifikacije, vodi prekidu vremenskih serija. Rezultat ove revizije je nova klasifikacija koja se počela primjenjivati od 1. siječnja 2008. u svim zemljama članicama Europske unije. S obzirom na navedeno, Državni zavod za statistiku izradio je novu verziju klasifikacije djelatnosti – NKD 2007, čija će primjena početi kao i u zemljama Europske unije, dok se za statističke i analitičke potrebe službene statistike u prijelaznom razdoblju do 31. prosinca 2009. istodobno primjenjivati i NKD 2002. Tako je, nakon 13 godina nakon izrade prve verzije, NKD doživio značajnu promjenu u svojoj strukturi, što je uvjetovalo nemogućnost uspoređivanja podataka zaposlenih po djelatnostima prema staroj i novoj klasifikaciji što nam omogućuje samo orijentacijsku usporedbu.

Tab. 1. Podjela djelatnosti prema NKD-u 2002. i 2007.

Naziv razine	Vrsta i broj oznake	NKD 2002.		NKD 2007.		Razlika
		Oznaka	Broj kategorija	Oznaka	Broj kategorija	
Područje	jednoslovne	A - Q	17	A - U	21	+ 4
Potpodručje (međurazina	dvoslovne	AA - QA	31			
Odjeljak	dvoznamenkaste	01 - 99	62	01 - 99	88	+ 26
Skupina	troznamenkaste	01.1 - 99.0	224	01.1 - 99.0	272	+ 48
Razred	četveroznamenkaste	01.11 - 99.00	514	01.11 - 99.00	615	+ 101
Podrazred	peteroznamenkaste	01.11.0 - 99.00.0	585			

Izvor: Zakon o službenoj statistici, Narodne Novine 102/2007

NKD 2002. je imao 17 područja i 62 odjeljka dok NKD 2007. ima 21 područje i 88 odjeljaka. Na najvišoj razini NKD-a 2007., pojedina se područja mogu jednostavno usporediti s ranijom verzijom klasifikacije. Međutim, uvođenje nekih novih koncepata na razini područja npr. područje informacija i komunikacija ili grupiranje djelatnosti povezanih sa zaštitom okoliša otežava potpunu usporedbu između NKD-a 2007. i NKD-a 2002.

Prilikom istraživanja i izrade ovoga rada služili smo se brojnim znanstvenim metodama, kao što su: induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze, metoda apstrakcije i konkretizacije. Nadalje, metoda generalizacije i specijalizacije, metoda klasifikacije i statistička metoda. Korištenjem mjera centralne tendencije (aritmetička sredina) i disperzije (standardna devijacija) pojedine grupe djelatnosti smo klasificirali, te zatim utvrdili funkcionalnu usmjerenost na temelju odstupanja od prosječne zaposlenosti u pojedinim grupama djelatnosti. Prikupljeni podaci obrađeni su u programu Microsoft Excel 2007., a kartografski prikazi izrađeni u ArcGIS 10.4.1.

Tab. 2. Promjene u strukturi NKD-a 2002. i 2007.

NKD 2002.		NKD 2007.	
Područje	**Naziv**	**Područje**	**Naziv**
A	Poljoprivreda, lov i šumarstvo	A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo
B	Ribarstvo		
C	Rudarstvo i vađenje	B	Rudarstvo i vađenje
D	Prerađivačka industrija	C	Prerađivačka industrija
E	Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	D	Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacijom
		E	Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša
F	Građevinarstvo	F	Građevinarstvo
G	Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikala te predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	G	Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla
H	Hoteli i restorani	I	Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane
I	Prijevoz, skladištenje i veze	H	Prijevoz i skladištenje
J	Financijsko posredovanje	K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja
K	Poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge	L	Poslovanje nekretninama
		J	Informacije i komunikacije
		M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti
		N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti
L	Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	O	Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje
M	Obrazovanje	P	Obrazovanje
N	Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	Q	Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi
O	Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti	R	Umjetnost zabava i rekreacije
		S	Ostale uslužne djelatnosti
P	Djelatnosti kućanstava	T	Djelatnosti kućanstava kao poslodavaca; djelatnosti kućanstava koja proizvode različitu robu i pružaju različite usluge za vlastite potrebe
Q	Izvanteritorijalne organizacije i tijela	U	Djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela

Izvor: Zakon o službenoj statistici, Narodne Novine 102/2007

4. Geografska obilježja Istočne Hrvatske

Geografska obilježja određenog prostora često utječu na njegov socioekonomski, demografski i povijesni razvoj. Osim što mogu biti ključni čimbenici razvoja, geografska obilježja se nameću kao kriterij za razumijevanje intenziteta i trenda općeg razvoja. Prirodnogeografska obilježja koja određuju razvoj naseljenosti, vrstu i dinamiku ekonomskog razvoja, osnova su sveukupnog razvoja na kojem se temelji historijskogeografski razvoj određenog prostora.

4.1. Geografski smještaj i položaj

Istočna Hrvatska obuhvaća prostor smješten u jugozapadnom dijelu Panonske nizine koji obuhvaća istočni dio kontinentalnog dijela Republike Hrvatske. Smještena na prijelazu Srednje i Jugoistočne Europe, važan je geoprometni prostor, a razvojem prometa i važan tranzitni prostor kroz povijest, što je utjecalo na razvoj gradova i industrijskih središta u ovom dijelu Hrvatske. U makroregionalnom smislu to je europski panonski prostor koji karakterizira velik udio nizina, pretežno povoljni prirodno-ekološki uvjeti i društveno-gospodarski razvoj. Granice Istočne Hrvatske su najvećim dijelom prirodne i dobro izražene. Sjevernu granicu, prema Mađarskoj, čini pretežno rijeka Drava, osim nizinskog predjela na području Baranje. Istočnu granicu čini tok Dunava što je ujedno i granica s Republikom Srbijom, koja nije u potpunosti podudarna s rijekom zbog njenog meandriranja. Južnu granicu čini rijeka Sava, prema Bosni i Hercegovini, dok zapadnu granicu, te ujedno onu prema Središnjoj Hrvatskoj, čine grebeni Psunja i Papuka. Položajem i pružanjem ističe svoje geografske karakteristike. U zapadnom dijelu, središnji krug gora zatvaraju požešku kotlinu, te sužavaju prisavsku i pridravsku nizinu na uske pojaseve. Dok se prema istoku rubne nizine proširuju i spajaju u homogenu istočnohrvatsku ravnicu, otvorenu prema susjednim nizinskim krajevima (ur. Cvitanović, 1975).

4.2. Prirodnogeografska osnova

U prostorno-geografskom smislu Istočna Hrvatska obuhvaća istočno panonsko, pretežno ravničarsko kontinentsko krilo hrvatskoga državnog teritorija. Prema kriterijima uvjetno-homogene regionalizacije taj se prostor može diferencirati na: pravi panonski prostor ili istočnohrvatsku ravnicu i prijelazni, peripanonski dio ili slavonski brdsko-kotlinski prostor. Između tih dviju geografskih regija istočnohrvatskog makroregionalnog

kompleksa postoje stanovite razlike u razvoju stanovništva, što je posljedica određene različitosti u prirodnim mogućnostima prostora za naseljavanje, ali i diferenciranoga povijesnog, političkog, društvenog i gospodarskog razvoja u proteklim razdobljima. Razlike u prirodno-geografskim značajkama između navedenih sastavnica Istočne Hrvatske (prva obuhvaća tipičan nizinski, a druga gorski prostor kraja) odlučujuće su utjecale na razvoj stanovništva i njezinu današnju sliku naseljenosti (Magaš, 2013).

Vođeni činjenicom da glavne međe Istočne Hrvatske čine Drava, Dunav i Sava, ovaj prostor se u prošlosti često naziva i „međurječje“, zbog ograničavajućeg faktora na promet i naseljenost. Neuređeni tokovi i česta opasnost od plavljenja povećavali su izolacijsku ulogu, a naseljenost sveli na viši i povoljniji prostor u unutrašnosti kraja. To su prije svega, praporna uzvišenja, odnosno ravnjaci koji su zbog sastava nešto većih visina. Suhlji, prirodno plodni i ekološki povoljniji, pa su ranije i duže naseljeni (Magaš, 2013).

Klimazonalno riječ je o pravom panonskom ekološkom tipu s izrazitim razlikama ljeta i zime, velikim dnevnim i godišnjim kolebanjima temperatura i smanjenom količinom padalina. Prema zapadu je granična izohijeta 700 mm s rastom prema zapadu, i dva godišnja maksimuma – jesenski i proljetni. Klimatska obilježja prati i odgovarajući tipovi tala. Zemljišta su u načelu bogata humusom s obzirom na to da nema jakog spiranja jer su tereni uravnjeni i jer se zimi zbog hladnoće, a ljeti zbog vrućine humus ne raspada. Stoga su tla na površini znatno humizirana, ali se u pravilu nisu razvile prave crnice (černozemi), nego tzv. degradirani oblici plodnih crnica. Na zapadu uz izrazitu zonalnost brdskog slavonskog prostora koji ispunjava područje između posavskog i sjevernog podravskog nizinskog dijela izražena je povećana vlažnost u odnosu na istočnohrvatsku ravnicu. Ona dolazi do izražaja u porastu apsolutnih količina padalina koje ne prelaze u prosjeku 800 mm/god. Neposredni odraz povećane vlažnosti je nestajanje pravih i degradiranih crnica, praćeno prevagom ispranih podzolastih tipova zemljišta. Uvažavajući ovakvo zonalno obilježje prostora, može se govoriti o nekoliko tipova podjela u ovoj regiji: gorska zona, prigorska zona, osojna zona, močvarna zona, koji potvrđuju navedenu tipičnu zonalnost. U požeškoj zavali prevladava prigorski pojas s lesom, dok u srednjoj posavskoj zavali prevagu imaju ocjedita savska terasa i poloj uz Savu (Magaš, 2013).

Što se tiče vegetacije, u zapadnom dijelu Istočne Hrvatske dominantne su klimazonalne prirodne šumske zajednice hrasta kitnjaka i običnog graba, te bukove šumske sastojine na sredogorskim padinama. Na pogodnim staništima pojavljuje se zajednica cera i

sladuna koja je kao najtipičnija panonska zajednica još zastupljenija u najistočnijim dijelovima zemlje. Zbog velikih prostranstava poplavnih aluvijalnih ravni izvanrednu vrijednost upravo u ovom prostoru, imaju prostrani kompleksi vlažnih močvarnih šuma zajednice hrasta lužnjaka (Magaš, 2013).

4.3. Prometnogeografski položaj

Današnje države i regije različito su razvijene, a jednim od glavnih faktora razvijenosti smatramo upravo razvijenost prometnog sustava i prometno-geografski položaj određene države ili regije koja ima razvijen svoj vlastiti prometni sustav. Iz činjenice o položajnom smještaju na krajnjem istoku, jasno je da Istočna Hrvatska ima periferni položaj u odnosu na regije centra u Hrvatskoj. Unatoč tome strateški je vrlo važan prostor. To ponajprije proizlazi iz činjenice da je Vukovar najznačajnija i najveća hrvatska riječna luka koja je smještena na Dunavu, što je utjecalo na sveukupni razvoj grada. Udaljenost oko 250 km od Zagreba, blizina Županje kao najdostupnijeg cestovnog čvorišta, Vinkovaca kao željezničkog čvorišta, te blizina makroregionalnog središta Osijeka, možemo reći da je u prometno-geografskom smislu ovaj prostor iznimno važan. Postojeće prometne veze jasno ističu specifičnost prometnih odnosa Istočne Hrvatske i Zagreba. Prema istočnom, kontinentskom dijelu Hrvatske vode dva važna prometna smjera
– posavski i podravski. Nijedan od njih ne omogućava optimalno povezivanje i funkcionalne odnose Zagreba i istočnohrvatskog prostora. Glavne i do sada najbolje valorizirane posavske željezničko-cestovne prometnice idu južnim rubom Istočne Hrvatske te marginaliziraju Osijek i populacijsko-ekonomski podravsko-podunavski pojas. Kraće veze kroz podravinu i središnji prostor ove regije, vode nepovoljnim trasama, te prema stupnju moderniziranosti bitno zaostaju za južnim dijelom.

Takvi prometni odnosi posljedica su ponajviše povijesnog razvoja koji je bitno utjecao na formiranje određene urbane strukture i prometne mreže u Istočnoj Hrvatskoj, posebice u njezinu istočnom ravničarskom dijelu, koja je kao i cijela Hrvatska tokom povijesti uvijek bila prometni i urbani podsistem drugih država. Prometna veza posavskog pravca bitno je utjecala na društveno-ekonomski razvoj Istočne Hrvatske kao spona između dva nacionalna središta Zagreba i Beograda, te kao međašnja veza prema susjednim jugoslavenskim republikama i Mađarskoj. Sve veća tranzitna funkcija kako u nacionalnom, tako i u međunarodnim razmjerima uvjetovala je značajniji funkcionalni razvoj gradova kao prometnih čvorišta. Prema Vreskovoj funkcionalnoj klasifikaciji

gradova 1991. godine, Vinkovci su imali prometno usmjerenje, što nam govori o prometnoj važnosti ovog prostora i razvitku gradova na čvorištima velikih meridionalnih prometnih pravaca. Međutim tijekom ratnih razaranja ovaj prostor postaje prometno polariziran, kada su prekinute veze prema susjednim državama, te dolazi do problema prometnog povezivanja, te društveno-ekonomskog integriranja sa središnjim dijelom Hrvatske gdje je nužno prilagoditi promet novi geopolitičkim promjenama, tako da odgovara potrebama nove države (Sić, 1976).

Tradicionalno prometno usmjerenje sjever – jug pojačano je uređenjem kolskih cesta u drugoj polovici 18. stoljeća, a naročito je izraženo izgradnjom željezničkih pruga stotinu godina poslije, koje su usmjerene prema značajnijim stranim središtima, odnosno produžetku prema Budimpešti. Stvaranjem Jugoslavije, do tada vladajuću meridionalnu prometnu orijentaciju, zamijenila je uzdužna, longitudinalna što je donijelo velike promjene. Prirodno predisponiran prostor, upravo za takvo usmjerenje, posavski pravac postao je glavni dio državne okosnice, dok je istovremeno važan sjeveroistočni dio Hrvatske sa Osijekom i širi podravski pojas ostao marginaliziran, sa mrežom lokalnih pruga i slabo uređenom prometnom vezom. To je dovelo do niza problema, kada se Osijek tijekom industrijalizacije nametnuo kao regionalno i vodeće središte, društveno-ekonomskim razvojem i urbanim napretkom.

Loši prometni odnosi koji su se sporo prilagođavali razvojnim potrebama sjevernog dijela Istočne Hrvatske, ostavili su trag u društveno-ekonomskom razvoju, gdje se osim Osijeka nije razvilo nijedno veće funkcionalno središte. U prometnoj sjeni Požeško-slavonska, a posebice Virovitičko-podravska županija koja zbog loših prometnih veza prema većim regionalnim središtima, te u prostorno-gravitacijskoj sjeni udaljenih makroregionalnih središta Zagreba i Osijeka bilježi najslabiji prostorni razvoj unutar Istočne Hrvatske. Takvi odnosi otežavaju razvoj zbog loše povezanosti Zagreba, odnosno Središnje Hrvatske sa Osijekom, kao i uloge Osijeka u razvoju ove regije u cjelini. Jedan takav primjer je podravska magistrala (državna cesta D2) koja je modernizirana najvećim dijelom tek 1970. godine, a usmjerena je od Osijeka preko Našica i Virovitice na Koprivnicu i Varaždin, a krak prema Zagrebu neopravdano je dobio sekundarnu ulogu. Tek kasnom izgradnjom autoceste A5 u sklopu koridora Vc Osijek je povezan s posavskim pravcem. Slično je i sa željezničkom vezom, gdje relacija Osijek-Zagreb ne vodi najkraćom trasom, dijelom ona koristi dionicu međunarodne željezničke pruge prema Mađarskoj, a dalje nastavlja posebnim pravcem kroz podravinu. Razlog tako nepovoljnog

prometnog položaja sjevernog prometnog pravca Istočne Hrvatske je taj što se gradnja i povezivanje željezničko-cestovnih prometnica promatralo s jugoslavenskog i šireg aspekta, i pridavanje značaja posavskom pravcu, pa je manje došlo do izražaja povezivanje kontinentskih makroregija Središnje i Istočne Hrvatske (Sić, 1976).

Istočnom Hrvatskom prolaze tri paneuropska prometna koridora, Vc, VII i X. Koridor X ide trasom: Salzburg – Ljubljana – Zagreb – Slavonski Brod – Beograd – Niš – Skopje – Veles – Solun. To je najopremljeniji prometni koridor u Hrvatskoj koji integrira cestovni, željeznički, cjevovodni i riječni promet. Bio je posebice stimuliran u vrijeme bivše Jugoslavije, kad je povezivao dva najveća grada bivše države. Koridor VII obuhvaća rijeku Dunav, odnosno dunavski plovni put. U blizini Županje i Slavonskog broda prolazi ogranak koridora Vc koji ide smjerom Budimpešta – Osijek – Sarajevo – Ploče.

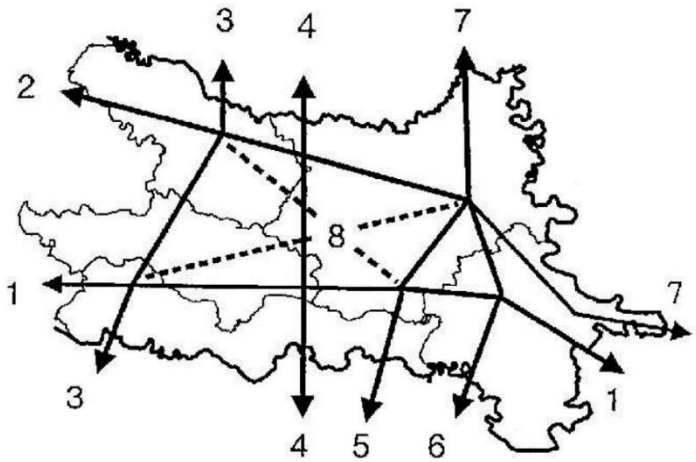
Glavni prometni pravci Istočne Hrvatske: (Informacija o prometnoj povezanosti Osječko-baranjske županije, Osječko-baranjska županija, 2017)

A) Nositelji sveukupne, unutrašnje, vanjske izvorišno-ciljne i tranzitne prometne potražnje

I. longitudinalni: 1.) Posavski; 2.) Podravski

II. meridijalni ili transverzalni: 3.) Virovitičko-okučanski; 4.) Miholjačko-brodski; 5.) Osječko-đakovački; 6.) Osječko-županjski; 7.) Podunavski pravac.

B) Nositelji unutrašnje prometne potražnje i kombinacijskih veza vanjskih tokova: 8.) sustav dijagonalnih pravaca

Sl. 3. Glavni prometni pravci Istočne Hrvatske

Izvor: Informacija o prometnoj povezanosti Osječko-baranjske županije, Osječko-baranjska županija, 2017

Prema dužini i gustoći cestovne mreže Istočna Hrvatska je najnerazvijenija regija. Na njenom prostoru nalazi se 18,3% ukupnih cesta u Hrvatskoj, a gustoća ukupne cestovne mreže je ispod državnog prosjeka. To je posljedica zapostavljanja transverzalnih prometnih pravaca, zatim prometna izoliranost zbog brežuljkastog dijela u središnjem zapadnom dijelu Istočne Hrvatske. Većina naselja je nizinskog karaktera i uz glavne prometnice, stoga nije bilo potrebno graditi razgranatu i gustu cestovnu mrežu. Željeznička mreža više nema značaj kao prije, te zbog zastarjelosti teško može konkurirati cestovnom prometu, pogotovo u prijevozu putnika. Iako je u segmentima teretnog prometa nezamjenjiva, željeznička mreža i riječna prometna infrastruktura ne zadovoljavaju moderne europske i svjetske standarde. Jedan od najvažnijih uzroka sadašnjeg stanja su ratna razaranja te je potrebita rekonstrukcija željezničke mreže.

4.4. Historijskogeografski razvoj

Istočna Hrvatska koja je povezana uz međuriječje triju rijeka, od davnina je bilo mjesto velikih ratnih i osvajačkih pohoda, ali zbog povoljnog zemljopisnog položaja i visoke plodnosti tla, bio je to prostor velikih mogućnosti gospodarskog razvoja, trgovine i prometa, doticaja naroda i kultura. Razdoblja mirnog života, blagostanja i napretka, često su se smjenjivala s razdobljima stradanja i pustošenja, ali se život u tom kraju brzo obnavljao na temelju prirodnih bogatstava i ljudske radinosti. Zahvaljujući povoljnom geografskom položaju, prostor Istočne Hrvatske oduvijek je bilo područje gdje su se kontinuirano nasljeđivale kulture i izmjenjivalo stanovništvo od neolitika do današnjih dana. Prema tome, može se govoriti o trajnosti i kontinuitetu života, posebno izrazitom od srednjeg vijeka, od doseljavanja slavenskog elementa u ove krajeve. Veza čovjeka s ovim prostorom značila je iskorištavanje prirodnih bogatstava i transformaciju pejsaža, te stvaranje prostornih odnosa.

Period od rimskog do turskog doba bio je odvojen fazama nazadovanja i propadanja društvenog i materijalnog života. Sve je to obilježeno relativno rijetkom naseljenošću koja se pretežno oslanjala na ekološki povoljnije lesne zaravni i prigorske krajeve. Ovo razdoblje nije znatnije transformiralo pejsaž, niti je dovelo do jačeg društvenog valoriziranja tog prostora. Naseljenost je bila izolirana zbog slabe povezanosti sa širim prostorima i zajednicama, te je u tom tradicionalnom obliku naseljenosti i aktivnosti koji se održavao stoljećima ovisio o gospodarskim izvorima lokalnih sredina.

U usporedbi s prethodnim etapama povijesnog razvitka tursko doba trajalo je relativno kratko, svega stoljeće i pol, ali je ostavilo velike posljedice, posebice na razvoj stanovništva. U turskom razdoblju, porasla je uloga gradova, koji se ističu svojim utvrdama i feudalno-upravnim funkcijama, ali su u njima razvijene i pojedine gospodarske djelatnosti, posebice obrt i trgovina. Kako se u njima naselila glavnina muslimanskog stanovništva, brojem su znatnije narasli. Najveću važnost imali su Požega, kao centar istoimenog sandžakata i Osijek, važno uporište na glavnom pravcu turskih prodiranja prema Budimpešti i Beču. Pored toga, još se ističe niz manjih gradskih naselja, Ilok kao sjedište Srijemskog sandžakata, te Vukovar, Đakovo, Slavonski Brod i Valpovo. Pored znatnijih promjena kod stanovništva i naselja, u turskom periodu nisu izmijenjeni naslijeđeni prostorni odnosi i uloga glavnih dijelova kraja. Požeška kotlina s rubnim prigorjima i istočniji praporni ravnjaci i dalje su ostali najnaseljeniji i funkcionalno središnji krajevi (ur. Cvitanović, 1975).

Istjerivanjem turaka i razdobljem društveno-gospodarskog razvitka tokom 18. i 19. stoljeća obilježeno je jačanjem povezanog života i intenziviranjem prostornog razvoja. Uređuju se prometne veze, razvija se trgovina što pridonosi bržem napretku agrarnih djelatnosti, usponu manufakture i pojavi ranih industrija. Istovremeno se naseljavaju i gospodarski valoriziraju do tada teže pristupačne i manje važne nizine na koje se sve više prelazi težišno društveno značenje. Značaj se pridaje naseljavanju i novoj upravno-teritorijalnoj organizaciji. Novooslobođeni krajevi dobili su dvojnu, vojničko-komorsku upravu. Prostor koji je došao pod upravu carske komore, istovremeno počinje osnivanje velikih feudalnih posjeda kojima su gotovo svi vlasnici bili stranci. Na teritoriju vojne krajine stvara se točno određen sistem vojničke organizacije primijenjen na sve pojave društvenog života i prema njemu se organiziraju uprava, sudstvo, školstvo i druge funkcije. Prema tome, sredinom 18. stoljeća Istočna Hrvatska je imala dva dijela bitno različita po svojem društvenom uređenju: jedan je bio civilni, feudalni, a drugi vojni, krajiški. I pored takvih razlika u njima su se javili neki istovrsni procesi šireg društvenog značenja (ur. Cvitanović, 1975).

Na prvom mjestu treba istaknuti proces okupljanja i stabiliziranja naseljenosti. Umjesto usitnjenih, a ponekad i više ili manje disperznih naselja, u toku druge polovice 18. stoljeća stvaraju se okupljena i brojčano veća naselja. Okupljanje naselja temeljitije je i s više plana provedeno u Krajini, ali se jednako provodilo i u civilnom dijelu kraja. Zbog preobražaja eksploatacijskog prostora sela, odnosno modernijih oblika zemljišne razdiobe

koji su više odgovarali agrarnom životu, započeo je proces prijelaza iz tradicionalnog stočarstva, na ratarstvo kao važniji oblik poljoprivrede. Taj proces, koji zajedno s osvajanjem novih površina i nizom popratnih pojava vezanih uz razvoj poljodjelstva obično nazivamo agrarna revolucija, koja je tekla vrlo sporo, te je nastavljena u 19. stoljeću. Znatno brži razvoj i napredak imala su feudalna vlastelinstva, koja zahvaljujući bogatstvu i veličini, organiziraju relativno jaku i komercijalno usmjerenu žitnu proizvodnju. Slična uloga se odigrala i u razvoju manufakture koja se u većoj mjeri proširila sredinom 18. stoljeća. Razvilo se mlinarstvo, pivovare, građevinska manufaktura (ciglane), proizvodnja drvenog ugljena, zatim tekstilna manufaktura na bazi vune, svile i konoplje. Manufakturna proizvodnja brže je napredovala u županijskom području, a sporije u krajiškom u kojem čvrsta vojnička organizacija ne pogoduje jačim gospodarskim inicijativama. Veliki poticaj razvoju poljoprivrede i manufakture bili su uređenje prometnih veza i jačanje trgovine. Najprije se počeo razvijati riječni promet, osobito na Dunavu koji predstavlja najvažniju prometu arteriju. Dunavom se održavaju sve veze s razvijenim zemljama i tržištima srednje Europe i tim putem dolazi njemačka kolonizacija sa značajnom agrarnom i obrtničkom tradicijom. Veliku ulogu ima i rijeka Sava kojom se vrši tzv. žitna trgovina u pravcu Karlovca i luka sjevernog Primorja. (ur. Cvitanović, 1975).

Uvođenje nove i čvršće društvene organizacije koja je popraćena okupljanjem naselja, jačanje uloge ratarstva povezane s valoriziranjem novih površina i razvoj prometnih veza pridonose prevlasti novih prostornih odnosa. U izmijenjenim prilikama težište života sve više prelazi iz unutrašnjih, ekološki povoljnijih zona u dolinske krajeve i riječne ravnice u kojima se, unatoč negostoljubivoj prirodnoj sredini, sve više koncentriraju naseljenost i važne funkcije. Takav je razvoj osobito pogodovao naseljima smještenim na plovnim rijekama i važnim riječnim prijelazima, posebno onima koja su imala već znatnije materijalno i funkcionalno nasljeđe iz ranijih razdoblja. Tada počinje brži napredak Osijeka i Vukovara, koji zbog povoljnog položaja na dunavskom plovnom sistemu postaju glavni posrednici toga kraja s udaljenijim prostorima. Življi razvoj pokazuje i Slavonski Brod, premda će on još jedno stoljeće ostati u sjeni Slavonske Požege koje zadržava ulogu vodećega gradskog naselja zapadnog dijela Istočne Hrvatske (ur. Cvitanović, 1975).

Novom prostornom organizacijom čime su stvoreni temelji daljnjeg razvoja, snažan poticaj blažem društvenom i gospodarskom napretku pridaje izgradnja željeznica,

iskorištavanje šumskih bogatstava, te pojava industrijske ekonomije i početak suvremenog razvoja gradova. Sva ta zbivanja nastupaju tek u drugoj polovici 19. stoljeća, ali vremenski vrlo podudarno, iz čega se može zaključiti da su bila uzročno povezana. Željezničke pruge u Istočnoj Hrvatskoj gradile su se vrlo brzo, te je uoči Prvog svjetskog rata željeznička mreža bila već gotovo u cijelosti formirana. Razlog tome su strani i domaći ekonomski interesi usmjereni na iskorištavanje prirodnih bogatstava tog prostora, kao i širi velikodržavni mađarski interesi kao prijelazni položaj na putu za Bosnu. S razvojem željeznica vremenski je funkcionalno povezan veliki period iskorištavanja šuma, koje su u to vrijeme predstavljale agrarnu produkciju i najveće bogatstvo. Najveća eksploatacija počela je tek s izgradnjom željezničkih pruga koje su omogućile izvoz drveta prema centrima prerade i vanjskim tržištima. Veliki period šumskog gospodarenja utjecao je, vezan s pojavom željeznica, na značajan razvoj drvno-prerađivačkih aktivnosti koje su najviše obilježile prevlast industrijskog nad dotadašnjim manufakturnom ekonomijom. Najveću ulogu imaju pilane, tj. primarna prerada, dok su razvijeniji oblici prerade drveta još malobrojni (tvornica tanina u Županji, tvornica šibica u Osijeku) (ur. Cvitanović, 1975).

Pored drvne industrije čiji su se proizvodi dobro prodavali na tržištima zapadne i srednje Europe, jače se osnivaju i druge industrije, osobito prehrambena u kojoj se ističe mlinarstvo. To je najviše posljedica krupne veleposjedničke poljoprivrede, usmjerene osobito na komercijalnu proizvodnju pšenice a djelomično i na neke industrijske kulture. U to vrijeme razvija se prva proizvodnja poljoprivrednih strojeva i u vezi s primjenom parnih strojeva počinje otvaranje rudnika ugljena. Neke industrije – poput tvornice stakla, kože, tekstilnih proizvoda i dr. – nastavljaju tradiciju još iz manufakturnog perioda. Prevlasti industrijske proizvodnje koju karakterizira velika uloga kapitala, primjena strojeva i zapošljavanje većeg broja radne snage, dovela je do stvaranja novih prostornih odnosa. Premda i u ovom razdoblju osnovu proizvodnje čine tradicionalne sirovine, drvo i agrarni proizvodi, njihova se prerada sve više koncentrira izvan sirovinski područja, ponajprije u većim naseljima ili pokraj tradicionalnih središta (što je slučaj s Belišćem i Đurđenovcem kao industrijskim satelitima Valpova i Našica). I pored toga na vlastelinskim veleposjedima, odnosno njihovim ekonomijama („pustare“) još dugo se održala lokalna industrijska proizvodnja. Sva ta zbivanja nisu ostala bez odraza na razvoju stanovništva. Sječa šuma, izgradnja željeznica, osnivanje industrija i druge aktivnosti privlače radnu snagu, pa u periodu druge polovice 19. stoljeća počinju prve moderne migracije prema

Istočnoj Hrvatskoj. One su bile etnički složene, jer uz Hrvate u doseljavanjima u većoj mjeri sudjeluju još i Nijemci, koji osobito razvijaju trgovačko-obrtničke djelatnosti, te Mađari, privučeni mogućnostima kupovine relativno jeftine zemlje. Značajne promjene događaju se u to vrijeme i na selu. Prodor robno-novčanih odnosa dovodi do raspada kućnih zadruga, cijepanja posjeda i velikih strukturnih promjena u poljoprivredi. Prevlast novih socioekonomskih procesa osobito se odrazilo na razvitku istočnohrvatskih gradova (ur. Cvitanović, 1975).

Sva tradicionalna gradska središta Istočne Hrvatske doživljavaju značajniji razvoj i napredak što se dobro opaža na njihovoj populacijskoj dinamici. Za samo 30 godina, između 1830. i 1910. god., Slavonski Brod je porastao za 132%, Slavonska Požega za 79% Vinkovci za 71% i Osijek za 67%. Manji je porast imao samo Vukovar (19%), Osijek, najveći grad, povećao se sa 20 000 na 34 000 stanovnika i uoči Prvog svjetskog rata bio je u Hrvatskoj treći grad po veličini – više su stanovnika od njega imali jedino Zagreb i Rijeka. Brzo je rastao i niz manjih naselja poput Đakova (68%), Belog Manastira (66%) i Našica (54%). Dinamičan razvoj gradova prvenstveno je bio posljedica njihovoga prometnog valoriziranja – izgradnja željeznica i jačanja parobrodarstva koje ima osobito važnu ulogu na Dunavu i Dravi. Prometne prednosti utjecale su i na jačanje ekonomske osnove gradova. U njima se počinju osnivati značajnije industrije, jačaju im tradicionalne trgovačke i obrtničke funkcije i nove novčarske djelatnosti u vezi s komercijalnim životom. Istovremeno gradovi postaju važna upravna, kulturna, prosvjetna i društvena središta. Značajna razlika u odnosu na gradska naselja predindustrijskog razdoblja opaža se u stvaranju prve komunalne organizacije (elektrika, vodovod, kanalizacija) i u prostornom širenju. Pod utjecajem prometa i industrije život prelazi u okvire povijesnih jezgri i gradovi doživljavaju prvu premda još skromnu teritorijalnu ekspanziju. Napokon, u tom su razdoblju stvorene osnove kasnijeg razvoja hijerarhijskog sustava i mreže središnjih naselja Istočne Hrvatske (ur. Cvitanović, 1975).

Završetkom Prvog svjetskog rata novoosnovana država južnih Slavena nastala integracijom austro-ugarskih pokrajina sa Srbijom i Crnom Gorom, raspolagala je velikim obalnim područjem, međutim, ona je bila kontinentski usmjerena. Prometni sustav bio je naslijeđen, ponajprije željeznički koji je podupirao kontinentsko usmjerenje nove države prema srednjoj Europi. Izgrađena je dvokolosječna pruga od Zagreba do Beograda koja se najvećim dijelom pružala na hrvatskom teritoriju, međutim popunjavanje makadamskih suvremenih cesta duž Istočne Hrvatske imalo je ograničen učinak, zbog još nerazvijenog

automobilskog prometa. O važnosti kontinentalnog dijela, pa tako i cijelog područja Istočne Hrvatske, govori podatak kako je tijekom tog razdoblja čak 4/5 vanjskotrgovinskog prometa obavljeno željeznicom i dunavskim riječnim putem. Uglavnom su to bile sirovine, kao što su drvo, boksit, cement, žitarice, koje su se izvozile u zemlje sjeverne i srednje Europe. Prostor Istočne Hrvatske se ubrajao u razvijenije prostore, uz kontinentalnu Hrvatsku, Sloveniju i Vojvodinu. Gospodarstvo je napredovalo jer je poljoprivreda poticala razvoj industrije. Trendovi ekonomskog razvoja pokazuju kako je bilo riječ o izrazito agrarnoj zemlji u kojoj je neposredno pred Drugi svjetski rat poljoprivreda činila čak 55% BDP-a dok je svega 15% otpadalo na industriju. Udjel poljoprivrednog stanovništva bio je viši od 70%, jer je došlo do agrarne napučenosti u Istočnoj Hrvatskoj potaknuto doseljavanjem iz ostalih dijelova države. Stalan porast stanovništva u ruralnim područjima bio je uvjetovan visokom stopom nataliteta s tendencijom sporog opadanja, ali zbog nerazvijenosti zdravstvenog sustava i životnog standarda, visoku stopu bilježio je i mortalitet. Ovi procesi odrazili su se i na naseljenost Istočne Hrvatske koja ima strukturno velika okupljena strukturna naselja. Razdoblje tržišnog poljoprivrednog izvoza i razvoja bilo je vrlo kratko, zbog pojave novih velikih izvoznika na svjetskom tržištu, pretežito prekooceanskih zemalja. Slab industrijski sektor nije mogao apsorbirati višak radne snage iz poljoprivrednog sektora, državno poticanje industrijskog razvoja bilo je vrlo skromnih rezultata, također problem je predstavljao i iznimno spor proces elektrifikacije što je uvjetovalo jaču industrijsku proizvodnju tek nakon Drugog svjetskog rata. U Kraljevini SHS dolazi do oblikovanja nove urbane mreže na hrvatskom tlu u kojem su utjecaj imale političke i skromne gospodarske promjene. Dolazi do naglog i ubrzanog razvoja Zagreba kao glavnog industrijskog i poslovnog centra, koji je uz Beograd bio glavno središte nove države, te se prema tim makroregionalnim središtima stvorila i mreža centara Istočne Hrvatske (ur. Cvitanović, 1975).

Razvojni preduvjeti po završetku Drugog svjetskog rata bili su slabi, jer se država nalazila na vrlo niskom stupnju razvoja u uvjetima velikih ratnih razaranja i demografskih gubitaka. U prvoj fazi započela je politika obnove, industrijalizacije i elektrifikacije. Poljoprivrednici su se opterećivali raznim doprinosima za industrijalizaciju, što je dovelo do nezadovoljstva u ruralnim područjima. Počela se mijenjati ekonomska struktura zbog ubrzanog procesa deagrarizacije, te prelazak viška poljoprivrednog stanovništva u industriju, a kasnije i u tercijarni sektor. Te promjene usko povezane s izraženim migracijama na relaciji selo-grad koje su odredile dinamične procese deruralizacije i

urbanizacije. Naslijeđena urbana mreža se sporo mijenjala u početku, da bi 1970-ih godina ušla u fazu ubrzane preobrazbe s jačanjem industrijalizacije kao sredstva poticanja urbanog razvoja. Najbrži rast bilježili su gradovi srednje veličine (20 000 – 50 000 stanovnika) te je oblikovana znatno uravnoteženija mreža, kojoj je razvoj poticalo i federativno uređenje države. Međutim nije došlo do značajnijeg policentričnog razvoja. U najdinamičnijem urbanom razvoju i oblikovanju Osijeka kao makroregionalnog središta, ipak je nastavljen proces prekomjernog rasta Zagreba. Nova administrativna organizacija prostora, demografske i gospodarske promjene te ubrzani proces urbanizacije u socijalističkom su razdoblju odredili novu teritorijalnu-prostornu organizaciju. Velike političke oblasti davale su se tada jedinicama lokalne samouprave, što je izazvalo pojavu „općinskog monocentrizma“. Taj se fenomen u prostornom pogledu iskazao u oblikovanju jednoga urbanog središta unutar općine, u kojem su bile koncentrirane gotovo sve industrijske i uslužne funkcije, uz istovremeno poticanje stambenog fonda. Zbog izraženih migracijskih kretanja općinska središta bilježila su veliku razvojnu dinamiku, koja je bila posebice istaknuta u slučajevima kada su ona istovremeno imala i funkciju makroregionalnih centara (Fuerst-Bjeliš i Glamuzina, 2015). Istočna Hrvatska je tako u upravno-teritorijalnom smislu bila podijeljena na 16 općina, koje je činila Zajednica općina Osijek (Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Nova Gradiška, Orahovica, Osijek, Požega, Slavonski Brod, Slatina, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja), dok su Pakrac i Virovitica pripadale zajednici općina Bjelovar. Ubrzanom deagrarizacijom i urbanizacijom, središta tih općina bilježili su demografski i gospodarski razvoj kraja.

Domovinski rat ostavio je duboke tragove u strukturi naseljenosti, ekonomskom razvoju i ostalim razvojnim procesima, a produbljenje negativnih utjecaja u regionalnome, a posebno u ekonomskom razvoju bilo je trajanje okupacije najistočnijeg dijela Istočne Hrvatske sve do mirne reintegracije koja je završena tek 1998. godine. Udio izravnih demografskih gubitaka na području Istočne Hrvatske iznosi 47% u odnosu na cijelu Hrvatsku, što zapravo govori o veličini stradanja kao destabilizirajućem čimbeniku demografskih, a i razvojnih procesa na ovome području. Ratni mortalitet pretežno je uključivao mlade i zrele kontigente stanovništva, što je dovelo do gubitka najvitalnijeg i radno aktivno, najproduktivnijeg stanovništva. Sve se to odrazilo u pogoršanju strukturnih i dinamičkih obilježja, odnosno reprodukciji i aktivnosti stanovništva, te u samom regionalnom razvoju Istočne Hrvatske (Živić, 2001).

Tab. 3. Izravni demografski gubici tijekom Domovinskog rata u županijama Istočne Hrvatske

Prostorna jedinica (županija, regija, država)	Poginuli ili umrli hrvatski branitelji	Poginuli ili umrli civili	Nestali hrvatski branitelji i civili	Poginuli ili nestali Srbi	Ukupno	
					Aps.	%
Vukovarsko-srijemska	1.334	3.629	429	419	5.811	57,2
Osječko-Baranjska	948	855	75	238	2.116	20,8
Brodsko-posavska	614	156	7	312	1.089	10,7
Požeško-slavonska	196	206	36	344	782	7,7
Virovitičko-podravska	192	106	11	58	367	3,6
Istočna Hrvatska	**3.284**	**4.952**	**558**	**1.371**	**10.165**	**100,0**
Republika Hrvatska	**8.147**	**6.947**	**967**	**5.479**	**21.540**	**-**
Udio Istočne Hrvatske u demografskim gubicima Hrvatske	**40,3**	**71,3**	**57,7**	**25,0**	**47,2**	**-**

Izvor: Živić, 2001

Uz negativna demografska kretanja uzrokovana ratnim gubicima i prisilnim migracijama stanovništva, ratna agresija na Hrvatsku ostavila je trag na ekonomskom razvoju. Velika infrastrukturna, materijalna razaranja, te crpljenje prirodnih izvora čini Istočnu Hrvatsku najpogođenijom regijom, što se odrazilo u prostornom i razvojnom zaostajanju. Jedan takav primjer je grad Vinkovci koji svoj demografski i gospodarski maksimum doživljava pred sam rat. U gradu je bilo preko 18 000 zaposlenih, te preko 7 500 dnevnih migranata. Od ukupnog broja radnih mjesta, 75% ih je bilo u gospodarstvu. Međutim, u težini gospodarskih problema govori podatak da je početkom 1999. godine na cijelom području Vukovarsko – srijemske županije bilo radnih mjesta u gospodarstvu kao u predratnom razdoblju Vinkovaca.

Tab. 4. Procijenjena ratna šteta po županijama Istočne Hrvatske

Prostorna jedinica (županija, regija, država)	Ratna šteta	
	Aps.	%
Vukovarsko-srijemska	15.833.581	19,2
Osječko-baranjska	11.604.841	14,1
Požeško-slavonska	4.635.013	5,6
Brodsko-posavska	3.861.393	4,7
Virovitičko-podravska	425.851	0,5
Istočna Hrvatska	**36.360.679**	**44,1**
Republika Hrvatska	**82.481.302**	**100,0**

Izvor: Živić, 2001

U poslijeratnom razdoblju, u procesu tranzicije iz planskog sustava državne ekonomije u demokratski sustav tržišne ekonomije popraćen je brojnim socijalnim problemima i nezakonitim radnjama što je uništilo znatan dio gospodarstva. Osjećale su se negativne posljedice naslijeđene gospodarske strukture, kao što su gubici, nelikvidnost, nedovoljna modernizacija, prekomjerna tehnološka i administrativna zaposlenost, neekonomična i skupa proizvodnja i dr., a sve je to dovelo do značajnog pada obujma proizvodnje. Posljedice toga vidljive su i u kulturnom pejsažu, zatvaranja industrijskih pogona. Promijenjene društvene okolnosti određene povećanjem nezaposlenosti i ekonomskim krahom, rezultirale su „demografskim šokom“ koji se očituje u negativnom prirodnom prirastu i negativnoj migracijskoj bilanci. Takvi negativni razvojni trendovi najvidljiviji su baš u ovom području (Matišić i Pejnović, 2015).

Uz negativne demografske procese, jedan od razloga recentnog zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju je proces deindustrijalizacije, koji se očituje u propadanju klasičnih industrijskih grana u visokorazvijenim i srednjerazvijenim zemljama, zahvatio je i Hrvatsku. To je primjetno u zatvaranju velikoga broja pogona tekstilne i niskotehnološke prerađivačke industrije, te rudarskih pogona. S druge strane, otvoren je vrlo mali broj radnih mjesta u sektoru industrije visoke tehnologije (hi-tech) koji ne može apsorbirati rastući broj nezaposlenih. Takva situacija najviše pogađa slabije razvijene regije i potiče njihovo daljnje populacijsko pražnjenje te dodatno pojačava problem regionalnoga razvoja. Taj proces rezultat je i naglašene predratne gospodarske povezanosti, odnosno funkcionalne ovisnosti o susjednoj Vojvodini/Srbiji posebice u uvozu sirovina i izvozu proizvoda koja je činila trećinu potraživanja svih poduzeća. Deindustrijalizacija je u znatnoj mjeri uzrokovana i promašenim modelom vlasničkog restrukturiranja – privatizacije, kao i dolaska stranih trgovačkih lanaca od sredine 90-ih. Proces privatizacije pokrenut je već početkom devedesetih kao sastavni dio gospodarske tranzicije, tj. prijelaza iz planskoga u tržišnog gospodarstva. Pretvorba se provodila prema Zakonu o pretvorbi društvenih poduzeća, čiji je temeljni cilj bila vlasnička transformacija, dok su implicitni ciljevi, rast i zapošljavanje, izbrisani. Privatizaciju je karakteriziralo favoriziranje velikih kupaca, odabranih prema načelu političkoga klijentelizma, koji su pritom stekli povlaštene uvjete otkupa najrazvijenijih dijelova nekadašnje društvene imovine. Zakoni o privatizaciji omogućili su korupciju na svim razinama, što je rezultiralo pljačkom državne imovine. Rezultat takva vlasničkog restrukturiranja, k tomu i u poslijeratnim uvjetima, drastičan je pad industrijske proizvodnje, gubitak tržišta, sporo osvajanje novih tržišta i uključivanje u

svjetske tokove roba i usluga, nagli porast nezaposlenosti i osiromašenje većine stanovništva. Propadanjem industrije, koja je u predratnom razdoblju bila okosnica gospodarskog razvoja, ali i čimbenik razmjerno uravnoteženog razvoja Istočne Hrvatske, regija se nužno naglašenije orijentirala na primarni sektor djelatnosti, prije svega poljoprivredu, za koju raspolaže bogatom resursnom osnovom. No poljoprivreda, opterećena nizom strukturnih slabosti i neprilagođena poslovanju u tržišnim uvjetima, nedovoljna je zamjena za propalu industriju kao izrazito urbano baziranu djelatnost. Takva inverzija gospodarsko-socijalne strukture generator je trajne socijalne krize, s dalekosežnim posljedicama na stabilizaciju naseljenosti u tom dijelu Hrvatske (Matišić i Pejnović, 2015).

Promjena političkoga sustava odredila je novu teritorijsko-prostornu organizaciju pri čemu nisu primijenjeni jasni kriteriji, a glavnu su riječ imali politički interesi. Novom je teritorijskom organizacijom iz 1992. godine Hrvatska podijeljena na 20 županija i područje Grada Zagreba s posebnim statusom i ovlaštenjima. Stari je sustav od 102 općine razbijen prostornim usitnjavanjem te je do kraja prvog desetljeća 21. stoljeća izdvojeno 556 gradova i općina, od kojih se većina vrlo brzo našla pred problemima samofinanciranja i nedostatnih funkcija. Time je stvoren glomazan i neučinkovit administrativni ustroj što upućuje na činjenicu kako nova administrativna organizacija nije rezultat znanstvenoga i praktičnoga pristupa. To samo potvrđuju naknadne korekcije pojedinih županijskih granica, kao i problemi u funkcioniranju pojedinih županija i to zato što županijsko središte nema dovoljno jaku gravitacijsku snagu u prostoru u kojem mu je dodijeljena glavna administrativna uloga. Zbog toga se vrlo brzo pojavila potreba za decentralizacijom i smanjivanjem broja administrativnih jedinica da se učinkovitije organizira prostor. Politička je i gospodarska centralizacija potaknula još jači razvoj Zagreba uz istodobno smanjenje značaja ostalih triju makroregionalnih središta. Nadalje, zbog raspada zajedničke jugoslavenske države smanjen je gravitacijski utjecaj pojedinih gradova (Osijek, Slavonski Brod, Vukovar) kojima se gravitacijsko područje pružalo na teritorij susjednih federalnih jedinica: Bosne i Hercegovine, Vojvodine i Crne Gore (Fuerst-Bjeliš i Glamuzina, 2015).

5. Demogeografska obilježja Istočne Hrvatske

Demogeografska obilježja određenog prostora ukazuju na buduće i potencionalne mogućnosti razvoja, a njihova analiza podrazumijeva određivanje nekoliko stavki. Najvažnije stavke su prirodno kretanje stanovništva i migracije kao glavne determinante općeg kretanja stanovništva nekog područja. Prirodno kretanje podrazumijeva broj rođenih i umrlih u određenom razdoblju, dok se migracije odnose na useljavanje i iseljavanje u određeni prostor, te je prostorna pokretljivost dobar pokazatelj razvijenosti, odnosno atraktivnosti određenog prostora uslijed socioekonomskog stanja. Prirodno i mehaničko kretanje stanovništva utječe i na strukturu stanovništva koju je prilikom demografske analize potrebno odrediti. Strukturno i dinamičko stanje stanovništva pokazatelj su razvojnih mogućnosti područja. Neki od najznačajnijih obilježja stanovništva su biološki, kulturno-antropološki, gospodarski i obrazovni sastav stanovništva.

5.1. Broj i razmještaj stanovništva

Nakon Drugog svjetskog rata, razvoj Hrvatske bio je okarakteriziran procesom intenzivne industrijalizacije, što je potaklo deruralizaciju i urbanizaciju. Ovi procesi doveli su do niza kompleksnih ekonomskih, demografskih, funkcionalnih i prostornih posljedica. U isto vrijeme, politička i teritorijalna organizacija oko stotinjak općina, koje su sve do nove administrativno-teritorijalne podjele iz 1992. godine, bile političke i ekonomske jedinice, koje su društvenim vlasništvom i netržišnim gospodarstvom stvorile doslovno svoju „općinsku ekonomiju“. Općinska središta postala su glavna radna i ekonomska razvojna središta koja nisu imala konkurenciju unutar svojih općinskih granica, što je dovelo do stotinjak ekonomski centraliziranih zatvorenih središta, odnosno „država u državi“. Zbog političke i teritorijalne organizacije koji su kao rezultat imali kompletnu kontrolu upravljanja investicijama i uslugama kroz odgovarajuće teritorijalne jedinice, dovelo je do izrazite koncentracije kapitala i političke moći odlučivanja u općinskim središtima, pa tako i koncentracije stanovništva (Njegač i Toskić, 2003). Možemo reći da je političko-teritorijalna organizacija uz procese vezane za industrijalizaciju, uvjetovala današnju sliku naseljenosti Istočne Hrvatske, zbog čega je stanovništvo gradova naglo raslo. Taj rast se prije svega odnosio na gradove kao općinska središta koja su bila lokacijska središta industrijskih postrojenja, što je privuklo veliki broj stanovnika iz ruralnih područja, a gradovi postaju funkcionalna i razvojna središta prostora. Sve se to u konačnici odrazilo i na urbani sistem Hrvatske koji je izrazito nepravilan, te urbana

prenaseljenost stanovništva u relativno malo urbanih središta, u ovom slučaju u jednom ili dva najveća grada Hrvatske, smanjuje kvalitetu života u ostatku urbanog sistema.

Problem predstavlja odnos velikih i malih gradova. Godine 2011. tek tri grada imala su više od 100 000 stanovnika, četiri su imala između 50 000 i 100 000 tisuća. S druge strane mali gradovi s manje od 5 000 stanovnika čine polovicu ukupnog broja gradova, što predstavlja problem, jer manji gradovi nemaju razvijene funkcije kojima bi zadovoljili potrebe stanovništva te ih implicirali u okolicu, što rezultira najvećom depopulacijom i slabom razvijenošću prostora. Problem mreže naselja, odnosno gradova Hrvatske je u nesrazmjeru velikih i malih gradova. U gradovima s manje od 5 000 stanovnika, živi tek 8% stanovništva svih gradova, dok u Zagrebu živi trećina stanovništva svih gradova, te 18% stanovništva Hrvatske. Nedostatak gradova srednje veličine utječe na regionalni razvoj koji bi donijeli regionalnu razvojnu stabilnost.

Kao što je već rečeno, 2011. godine na području Istočne Hrvatske, površine 12 486 km^2 živjelo je 805 998 stanovnika, odnosno 18,8% ukupnog stanovništva Hrvatske na 22,1% površine. Najviše stanovništva živi u prostorno i populacijski najvećim županijama istočnohrvatske ravnice, Osječko-baranjskoj (38% stanovništva Istočne Hrvatske na 33,2% površine), te Vukovarsko-srijemskoj (22,3% stanovništva Istočne Hrvatske na 19,7% površine) (Tab. 5). Kao posljedica složenog historijsko-geografskog razvoja, s izraženom političkom i ekonomskom dvojnošću, i suvremenog društveno-geografskog razvoja, strukturu naseljenosti istočnohrvatske ravnice obilježavaju, u odnosu na ostatak Hrvatske relativno velika naselja određenog stupnja centraliteta samog naselja, s izraženim funkcijama. Polarizacija se očituje kroz broj i veličinu naselja, a najveću strukturu malih naselja, zbog svojeg prirodnogeografskog smještaja ima Požeško-slavonska županija (≤ 500; 92,1%) u kojoj takva naselja čine najveću koncentraciju stanovništva (36,8% stanovništva županije), a najmanju Vukovarsko-srijemska (≤ 500; 29,4%) u kojoj je najveća koncentriranost stanovništva u naseljima većim od 10 000 stanovnika (39,3% stanovništva županije) (Tab. 6).

Tab. 5. Prostorni i populacijski odnos Istočne Hrvatske s ostalim regijama 2011. godine

Prostorna jedinica (županija, regija, država)	Površina (km^2)	Udio u površini	Broj stanovnika 2011.	Udio u stanovništvu	St/km^2
Brodsko-posavska	2.030	3,6	158.575	3,7	78,1
Osječko-baranjska	4.155	7,3	305.032	7,1	73,4
Požeško-slavonska	1.823	3,2	78.034	1,8	42,8
Virovitičko-podravska	2.024	3,6	84.836	2,0	41,9
Vukovarsko-srijemska	2.454	4,3	179.521	4,2	73,2
Istočna Hrvatska	**12.486**	**22,1**	**805.998**	**18,8**	**64,6**
Kontinentalna Hrvatska	**31.889**	**56,3**	**2.872.954**	**67,0**	**90,1**
Jadranska Hrvatska	**24.705**	**43,7**	**1.411.935**	**33,0**	**57,2**
Republika Hrvatska	**56.594**	**100,0**	**4.284.889**	**100,0**	**75,7**

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.)

Broj i veličina naselja osnovni su pokazatelji naseljenosti svake zemlje. Ona odražavaju karakteristike minulog razvoja, a istovremeno jedan su od čimbenika budućeg razvoja. Oblici naseljenosti i veličina naselja utječe na dinamiku i oblike urbanizacije, na funkcionalnu organizaciju prostora te druge prostorne procese. Disperzna naseljenost otežavajuća je okolnost u uređenju prostora, izgradnju infrastrukture, te cjelokupnu organizaciju prostora (Lukić, 2014). Najveću disperznost naselja imaju Virovitičko-podravska i Požeško-slavonska županija. Takva disperzna naseljenost vrlo je nepovoljna za socioekonomski i demografski razvoj područja, jer mala naselja često nemaju dovoljan broj stanovnika, odnosno kritičnu masu za određene aktivnosti i djelatnosti, koje se u većim naseljima odvijaju normalno, stoga disperzna naseljenost ima snažan učinak na daljnju depopulaciju. U procesu urbanizacije vrši se stalno prestrukturiranje naseljenosti, što potiče koncentraciju stanovništva, odnosno preseljavanje iz manjih u veća naselja. U takvim prilikama povećava se broj većih i malih naselja. Tako u Požeško-slavonskoj županiji naselja manja od 500 stanovnika čine 92,1% svih naselja, sa koncentracijom stanovništva od 36,8%, dok u naseljima većim od 10 000 stanovnika, koji čine 0,4% županije živi 25% stanovništva. Isti slučaj je i u Virovitičko-podravskoj županiji gdje naselja manja od 500 stanovnika čine 81,9% svih naselja, u kojima živi 26,9% stanovništva, dok u naseljima većim od 10 000 stanovnika, koji čine 1,1% svih naselja županije, živi 29,4% stanovništva (Tab. 6).

Najveći udio srednjih i velikih naselja, onih između 500-10 000 stanovnika ima istočnohrvatska ravnica, najvrjedniji agrarni kraj, naseljavan individualnim i planskim

kolonizacijama u više navrata tijekom povijesnog razvoja. U Osječko-baranjskoj županiji udio takvih naselja čini 41,0% svih naselja, s koncentracijom stanovništva 56,3%, dok u Vukovarsko-srijemskoj županiji oni čine 66,9% svih naselja, u kojima živi 56,7% stanovništva svih naselja županije (Tab. 6). Ovo područje ima najmanje udjele patuljastih, sitnih i malih naselja, u odnosu na ostatak Hrvatske, a ima najveći udio srednjih i velikih naselja. Velika naselja nasljeđe su historijskogeografskog razvoja naseljske mreže istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema i rezultat vrednovanja njene bogate prirodne osnove, posebno visokoplodnih tala u agrarnom društvu, kada je poljoprivreda činila osnovu hrvatskog gospodarstva. Veća naselja, u pravilu imaju i višu razinu funkcionalne opremljenosti, te se ovo područje ističe visokim udjelom centralnih naselja, na razini županije i najvećim udjelom u cijeloj Hrvatskoj.

Tab. 6. Struktura naseljenosti i naselja županija Istočne Hrvatske 2011. godine

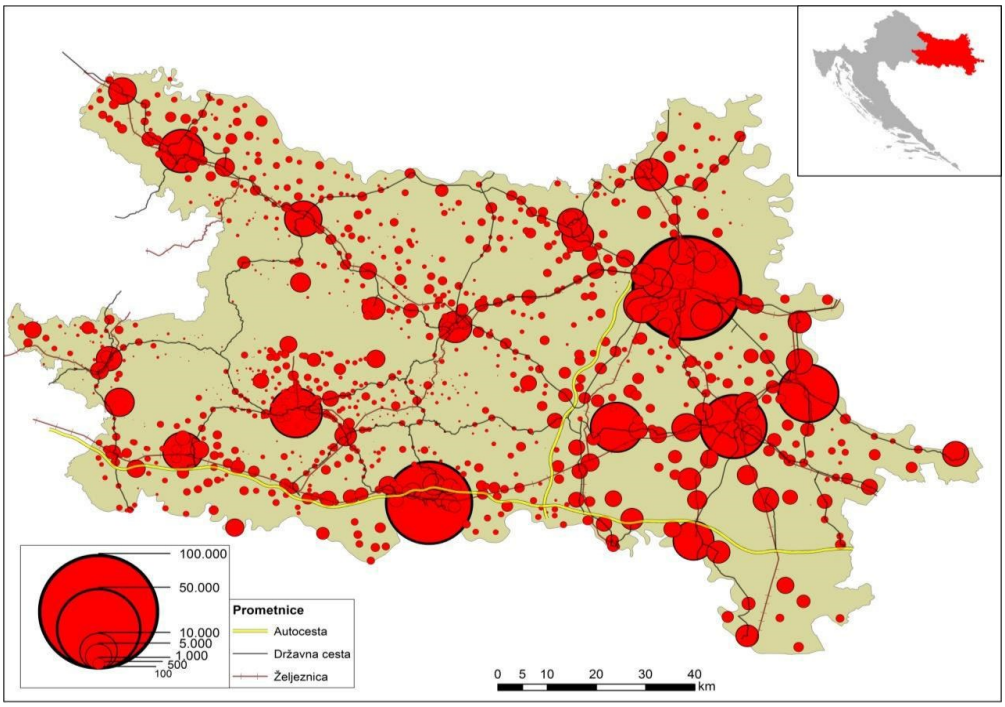
	Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
		Broj	Udio (%)	Kumul. (%)	Broj	Udio (%)	Kumul. (%)
Brodsko-posavska županija	≤ 50	20	10,8	10,8	296	0,2	0,2
	51 - 100	12	6,5	17,3	974	0,6	0,8
	101 - 200	26	14,1	31,4	3.842	2,4	3,2
	201 - 500	70	37,8	69,2	22.350	14,1	17,3
	501 - 1000	30	16,2	85,4	21.421	13,5	30,8
	1001 - 2000	18	9,7	95,1	26.951	17,0	47,8
	2001 - 5000	7	3,8	98,9	17.389	11,0	58,8
	5001 - 10000	0	0,0	98,9	0	0,0	58,8
	> 10000	2	1,1	100,0	65.352	41,2	100,0
	Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
		Broj	Udio (%)	Kumul. (%)	Broj	Udio (%)	Kumul. (%)
Osječko-baranjska županija	≤ 50	25	9,5	9,5	456	0,1	0,1
	51 - 100	27	10,3	19,8	1.911	0,6	0,8
	101 - 200	36	13,7	33,5	5.582	1,8	2,6
	201 - 500	65	24,7	58,2	21.856	7,2	9,8
	501 - 1000	62	23,6	81,7	43.301	14,2	24,0
	1001 - 2000	29	11,0	92,8	39.708	13,0	37,0
	2001 - 5000	8	3,0	95,8	23.643	7,8	44,7
	5001 - 10000	9	3,4	99,2	64.980	21,3	66,0
	> 10000	2	0,8	100,0	103.595	34,0	100,0
Požeško-slavonska županija	Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
		Broj	Udio (%)	Kumul. (%)	Broj	Udio (%)	Kumul. (%)
	≤ 50	111	40,1	40,1	1.741	2,2	2,2

	51 - 100	37	13,4	53,4	2.798	3,6	5,8
	101 - 200	55	19,9	73,3	8.251	10,6	16,4
	201 - 500	52	18,8	92,1	15.959	20,5	36,8
	501 - 1000	12	4,3	96,4	8.770	11,2	48,1
	1001 - 2000	4	1,4	97,8	5.934	7,6	55,7
	2001 - 5000	5	1,8	99,6	15.075	19,3	75,0
	5001 - 10000	0	0,0	99,6	0	0,0	75,0
	> 10000	1	0,4	100,0	19.506	25,0	100,0
Virovitičko-podravska županija	**Broj stanovnika**	**Naselja**			**Stanovništvo**		
		Broj	**Udio (%)**	**Kumul. (%)**	**Broj**	**Udio (%)**	**Kumul. (%)**
	≤ 50	47	25,0	25,0	937	1,1	1,1
	51 - 100	21	11,2	36,2	1.384	1,6	2,7
	101 - 200	41	21,8	58,0	5.989	7,1	9,8
	201 - 500	45	23,9	81,9	14.462	17,1	26,9
	501 - 1000	24	12,8	94,7	16.572	19,6	46,5
	1001 - 2000	4	2,1	96,8	5.891	7,0	53,5
	2001 - 5000	3	1,6	98,4	8.760	10,4	63,9
	5001 - 10000	1	0,5	98,9	5.646	6,7	70,6
	> 10000	2	1,1	100,0	24.896	29,4	100,0
Vukovarsko-srijemska županija	**Broj stanovnika**	**Naselja**			**Stanovništvo**		
		Broj	**Udio (%)**	**Kumul. (%)**	**Broj**	**Udio (%)**	**Kumul. (%)**
	≤ 50	2	2,4	2,4	47	0,0	0,0
	51 - 100	1	1,2	3,5	77	0,0	0,0
	101 - 200	5	5,9	9,4	719	0,4	0,4
	201 - 500	17	20,0	29,4	6.341	3,5	4,0
	501 - 1000	24	28,2	57,6	17.263	9,6	13,6
	1001 - 2000	15	17,6	75,3	22.552	12,6	26,2
	2001 - 5000	15	17,6	92,9	45.613	25,4	51,6
	5001 - 10000	3	3,5	96,5	16.322	9,1	60,7
	> 10000	3	3,5	100,0	70.587	39,3	100,0

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.)

Istočnu Hrvatsku obilježava pravilniji red veličine gradova u kojem su najveći Osijek (84 104), i Slavonski Brod (53 531). Od ostalih gradova ističu se Vinkovci (32 029) i Vukovar (26 468) u Vukovarsko-srijemskoj županiji, dok preostala dva županijska središta, Požega i Virovitica, imaju manje od 20 000 stanovnika. Značenje Osijeka kao makroregionalnog središta u posljednja dva desetljeća značajno se smanjilo. Grad je od 1991. godine izgubio 19,7% stanovništva, što je uvelike utjecalo na njegovo značenje u Istočnoj Hrvatskoj. Posebno problemsko područje u smislu nedostatka većih gradova

predstavlja područje Virovitičko-podravske županije, Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije. To je područje koje se nalazi između područja utjecaja Zagreba i Osijeka, odnosno periferno je položeno u odnosu na makroregionalna središta. Na tom području nalazi se tek nekoliko gradova od kojih je najveći Virovitica s 14 688 stanovnika, a u blizini se od većih centara nalaze tek Bjelovar i Požega koji se mogu okarakterizirati kao slabiji regionalni ili subregionalni centri. Najveći nedostatak većih gradova u ove dvije županije je prirodnogeografska osnova u Požeško-slavonskoj, kao i nerazvijena prometna infrastruktura u obje županije, te općenito marginaliziranje ovog dijela istočne Hrvatske (Sl. 4).

Sl. 4. Veličina naselja Istočne Hrvatske 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.)

Strukturu naseljenosti Istočne Hrvatske u suvremenom razdoblju karakterizira neravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva, s odgovarajućim utjecajem na regionalni i prostorni razvoj. Osim prirodnogeografskih i povijesnih razloga, osnovni uzroci takvog demografskog razmještaja su i procesi socijalno-prostornog prestrukturiranja u uvjetima urbano utemeljene industrijalizacije nakon Dugog svjetskog rata. To se odražava u postojećem rasporedu stanovništva, pri čemu je težište naseljenosti istočnohrvatska ravnica, što potkrepljuje i gustoća naseljenosti, koja u istočnom dijelu premašuje nacionalni prosjek. Negativna obilježja ekonomskog razvoja utjecala su na stagnaciju

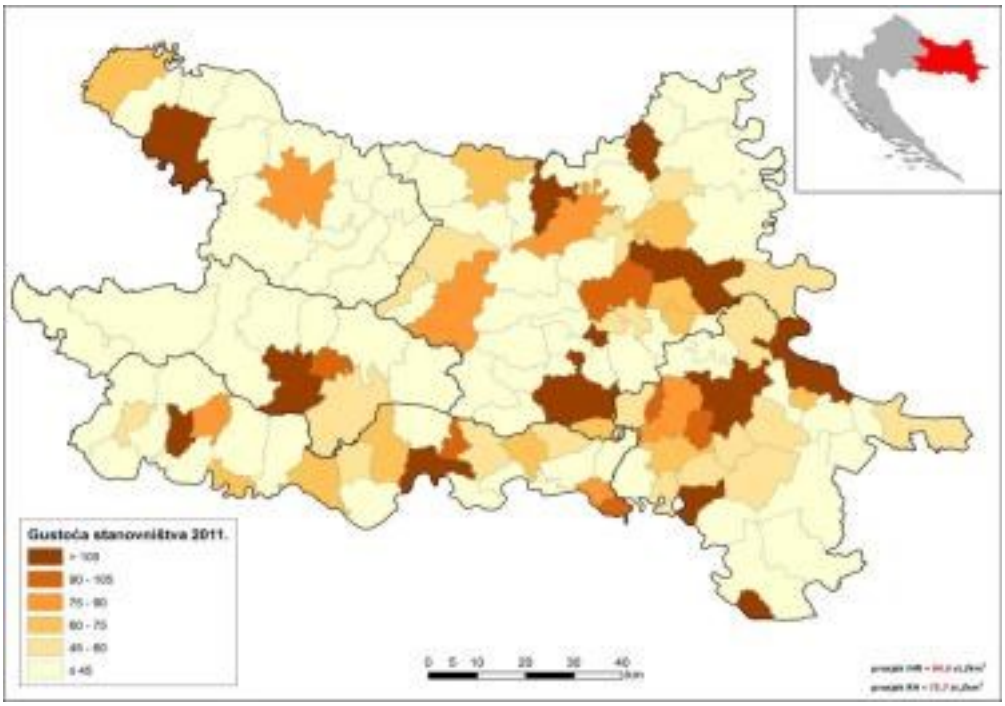
gradova srednje veličine, kao i manjih gradskih centara koji imaju posebno važnu ulogu u prostoru. Zbog sužavanja ekonomske osnove i slabe razvijenosti centralnih funkcija može se očekivati kako će se takve razvojne tendencije nastaviti u skoroj budućnosti. U urbanoj se mreži također opaža i nedostatak jakih regionalnih središta (gradova reda veličine od 50 000 do 100 000 stanovnika) koja bi trebala preuzeti ulogu nositelja regionalnoga razvoja.

5.1.1. Gustoća naseljenosti

S gustoćom naseljenosti od 64,6 st/km^2, Istočna Hrvatska je ispod prosjeka Republike Hrvatske (75,7 st/km^2). Najmanju gustoću naseljenosti imaju Virovitičko-podravska (41,9 st/km^2) i Požeško-slavonska (42,8 st/km^2). Na takvu gustoću naseljenosti utjecali su prije svega, prirodno-geografska osnova u Požeško-slavonskoj županiji, koja se nalazi u zapadnom brdovitom predjelu Istočne Hrvatske, te zatim politički i društveno-ekonomski čimbenici, kao što su prometno zanemarivanje unutrašnjeg, zapadnog dijela Istočne Hrvatske, gdje je veliku ulogu nosila prirodno-geografska osnova koja je oblikovala i tip i strukturu naselja tog područja, te udaljenost od većih razvojnih, gravitacijskih središta, posebice slučaj Virovitičko-podravske županije koja nije generirala nijedno regionalno središte koji bi svojim razvojnim impulsima utjecao na preobrazbu prostora.

Gradovi imaju posebno značajnu ulogu kao pokretači razvoja. Industrija i druge djelatnosti, kao i stanovništvo i infrastruktura, koncentrirani su u gradovima. Gdjegod postoje veći gradovi, njihov utjecaj na okolno područje bit će pozitivan, dok će se regije s gradovima ili manjim gradovima zaostajati u razvoju. Upravo najveću gustoću stanovništva, onu iznad prosjeka Hrvatske, imaju upravo gradske općine. Tako najveću gustoću stanovništva imaju gradske općine s većim središtima iznad 10 000 stanovnika, kao što su Slavonski Brod (1 092 st/km^2), Osijek (617 st/km^2), Vinkovci (374 st/km^2), Nova Gradiška (290 st/km^2), Vukovar (276 st/km^2), Županja (240 st/km^2), Požega (196 st/km^2), te općinska središta u okolici većih gradskih središta, Nuštar (133 st/km^2) u okolici Vinkovaca, Belišće (154 st/km^2) u okolici Osijeka, Borovo (179 st/km^2) u okolici Vukovara, Gornja Vrba (124 st/km^2) u okolici Slavonskog Broda, itd. Na razmještaj stanovništva i naselja, kao i na gustoću naseljenosti Istočne Hrvatske utjecali su socioekonomski, politički i demografski čimbenici (migracije, stope rodnosti i smrtnosti). Gustoća naseljenosti Istočne Hrvatske (Sl. 5) pokazuje dvojnu polarizaciju; veća je gustoća naseljenosti prometno povezanijeg prostora istočnohrvatske ravnice i užeg dijela oko većih

gradskih centara u odnosu na zapadni dio Istočne Hrvatske, gdje je osjetan nedostatak većih gradskih središta koji bi uvjetovali prostornu preobrazbu, te zatim dio Baranje i Bosutske posavine s većim udjelom obradivih površina i šuma. Međutim zbog manjeg broja stanovnika i velike pripadajuće površine i obratno, gustoća naseljenosti služi nam samo kao objektivni pokazatelj razvijenosti prostora Istočne Hrvatske. Koropletna karta gustoće naseljenosti primarno je određena veličinom administrativno-teritorijalne jedinice, a samim time i pomalo neobjektivno prikazana.

Sl. 5. Gustoća stanovništva jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.)

5.2. Opće kretanje stanovništva

Što je depopulacija i kako je definirati? Odgovor je vrlo jasan, označava smanjenje broja stanovnika. Međutim, to se ne odnosi uvijek samo na apsolutno smanjenje broja stanovnika. Depopulacija, posebice ako je uvjetovana emigracijom, često se povezuje uz ekonomsku stagnaciju ili zaostajanje. Smanjenje populacije obično se veže uz starenje stanovništva i općenito na ograničavanje razvojnih mogućnosti. Depopulacija je oblik općeg kretanja stanovništva pod kojim, u užem smislu, razumijevamo smanjenje broja stanovnika, a u širem, dugotrajnije smanjivanje broja stanovnika koje implicira poremećaje u strukturi i prirodnoj dinamici stanovništva nekog naselja ili područja (Nejašmić, 1991).

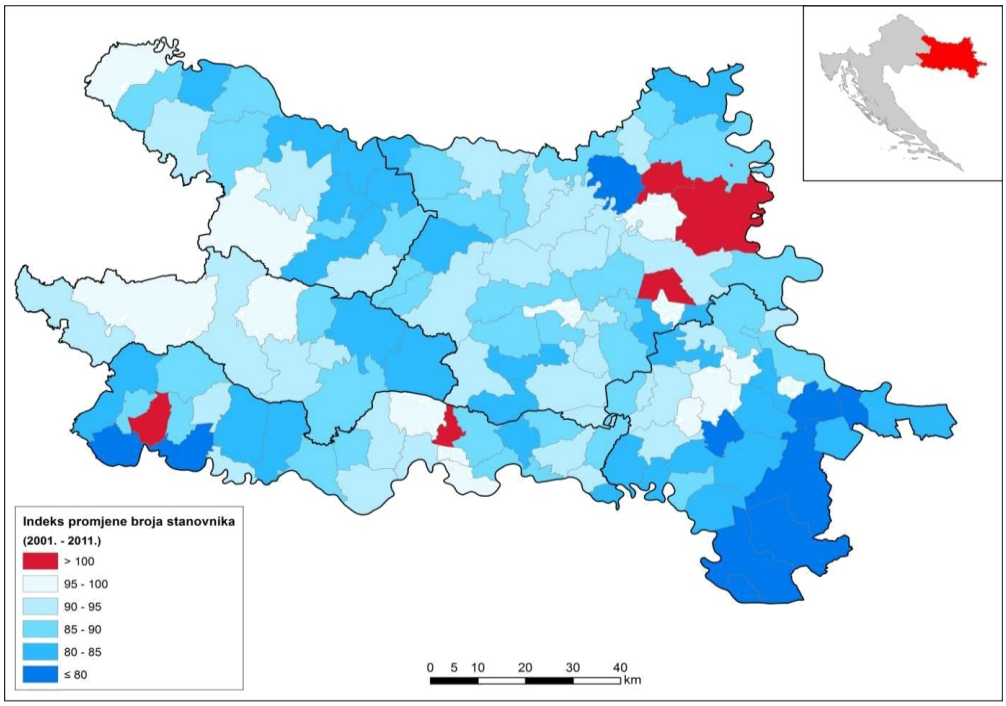
Proces depopulacije uzeo je maha, te postao temeljni, ograničavajući faktor ekonomskog i općedruštvenog razvoja. Tijekom 20. stoljeća brdsko-planinska i agrarno orijentirana područja postaju demografski najdramatičnija, zbog procesa razvitka, industrijalizacije i urbanizacije na jednoj strani, deagrarizacije i deruralizacije na drugoj strani. Tako brdska područja zapadnog dijela Istočne Hrvatske poprimaju negativnu demografsku sliku, kao i prometno nerazvijena i poljoprivredna područja Virovitičko-podravske županije, te jugoistočna i sjeveroistočna područja istočnohrvatske ravnice (dijelovi Baranje i zapadnog Srijema). Zbog svojih prirodnih, prometnih, političkih i socioekonomskih značajki, područje Istočne Hrvatske je od davnina privlačilo stanovništvo, te u cjelini prosperitetniji demografski razvoj koju su obilježili stalna migracijsko izlazno-ulazna strujanja, što je bio slučaj prije i nakon Drugog svjetskog rata. Nakon 1960-ih godina Istočna Hrvatska se transformira iz dominantno imigracijskog u emigracijsko područje kojeg je obilježilo zaokret u društveno-gospodarskom razvoju, gdje se iz tradicionalne poljoprivredne orijentiranosti potiče nekontrolirana i nedovoljno osmišljena industrijalizacija i urbanizacija društva. Međutim treba napomenuti da su se doseljavanja u ovo područje i dalje odvijala (iz drugih krajeva Hrvatske, najviše iz Korduna, Banije i Like, te drugih republika bivše Jugoslavije, ponajviše iz Bosne i Hercegovine), ali migracijska bilanca bila je negativna zbog emigracije domaćeg stanovništva u zapadnoeuropske i prekomorske zemlje, tzv. „zamjenska migracija (Tab. 8). Takva migracija poprimila je oblik ekonomske migracije, odnosno zapošljavanja naših građana u inozemstvu, prvenstveno u zemljama zapadne Europe te u SR Njemačkoj (Wertheimer-Baletić, 1993). Možemo tako zaključiti da je područje Istočne Hrvatske raslo pod isključivim djelovanjem prirodnog prirasta.

Unutar Istočne Hrvatske počinje se javljati tada, polarizacija između opće depopulacijskih i propulzivnijih županija. Virovitičko-podravska županija prva počinje bilježiti ukupno smanjenje broja stanovnika zbog nepostojanja razvijene urbane mreže, prometnica, te jačeg ekonomskog središta zbog čega stanovništvo iseljava u druga središta. Požeško-slavonska županija varira sve do 1990-ih iza kojih slijedi demografski krah. Ekonomski prosperitetnije županije, Osječko-baranjsku i Vukovarsko srijemsku karakteriziraju identična razvojna kretanja, kada nakon Domovinskog rata slijedi pad broja stanovnika, osim u Brodsko-posavskoj županiji koja je zbog imigracije stanovništva iz Bosne i Hercegovine, jedina imala porast broja stanovnika nakon Domovinskog rata (Tab. 7).

Tab. 7. Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske i županija Istočne Hrvatske u razdoblju od 1961.–2011. godine

Prostorna cjelina	1961.-1971.		1971.-1981.		1981.-1991.		1991.-2001.		2001.-2011.	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Brodsko-posavska	9.756	6,3	3.602	2,2	7.331	4,4	1.767	1,0	-18.190	-10,3
Osječko-Baranjska	22.199	6,7	5.306	1,5	10.723	3,0	-36.687	-10,0	-25.474	-7,7
Požeško-slavonska	2.405	2,4	-2.649	-2,6	238	0,2	-13.503	-13,6	-7.797	-9,1
Virovitičko-podravska	-11.198	-8,8	-8.975	-7,3	-2.714	-2,5	-11.236	-10,7	-8.553	-9,2
Vukovarsko-srijemska	23.891	12,4	6.804	3,1	7.322	3,3	-29.473	-12,8	-22.247	-11,0
Istočna Hrvatska	**47.053**	**5,2**	**4.088**	**0,4**	**22.900**	**2,4**	**-89.132**	**-9,1**	**-82.261**	**-9,3**
Republika Hrvatska	**266.525**	**6,4**	**175.128**	**4,0**	**182.796**	**4,0**	**-346.805**	**-7,2**	**-152.571**	**-3,4**

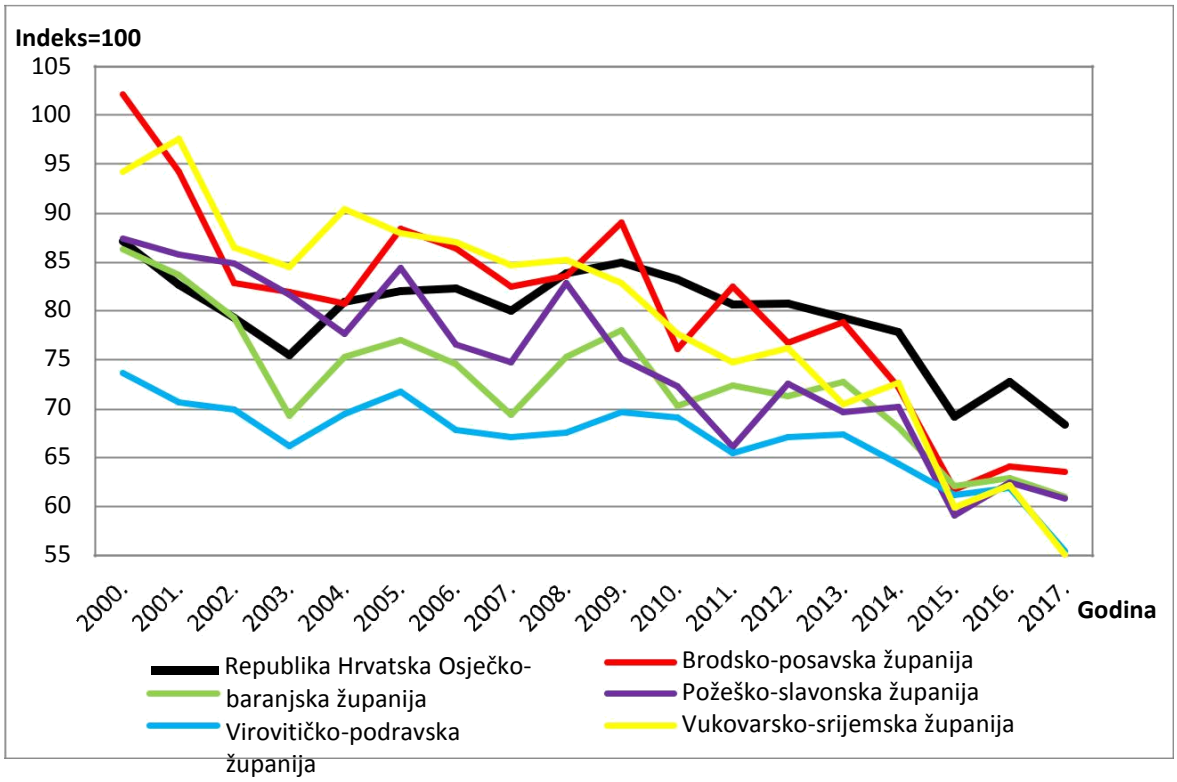
Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., www.dzs.hr (11.12.2018.); Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.)

Sl. 6. Indeks ukupne međupopisne promjene broja stanovnika jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske (2001.–2011.)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.)

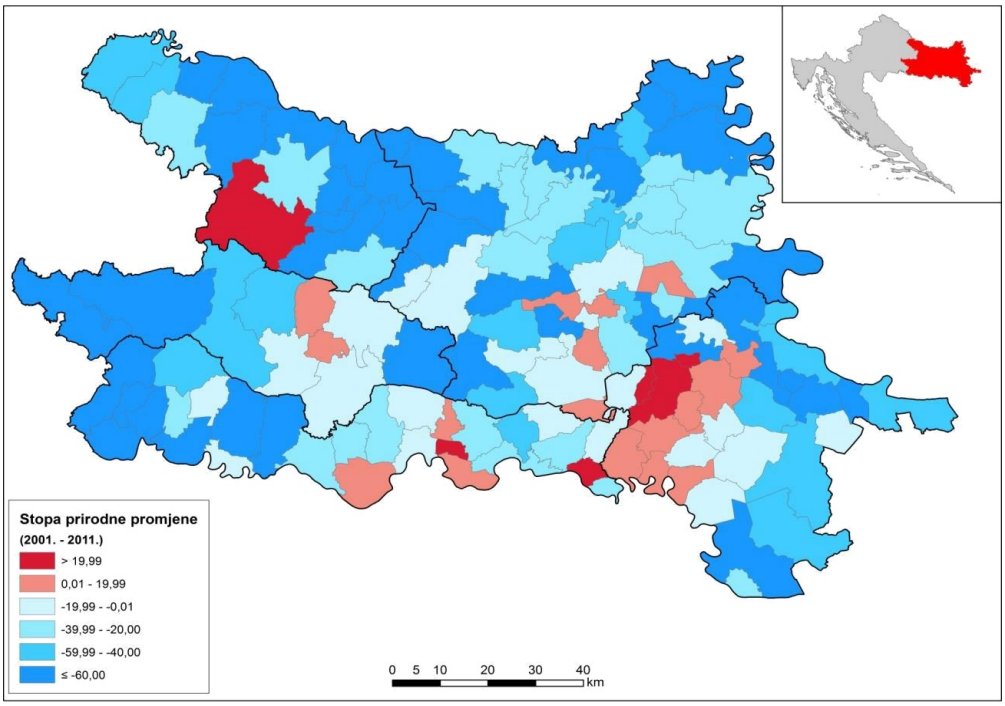
Županije Istočne Hrvatske su u razdoblju nakon rata imale najveći pad broja stanovnika među hrvatskim županijama, što govori o rušilačkoj agresiji i posljedicama rata na ovim prostorima, što je impliciralo još znatnije povećanje razlika u razvijenosti. Ratni mortalitet, progoni koji su još više produbili već negativnu migracijsku bilancu, izmijenili su u potpunosti strukturu stanovništva smanjenjem vitalnog stanovništva što je utjecalo na rodnost i ukupni negativni prirodni priraštaj, te urušilo temelj budućeg razvoja. Vitalni indeks pokazuje broj živorođenih na 100 umrlih stanovnika. Stacionaran indeks je broj 100. Manje od 100 je regresivno stanovništvo, dok je veće od 100 progresivno stanovništvo. Zbog izrazitog selektivnog iseljavanja pojačava se starenje stanovništva. Takva narušena struktura stanovništva rezultira regresijom, gdje je od 2014. godine broj živorođenih na 100 umrlih iznosio manje od 65 u svim županijama Istočne Hrvatske što je niže i od državnog prosjeka (Sl. 7).

Sl. 7. Usporedba vitalnog indeksa Republike Hrvatske i županija Istočne Hrvatske od 2000. – 2017. godine

Izvor: Natalitet i mortalitet gradova i općina Republike Hrvatske, publikacije 2000.-2017., www.dzs.hr (11.12.2018.)

Koncentriranost stanovništva, posebice mladog reproduktivnog u gradovima, zbog centralnih funkcija, veće ponude radnih mjesta uvjetovali su povoljniju biodinamiku i socioekonomske značajke. Tako pozitivan prirodni priraštaj u razdoblju od 2001.-2011. godine imaju općine uz značajnije prometnice te u okolici gradova, posebice u vinkovačkom i županjskom području (Sl. 8). Međutim, mali i srednji gradovi ne mogu zadržati glavninu deagrariziranog stanovništva u svojim gravitacijskim zonama, te dolazi do gubitka stanovništva uslijed masovnog iseljavanja. Stanovništvo više ne privlači plodna zemlja, a u gradovima dominira prehrambena industrija niske tehnološke razine i razvojnih mogućnosti. Također nedostatak agrarne politike i usitnjenost posjeda ograničavajući su faktor za komercijalnu poljoprivredu, zatim nedostatak kapitalnih investicija i politička nebriga razlog su intenzivnog iseljavanja. Ekonomski zaostalija područja su ujedno i područja slabije prirodne demografske dinamike i istodobno emigracijski intenzivna.

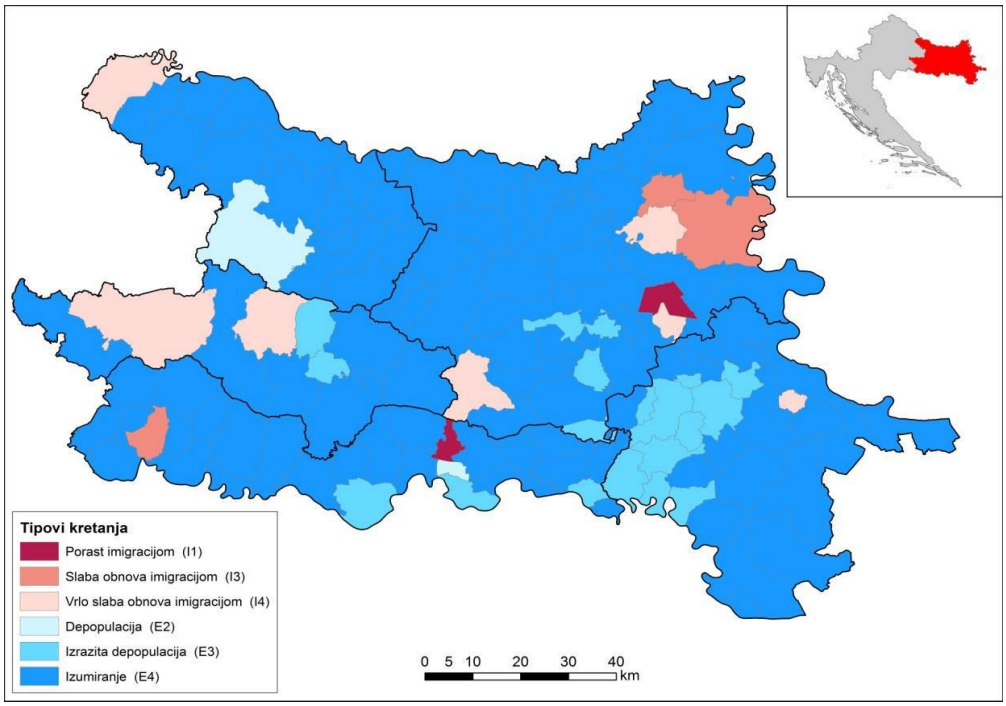

Sl. 8. Stopa prirodne promjene Istočne Hrvatske (2001. – 2011.) izražene u promilima

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.); Natalitet i mortalitet gradova i općina Republike Hrvatske, publikacije 2000.-2017., www.dzs.hr (11.12.2018.)

Iz kombiniranog tradicionalno poljoprivrednog i polifunkcionalnog i fizionomsko-heterogenog, urbanog prostora ovo područje doživjelo je demografski i ekonomski slom u kojem zbog ekonomskih razloga jača selektivno iseljavanje u razdoblju nakon 2001. godine. U razdoblju od 2001.-2011. godine Republika Hrvatska je izgubila 3,4% svog stanovništva, dok je Istočna Hrvatska izgubila 9,3% (Tab. 7). Proces emigracije zahvatio je cijelu Hrvatsku, ali ne u toliko drastičnoj mjeri kao Istočnu Hrvatsku gdje je stopa migracijskog salda u međupopisnom razdoblju 2001.-2011. godine za 5 puta veća od migracijskog salda države. Iako su ovi podaci samo objektivnog karaktera, jer Hrvatska nema registar stanovništva, ipak može biti pokazatelj realnosti situacije, gdje se još, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju iseljavanje još više intenzivirao. Tako u razdoblju od 2014.-2016. godine broj iseljenih na 100 doseljenih iz inozemstva uvjerljivo prednjače Požeško-slavonska (792,3) i Virovitičko podravska županija (710,4). Izrazito nepovoljna situacija s više od 500 iseljenih zabilježena je i u ostalim istočnohrvatskim županijama (Pokos, 2017).

Usporedbom međupopisne promjene broja stanovnika i prirodnoga priraštaja može se odrediti tip općeg (ukupnog) kretanja stanovništva. Tip općeg kretanja stanovništva sintezni je pokazatelj odnosa prirodne promjene stanovništva i prostorne pokretljivosti u određenom periodu. S obzirom na migracijsku bilancu, osnovna podjela tipova općeg kretanja stanovništva je na emigracijski (E) i imigracijski tip (I), a intenzitet prirodne promjene i migracije u odnosu na ukupnu promjenu određuje dodatnih 4 podtipa osnovnih skupina. Emigracijska skupina dijeli se na: E_1 - emigraciju, E_2 - depopulaciju, E_3 - izrazitu depopulaciju i E_4 - izumiranje, a imigracijska skupina dijeli se na: I_1 - ekspanziju imigracijom, I_2 - obnovu imigracijom, I_3 - slabu regeneraciju imigracijom i I_4 - vrlo slabu regeneraciju imigracijom (Nejašmić, 2008). U međupopisnom razdoblju 2001.-2011. godine 90,5 % jedinica lokalne samouprave je bilo depopulacijskog karaktera, od čega je njih 74% imalo tip E_4 – izumiranje (Sl. 9). Izumiranje stanovništva karakteriziraju prirodna, emigracijska i ukupna depopulacija, tj. negativno prirodno kretanje, još dublja negativna međupopisna promjena te negativna migracijska bilanca. Danas se, međutim, može reći da su takva demografska obilježja pojedinih naših krajeva postala čimbenik (uzrok) njihovog ekonomskog zaostajanja, jer bez njihove demografske revitalizacije nema osnove za daljnji socioekonomski razvoj.

Sl. 9. Tipovi kretanja stanovništva jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.); Natalitet i mortalitet gradova i općina Republike Hrvatske, publikacije 2000.-2017., www.dzs.hr (11.12.2018.)

Tab. 8. Migracijski saldo županija Istočne Hrvatske prema međupopisnim razdobljima od 1971.-2011. i prema godišnjim izvješćima od 2011.-2017.

Prostorna cjelina (županija, regija, država)	Migracijski saldo										
	1971.-1981.	1981.-1991.	1991.-2001.	2001.-2011.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Brodsko-posavska	-5.560	610	-876	-15.060	-689	-699	-1.289	-1.608	-2.254	-2.751	-3.701
Osječko-baranjska	-11.147	2.731	-35.591	-15.683	-554	-766	-1.207	-1.770	-2.634	-3.952	-5.460
Požeško-slavonska	-5.187	-560	-13.887	-5.602	-685	-810	-417	-700	-1.243	-1.462	-1.835
Virovitičko-podravska	-9.262	-606	-9.256	-4.692	-326	-447	-443	-706	-1.172	-1.224	-1.590
Vukovarsko-srijemska	-8.180	-2.148	-30.293	-19.141	-1.239	-871	-1.624	-2.579	-2.712	-3.526	-5.665
Istočna Hrvatska	**-39.336**	**27**	**-89.903**	**-60.178**	**-3.493**	**-3.593**	**-4.980**	**-7.363**	**-10.015**	**-12.915**	**-18.251**
Republika Hrvatska	**-31.082**	**97.011**	**-323.604**	**-57.524**	**-4.165**	**-3.918**	**-4.884**	**-10.220**	**-17.945**	**-22.451**	**-31.799**

Izvor: Akrap, 1998; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.); Migracija stanovništva Republike Hrvatske , publikacije 2011.-2017., www.dzs.hr (11.12.2018.)

5.3. Strukture stanovništva

U današnje vrijeme, Istočna Hrvatska spada u najveće problemsko područje Hrvatske. Razvojno zaostajanje, posljedica je međuzavisnog utjecaja više čimbenika. Od ratnih razaranja tijekom domovinskog rata, devastirane ekonomije u uvjetima smanjene zaposlenosti i deindustrijalizacije, pokrenuli su proces iseljavanja koji je ostavio duboke posljedice u demografskom razvoju. To se očituje u pogoršanome dobnom sastavu, ubrzanom procesu starenja, negativnom prirodnom kretanju, odnosno općenitom negativnom ukupnom kretanju stanovništva, te trendu demografskog izumiranja. Tako nepovoljni demografski i ekonomski procesi promijenili su regionalni identitet Istočne Hrvatske. Skori i brzi demografski i opći socioekonomski oporavak ovog dijela Hrvatske nije moguć bez povećanja rodnosti (koje bi trebalo potaknuti pomlađivanje dobnog sastava), doseljavanja stanovništva, ekonomski razvoj i zapošljavanje mladih radi zaustavljanja njihova masovnijeg iseljavanja.

5.3.1. Biološka struktura

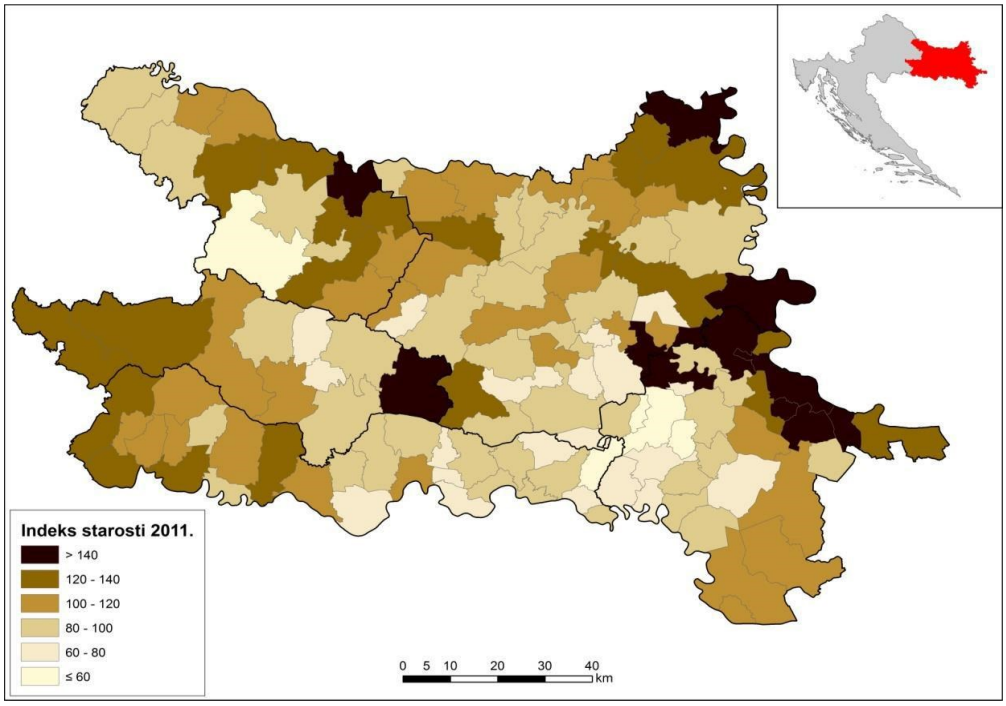
Od tipičnog imigracijskog prostora, Istočna Hrvatska postala je prostor iseljavanja prirodne depopulacije i demografskog starenja što se negativno odražava na biološki sastav i smanjuje mogućnosti budućeg razvoja. Promijenjeni identitet regije iz razvijenog u zaostali prostor postao je potisni faktor za mlade i obrazovane osobe da odluče emigrirati iz Istočne Hrvatske (Matišić i Pejnović, 2015).

Najčešći pokazatelj starenja stanovništva je indeks starosti. Kritična vrijednost starosti iznosi 40 starih na 100 mladih, međutim Republiku Hrvatsku kao i prostor Istočne Hrvatske karakterizira izrazita duboka starost stanovništva. Intenzitet starosti vezan je uz selektivnu emigraciju koja je najvažniji negativni demografski proces u ovom području, jer utječe na demografsku strukturu i determinira natalitet i mortalitet, te je obično jače izražen u područjima visokog udjela poljoprivrede, odnosno ruralnim područjima (Sl. 10). Stanovništvo Istočne Hrvatske sve je više opterećeno postradnim kontigentom što nam pokazuje koeficijent dobne ovisnosti starih koji se sve više približava hrvatskom prosjeku (Tab. 9). Intenziviranjem negativne migracijske bilance možemo očekivati veći udio starog stanovništva, a time i veći koeficijent dobne ovisnosti starih od hrvatskog prosjeka što će postati jedan od glavnih ekonomskih problema.

Tab. 9. Pokazatelji biološke strukture stanovništva Istočne Hrvatske prema popisu 2001. i 2011. godine

Prostorna jedinica (županija, regija, država)	Opća stopa fertiliteta		Prosječna starost (godine)		Indeks starosti (>60/0-19)		Koeficijent starosti		Koeficijent ukupne dobne ovisnosti starih	
	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Brodsko-posavska	46,6	45,7	37,8	40,6	77,5	96,5	21,0	23,1	23,4	26,9
Osječko-baranjska	39,9	40,5	38,7	41,2	84,1	106,3	20,8	22,8	22,3	24,9
Požeško-slavonska	47,5	40,0	38,2	40,9	81,0	99,2	21,8	23,6	24,6	27,5
Virovitičko-podravska	44,9	44,4	38,9	41,2	87,0	103,3	22,1	23,1	24,8	25,6
Vukovarsko-srijemska	42,7	56,5	37,8	40,6	76,5	98,3	20,3	23,0	21,9	25,9
Istočna Hrvatska	**45,1**	**45,4**	**38,3**	**40,9**	**80,9**	**101,4**	**21,2**	**23,1**	**22,9**	**25,8**
Republika Hrvatska	**42,3**	**42,3**	**39,3**	**41,7**	**90,7**	**115,0**	**21,6**	**24,1**	**23,4**	**26,4**

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.); Natalitet i mortalitet gradova i općina Republike Hrvatske, publikacije 2000.-2017., www.dzs.hr (11.12.2018.)

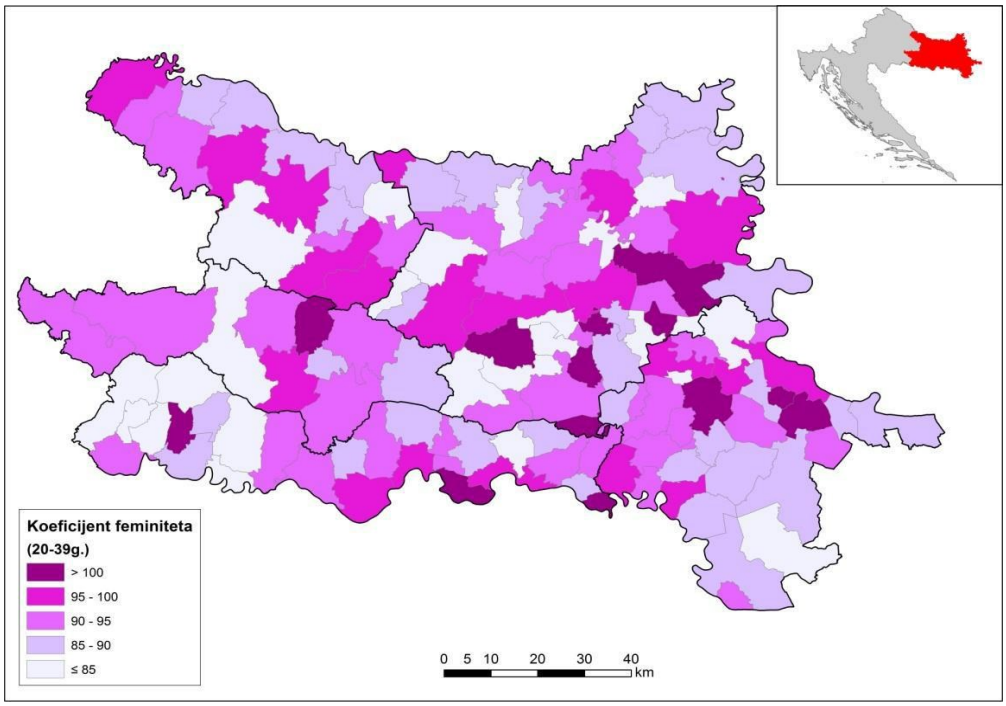
Sl. 10. Indeks starosti stanovništva jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.12.2018.)

Opća stopa fertiliteta Istočne Hrvatske veća je od hrvatskog prosjeka. Ona označava broj živorođenih u odnosu na žensko stanovništvo u fertilnoj dobi od 15-49 godina, te služi kao pokazatelj plodnosti stanovništva. Veće stope fertiliteta rezultat su kompenzacijskog nataliteta s najvećim demografskim gubicima u Domovinskom ratu, kao i izlazak velikog broja ženskog stanovništva iz fertilnog razdoblja uz isti broj živorođenih (Matišić i

Pejnović, 2015). Na fertilitet utječu brojni ekonomski i kulturni čimbenici. Veći fertilitet u odnosu na ostatak Hrvatske možemo pripisati tome, da u Istočnoj Hrvatskoj veliki dio kućanstava kao osnovu životne egzistencije, čini poljoprivreda. Depopulirajući trend koji utječe na nestajanje ekonomskih aktivnosti, nedostupnost stana, određenih poticaja za mlade u većim središtima, kao i nezaposlenost, odražavaju se i na stopi fertiliteta, međutim život na selu i tradicionalna poljoprivredna djelatnost ublažava pojedine negativne čimbenike koji su osjetno blaži u ovim krajevima.

Selektivna migracija i starenje stanovništva utječu na neravnotežu prema spolu koja je uobičajena pojava na svim prostornim razinama. Na rad izvan naselja obično su odlazili muškarci, dok su se žene brinule za obitelj radeći u poljoprivredi. Industrijalizacijom i većom mogućnošću zapošljavanja u industriji i tercijarnom sektoru uvjetovali su veću migraciju ženskog stanovništva, dok su muškarci zbog obiteljskog posla i tradicije nasljeđivanja, ostajali u manjim mjestima. Rezultat je osjetni višak žena u gradovima i većim središtima, a manjak u mlađoj zreloj dobi u ruralnim i manjim sredinama (Sl. 11).

Sl. 11. Koeficijent feminiteta u dobi od 20-39 godina prema jedinicama lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (12.11.2018.)

5.3.2. Ekonomska struktura

Ekonomsku strukturu stanovništva podrazumijeva sastav prema ekonomskoj aktivnosti, djelatnosti i zanimanju. Prema ekonomskoj aktivnosti stanovništvo dijelimo na aktivno (osobe starije od 15 godina koje su fizički i psihički spremne za obavljanje određenih djelatnosti bez obzira jesu li zaposleni ili ne) i neaktivno (osobe sa samostalnim izvorom prihoda i uzdržavane osobe). Kao posljedica negativnih demografskih kretanja, pospješena Domovinskim ratom i selektivnom emigracijom, koje je ostavilo trag na strukturu stanovništva u njegovom najvitalnijem dijelu, javljaju se ekonomske i društvene posljedice uslijed nestašice adekvatne radne snage i opterećenosti neaktivnog stanovništva.

Stopa aktivnosti postotni je udio aktivnog stanovništva (radne snage) u radno sposobnom stanovništvu, te je najbolji pokazatelj ekonomskih razvojnih mogućnosti pojedinog područja, te opterećenosti mirovinskog sustava. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, Istočna Hrvatska bilježila je nižu opću stopu aktivnosti od prosjeka države 2001. i 2011. godine, te veći udio uzdržavanog stanovništva. Udio osoba s osobnim prihodom (umirovljenici), nešto je povoljniji od hrvatskog prosjeka, međutim, zbog veće stope porasta stanovništva s osobnim prihodom za 5% od prosjeka države u međupopisnom razdoblju, može se očekivati vrlo brzo izjednačavanje i iznadprosječni udio. Razlog tome je pad prirodne promjene i selektivna emigracija koja rezultira smanjenjem udjela radno sposobnog stanovništva, dok se usporedno povećava udio neaktivnog stanovništva, posebice umirovljenika. U Hrvatskoj je zaposleno nešto više od 40% radno sposobnog stanovništva, dok je taj udio u Istočnoj Hrvatskoj daleko niži, što ukazuje na nisku dostupnost prilika za zapošljavanje (Tab. 10). Pogoršanje dobne strukture i smanjenje radnog kontigenta, rezultira brzim ukidanjem postojećih i sporo kreiranje (stvaranje) novih radnih mjesta.

Tab. 10. Stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti po županijama Istočne Hrvatske prema popisu 2001. i 2011. godine (u %)

Prostorna jedinica (županija, regija, država)	Udio zaposlenih u aktivnom stanovništvu		Opća stopa aktivnosti		Osobe s osobnim prihodom - umirovljenici		Uzdržavano stanovništvo		Stopa nezaposlenosti	
	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Brodsko-posavska	30,3	31,8	40,5	43,5	23,5	28,6	36,1	27,9	10,2	11,7
Osječko-baranjska	31,6	36,9	41,7	47,1	24,9	28,9	33,4	24,0	10,1	10,2
Požeško-slavonska	32,7	33,8	40,7	42,6	25,3	30,6	33,9	26,7	8,0	8,8
Virovitičko-podravska	33,4	33,8	41,9	43,1	24,4	28,3	33,8	28,6	8,4	9,3
Vukovarsko-srijemska	29,7	32,8	40,4	43,8	23,6	29,1	36,0	27,0	10,7	11,0
Istočna Hrvatska	**31,6**	**33,8**	**41,0**	**44,0**	**24,3**	**29,1**	**34,6**	**26,8**	**9,5**	**10,2**
Republika Hrvatska	**35,0**	**41,4**	**44,0**	**49,4**	**25,9**	**29,3**	**30,1**	**21,2**	**9,0**	**8,0**

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Stanovništvo prema aktivnosti i spolu po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu, www.dzs.hr (15.12.2018.)

Hrvatska je početkom 1990-ih ušla u postindustrijsko društvo koju karakterizira očita promjena u ekonomskim sektorima djelatnosti, iz proizvodnih u uslužne, tzv. tercijarizacija i kvartarizacija. Povećava se udio zanimanja u trgovini, administraciji, obrazovanju i sl. Istočna Hrvatska u tom pogledu zaostaje. I dalje, dominantnu strukturu čine djelatnosti sekundarnog, proizvodnog sektora, u kombinaciji s primarnim sektorom kao osnova dobara za prerađivačku i prehrambenu industriju. Međutim, industrija na području Istočne Hrvatske je devastirana, niske tehnološke razine i ne inicira razvoj, a poljoprivreda kao osnova ovog područja, zbog zemljišne usitnjenosti ne može ostvariti tržišne viškove, a samim time i uvjete za komercijalnu proizvodnju. Jaka emigracijska kretanja visokoobrazovanog mladog stanovništva ograničavajući je faktor ekonomskog razvoja, baziranog na znanju, inovacijama, usponu i povećanju raznolikosti proizvodnih i društvenih usluga. Povećanjem raznolikosti zanimanja povećava se udio zanimanja koji zahtijevaju više vještina i veću obrazovanost, što je uslijed emigracije i manjka visokoobrazovanog stanovništva ograničavajući faktor razvoja. Aktivno stanovništvo prema pojedinim djelatnostima i sektorima djelatnosti opći je izraz ekonomske razvijenosti određenog područja, odnosno izraz stupnja dostignutog ekonomskog razvoja. To je i obilježje diferenciranosti u društvenoj podjeli rada, u kretanju proizvodnosti, tehničko-tehnološkom razvoju pojedinih sektora privređivanja, pojedinih djelatnosti, i sl. Sam udio poljoprivrede u ukupnoj proizvodnji i udio poljoprivrednog stanovništva pokazatelj je

ekonomskog i društvenog razvoja (Wertheimer-Baletić, 1999). Povezanost ekonomskog razvoja i strukture zaposlenih prema djelatnostima ukazuju na to, da su Virovitičko-podravska i Požeško-slavonska županija, najnerazvijenije županije Istočne Hrvatske s najvećim udjelom zaposlenih u primarnom sektoru, tj. poljoprivredi (Tab. 11). Također razvoj uslužnih djelatnosti nije doživio visoku razinu, posebice uz nepovoljnu obrazovnu strukturu, nego razinu jeftinih usluga baziranih na niskoobrazovanoj radnoj snazi.

Tab. 11. Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti županija Istočne Hrvatske prema popisu 2001. i 2011. godine (u %)

Prostorna jedinica (država, regija, županija)	Primarni		Sekundarni		Tercijarni		Kvartarni	
	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Brodsko-posavska	19,6	6,9	30,1	34,4	25,4	25,9	23,2	30,9
Požeško-slavonska	23,2	10,9	31,2	31,6	21,0	22,9	22,8	32,5
Osječko-baranjska	15,8	9,0	29,0	29,3	28,4	28,1	25,3	31,6
Virovitičko-podravska	30,6	17,2	29,0	30,5	20,2	23,2	19,0	27,4
Vukovarsko-srijemska	23,2	13,7	23,5	25,7	26,2	26,0	24,8	32,4
Istočna Hrvatska	**20,6**	**11,6**	**28,3**	**30,3**	**25,7**	**25,2**	**23,8**	**31,0**
Republika Hrvatska	**12,3**	**5,3**	**28,7**	**27,7**	**34,0**	**34,0**	**23,2**	**30,6**

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

5.3.2. Obrazovna struktura

Obrazovna struktura jedan je od pokazatelja razvijenosti nekog prostora, odnosno potencijala njegovog gospodarskog razvoja. Dvije komponente obrazovnog sastava koje najbolje pokazuju razvijenost obrazovne strukture su udio nepismenih u ukupnom stanovništvu i udio visokoobrazovanih koji je vrlo važan u zemljama tranzicijskog karaktera, te predstavlja komparativnu prednost. Obrazovni sastav stanovništva jedan je od najznačajnijih obilježja stanovništva, posebno s gledišta potencijalnog gospodarskog razvoja određenog prostora (Nejašmić, 2008).

Tab. 12. Stanovništvo staro 15 godina i više prema stručnoj spremi prema županijama Istočne Hrvatske 2011. godine

Prostorna jedinica (država, regija, županija)	Stanovništvo prema školskoj spremi (%)				
	Bez škole	Nezavršena osnovna škola	Osnovna škola	Srednja škola	Visoko obrazovanje
Brodsko-posavska	2,8	8,0	29,0	50,7	9,5
Osječko-baranjska	2,1	7,2	26,6	51,2	12,7
Požeško-slavonska	3,1	11,0	28,3	47,4	10,0
Virovitičko-podravska	2,2	16,4	27,3	45,7	8,2
Vukovarsko-srijemska	3,5	6,9	30,3	49,8	9,5
Istočna Hrvatska	**2,2**	**12,2**	**26,5**	**48,5**	**10,3**
Republika Hrvatska	**1,7**	**7,8**	**21,3**	**52,6**	**16,4**

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: stanovništvo staro 15 godina i više prema spolu i završenoj školi po naseljima, www.dzs.hr (15.12.2018.)

Prema tome možemo ocijeniti regionalne razlike među županijama Istočne Hrvatske, te ih usporediti s prosjekom države. Prema podacima popisa stanovništva 2011. godine najpovoljniju obrazovnu strukturu, s najvećim udjelom visokoobrazovanog stanovništva ima Grad Zagreb sa 29%. Zatim slijede Primorsko-goranska (20,1%), Dubrovačko-neretvanska (18,7%), Splitsko-dalmatinska (18,0), te Istarska (16,6%). Ostale županije bilježe ispodprosječne vrijednosti s tim da Virovitičko-podravska ima najmanji udio visokoobrazovanih od 8,2%. Osobe bez stručnog obrazovanja obuhvaćaju osobe bez škole, sa nezavršenom i sa završenom osnovnom školom. Poredak županija prema udjelu osoba bez formalnog stručnog obrazovanja, vrlo je sličan poretku prema udjelu visokoobrazovanog stanovništva, samo obrnuto proporcionalnim vrijednostima udjela. Tako je najmanji udjel bez formalnog stručnog obrazovanja zabilježen u Gradu Zagrebu (18,5%), zatim u Primorsko-goranskoj (22,0%), Dubrovačko-neretvanskoj (25,6%), Splitsko-dalmatinskoj (25,7%), te Istarskoj županiji (27,4%). Ostale županije imaju veći, nepovoljniji udio od prosjeka države, a najnepovoljnije stanje bez formalnog stručnog obrazovanja ima Koprivničko-križevačka (46,4%) i Virovitičko-podravska županija (46%).

Među najvećim udjelima stanovništva bez škole nalaze se županije Istočne Hrvatske, veće ima samo Šibensko-kninska (4,0%). Najveći udio bez škole ima Vukovarsko-srijemska županija (3,5%), dok Virovitičko-podravska županija bilježi najveći udio stanovništva s nezavršenom osnovnom školom (Tab 12). Prema tome možemo zaključiti da najlošije rezultate u pogledu obrazovanosti bilježe kontinentalne županije sa značajnim udjelom poljoprivrede (posebice županije Istočne Hrvatske), te industrijske proizvodnje koja se može tumačiti kao pokazatelj niskog korištenja visokoobrazovanog stanovništva.

6. Ekonomski indikatori regionalnih nejednakosti

Zaostajanje u regionalnom razvoju odrazilo se na promjeni identiteta Istočne Hrvatske iz imigracijskog u ekonomski depresivno, emigracijsko područje, što je potisni čimbenik za suvremeno iseljavanje mlađeg i obrazovanijeg stanovništva (Matišić i Pejnović, 2015). U ovom poglavlju će se analizirati makroekonomski čimbenici za koje se pretpostavlja da su ključni čimbenici regionalnih razlika u stupnju i dinamici razvijenosti. To su podaci o finalnoj proizvodnji, odnosno BDP po stanovniku koji dobro opisuje trenutnu ekonomsku situaciju u Istočnoj Hrvatskoj i koji dobro ukazuje na nivo kompetentnosti ekonomije s poslovnom efikasnošću, tj. poduzetništva. Zatim ćemo analizirati podatke o zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti i podatke o plaćama, koji su refleksija niskog životnog standarda, što na kraju potkrepljujemo podacima indeksa razvijenosti.

6.1. Bruto domaći proizvod po stanovniku

Međusobni utjecaj nepovoljnih demografskih i ekonomskih čimbenika intenziviranih još Domovinskim ratom, rezultirali su zaostajanjem Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju. Većina područja uz granicu s Bosnom i Hercegovinom su i prije rata pripadala slabo razvijenim područjima, te se njihovo zaostajanje povećalo. Područja Slavonije i Baranje, koja su prije rata pripadala među razvijena područja, zbog posljedice rata suočila su se sa značajnim razvojnim poteškoćama i svrstala među najslabije razvijena područja. Pokazatelji kao što su bruto domaći proizvod (BDP) po stanovniku, prosječne neto plaće po zaposlenome, nezaposlenost te indeks razvijenosti dokaz su, ne samo regionalnih, već i prostornih razlika među županijama prema stupnju ekonomske razvijenosti.

Prema ovom pokazatelju, županije Istočne Hrvatske znatno zaostaju za prosjekom Hrvatske. Od 21 županije, posljednje četiri zauzimaju županije Istočne Hrvatske. Najnerazvijenija je Virovitičko-podravska županija s BDP-om po stanovniku koji je 2015. godine iznosio 5 852EUR, što je 1,8 puta manje od prosjeka države, a 3,2 puta manje od Grada Zagreba. Najrazvijenija županija Istočne Hrvatske, Osječko-baranjska, nalazi se na 9. mjestu s BDP-om po stanovniku od 8 413EUR 2015. godine, te također zaostaje za prosjekom države (20,5% manje od prosjeka). Razlike između Istočne Hrvatske i ostatka države povećavaju se u zadnjih 15 godina. Naime, iste županije koje se nalaze na posljednja četiri mjesta 2015. godine, nalazile su se i 2001. godine, osim Šibensko-

kninske, koja se s BDP-om od 4 148EUR po stanovniku 2001. godine nalazila na 19. mjestu, a rastom od 99,9% 2015. godine nalazila se na 10. mjestu. U tom promatranom razdoblju Šibensko-kninska županija zabilježila je najveći rast BDP-a od svih županija, što možemo pripisati bržom poslijeratnom obnovom i značajnim utjecajem razvoja turizma, dok je Virovitičko-podravska županija zabilježila najmanji rast BDP-a po stanovniku od samo 29,9% (Tab. 13). Dokaz je to sve veće polarizacije Grada Zagreba i primorskih županija koje brže napreduju, dok ostali dio zaostaje.

Promjene razvojnog položaja županija u razdoblju 2001.-2015. godine mogu se dodatno ocijeniti ako se usporede relativne vrijednosti županija u odnosu na nacionalni prosjek. Samo četiri županije bilježe iznadprosječne vrijednosti BDP-a po stanovniku. Najveće pogoršanje relativnog položaja bilježi Koprivničko-križevačka županija (-26,2), a najveće poboljšanje Dubrovačko-neretvanska (+11,1). Razlika između županija Istočne Hrvatske i nacionalnog prosjeka sve se više produbljuje, jedino je Osječko-baranjska županija zabilježila blago poboljšanje u odnosu na nacionalni prosjek (Tab. 13). Prema tome može se zaključiti da su „dobitnici“ u promatranom razdoblju Grad Zagreb i pojedine primorske županije, dok su najveći „gubitnici“ županije sa snažnom industrijskom i poljoprivrednom bazom, smještene uglavnom u sjeverozapadnoj i Istočnoj Hrvatskoj.

Tab. 13. Bruto domaći proizvod županija Republike Hrvatske 2001., 2011. i 2015. godine

Prostorna jedinica (županija, država)	Bruto domaći proizvod po stanovniku, EUR			2015/ 2001	Indeks RH= 100			Razlika 2015/2
	2001.	2011.	2015.		2001.	2011.	2015.	001
Grad Zagreb	10.193	19.008	18.579	182,3	168,6	181,6	175,5	6,9
Istarska	8.237	13.227	13.225	160,6	136,2	126,3	124,9	-11,3
Primorsko-goranska	7.117	12.615	12.770	179,4	117,7	120,5	120,6	2,9
Dubrovačko-neretvanska	5.449	9.892	10.717	196,7	90,1	94,5	101,2	11,1
Međimurska	5.008	8.456	9.029	180,3	82,8	80,8	85,3	2,5
Varaždinska	5.576	8.342	8.871	159,1	92,2	79,7	83,8	-8,4
Koprivničko-križevačka	6.604	9.356	8.791	133,1	109,2	89,4	83,0	-26,2
Zadarska	4.784	8.283	8.604	179,8	79,1	79,1	81,3	2,2
Osječko-baranjska	4.669	8.333	8.413	180,2	77,2	79,6	79,5	2,2
Šibensko-kninska	4.148	7.919	8.291	199,9	68,6	75,6	78,3	9,7
Zagrebačka	4.381	7.914	8.265	188,7	72,4	75,6	78,1	5,6
Splitsko-dalmatinska	4.897	8.143	8.186	167,2	81,0	77,8	77,3	-3,7
Ličko-senjska	4.557	8.045	8.155	178,9	75,4	76,8	77,0	1,7
Karlovačka	5.146	7.714	8.007	155,6	85,1	73,7	75,6	-9,5
Sisačko-moslavačka	4.901	8.249	7.724	157,6	81,1	78,8	73,0	-8,1
Bjelovarsko-bilogorska	4.482	7.037	7.342	163,8	74,1	67,2	69,4	-4,8
Krapinsko-zagorska	4.753	6.274	6.887	144,9	78,6	59,9	65,1	-13,5
Vukovarsko-srijemska	3.674	6.205	6.235	169,7	60,8	59,3	58,9	-1,9
Požeško-slavonska	4.325	6.275	6.061	140,1	71,5	59,9	57,3	-14,3
Brodsko-posavska	3.865	5.902	5.962	154,3	63,9	56,4	56,3	-7,6
Virovitičko-podravska	4.505	6.331	5.852	129,9	74,5	60,5	55,3	-19,2
Republika Hrvatska	**6.047**	**10.469**	**10.586**	**175,1**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**-**

Izvor: Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku po stanovniku, prema NKPJS 2012. - 2. razina i županije, Statistika u nizu 2000.-2015., www.dzs.hr (20.12.2018.)

6.2. Nezaposlenost i plaće

Promjena vlasničke strukture i gospodarsko restrukturiranje, uz materijalu štetu nastalu uslijed Domovinskog rata utjecali su i na porast nezaposlenosti koji se najviše očituje u županijama Istočne Hrvatske, te ostalim županijama koje su bile pod žestokom agresijom. Propadanje industrije i nemogućnost akumuliranja viška radne snage u djelatnostima uslužnog sektora, uvjetovali su izrazito visoku stopu nezaposlenosti. Regije najpogođenije ratom imale su najveću stopu nezaposlenosti, također i najniži BDP po stanovniku, što nam govori o ključnoj važnosti doprinosa zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti, gospodarskom rastu. Tako je Vukovarsko-srijemska županija 2001. godine imala najveću stopu nezaposlenosti od 40,1%, zatim slijedi Šibensko-kninska (38,8%), Brodsko-posavska (34,5%) (Tab. 14). Smanjenje stope nezaposlenosti u promatranom razdoblju 2001.-2017. godine, primorske županije učinile su razvojem uslužnog sektora i zapošljavanjem u turizmu, dok se ekonomska struktura županija Istočne Hrvatske i dalje bazirala na niskoproduktivnim sektorima, u poljoprivredi i tehnološki zastarjeloj industriji smanjenog obujma proizvodnje. Takva izrazito visoka nezaposlenost, iznad 20% povećava

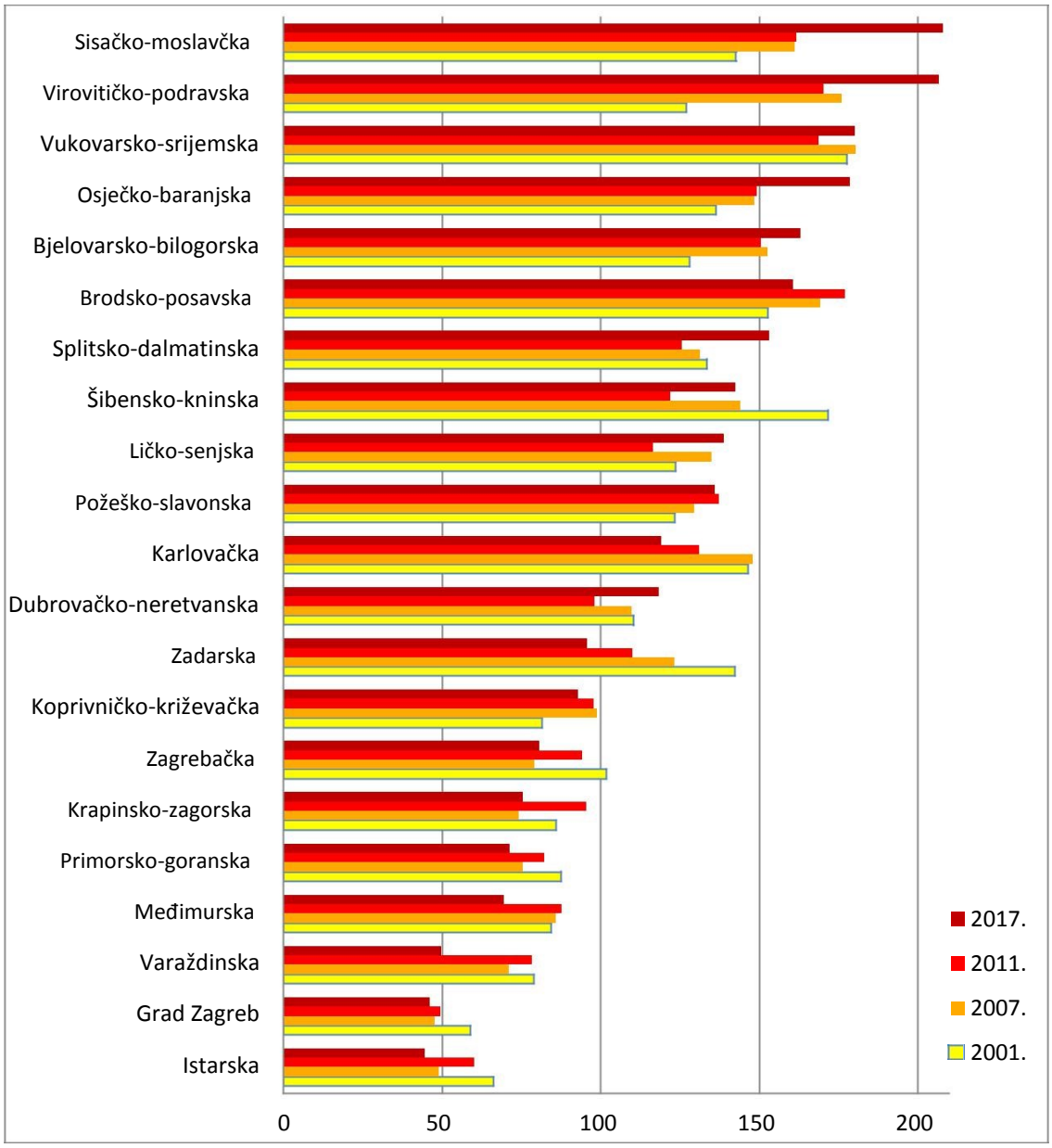
nesigurnost, potiče emigraciju, te zaoštrava ekonomske i socijalne probleme. Upravo je u Istočnoj Hrvatskoj selektivna emigracija uvjetovala smanjenje stope nezaposlenosti što se očituje, pored negativnog migracijskog salda i u drastičnom padu ukupnog aktivnog stanovništva (Sl. 13).

Tab. 14. Stopa registrirane nezaposlenosti 2001. - 2017. godine (u %)

Prostorna jedinica (županija, država)	2001.	2003.	2005.	2007.	2009.	2011.	2013.	2015.	2017.
Grad Zagreb	13,3	11,2	10,0	7,8	6,3	9,4	10,8	9,6	6,4
Istarska	14,9	10,0	8,8	8,0	8,4	11,5	12,6	9,9	6,2
Varaždinska	17,8	15,7	15,0	11,6	11,2	15,0	16,9	12,4	6,9
Koprivničko-križevačka	18,4	19,0	18,5	16,1	14,3	18,7	23,9	19,7	13,0
Međimurska	19,1	17,5	17,0	14,0	12,7	16,8	18,7	14,7	9,7
Krapinsko-zagorska	19,4	16,7	14,9	12,1	11,7	18,2	21,3	17,7	10,5
Primorsko-goranska	19,8	15,6	14,6	12,3	11,6	15,7	17,0	14,9	9,9
Zagrebačka	23,0	19,9	15,4	12,9	11,6	18,0	21,5	18,2	11,3
Dubrovačko-neretvanska	24,9	23,9	20,0	17,9	15,5	18,8	20,5	20,5	16,5
Požeško-slavonska	27,9	25,5	21,8	21,1	21,5	26,2	30,5	26,2	19,0
Ličko-senjska	27,9	22,1	22,5	22,0	18,9	22,3	23,0	23,3	19,4
Virovitičko-podravska	28,7	32,4	30,5	28,7	27,3	32,5	36,2	35,8	28,8
Bjelovarsko-bilogorska	28,9	27,4	26,1	24,9	25,0	28,8	30,2	31,0	22,7
Splitsko-dalmatinska	30,1	27,4	23,7	21,4	19,4	24,0	27,9	26,1	21,4
Osječko-baranjska	30,8	30,4	28,0	24,2	23,3	28,5	32,1	31,9	24,9
Zadarska	32,2	28,8	22,4	20,1	18,7	21,0	22,5	17,7	13,3
Sisačko-moslavačka	32,2	32,6	30,4	26,3	27,4	30,9	34,8	34,4	29,0
Karlovačka	33,1	31,2	27,2	24,1	23,0	25,0	26,2	24,0	16,6
Brodsko-posavska	34,5	33,9	30,9	27,6	26,2	33,8	37,0	30,8	22,4
Šibensko-kninska	38,8	36,0	28,8	23,5	20,6	23,3	24,8	23,3	19,9
Vukovarsko-srijemska	40,1	37,7	33,6	29,4	28,7	32,2	35,8	33,6	25,1
Republika Hrvatska	**22,6**	**20,6**	**19,0**	**16,3**	**15,1**	**19,1**	**21,5**	**19,3**	**13,9**

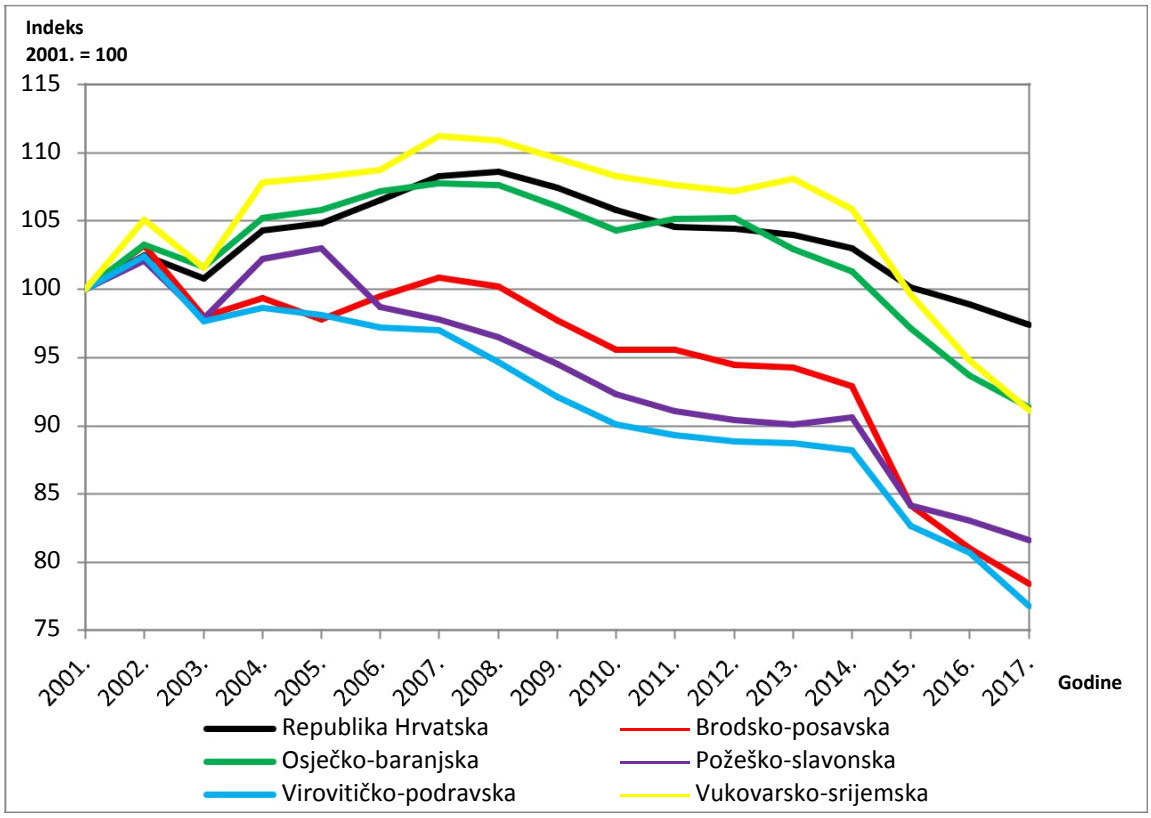
Izvor: Stopa registrirane nezaposlenosti i zaposlenost - pregled po županijama, Statistika u nizu, 1998.-2017., www.dzs.hr (20.12.2018.)

Stopa nezaposlenosti puno govori o ekonomskom stanju pojedinih županija i regija. Na razini Hrvatske postupno je opadala od 2001. do 2009. godine kada uslijed ekonomske krize bilježi porast. Godine 2017. iznosila je 13,9%, a samo 8 županija imalo je stopu nezaposlenosti nižu od prosjeka. Prema indeksu stope nezaposlenosti najveće iznadprosječne vrijednosti od nacionalnog prosjeka imaju županije Istočne Hrvatske te županije koje se vežu za njih. Tako je indeks stope nezaposlenosti bio najveći u Sisačko-moslavačkoj (208,0) i Virovitičko-podravskoj (206,7) (Sl. 12).

Sl. 12. Indeks stope registrirane nezaposlenosti po županijama od 2001., 2007., 2011., i 2017. godine (RH=100)

Izvor: Stopa registrirane nezaposlenosti i zaposlenost - pregled po županijama, Statistika u nizu, 1998.-2017., www.dzs.hr (20.12.2018.)

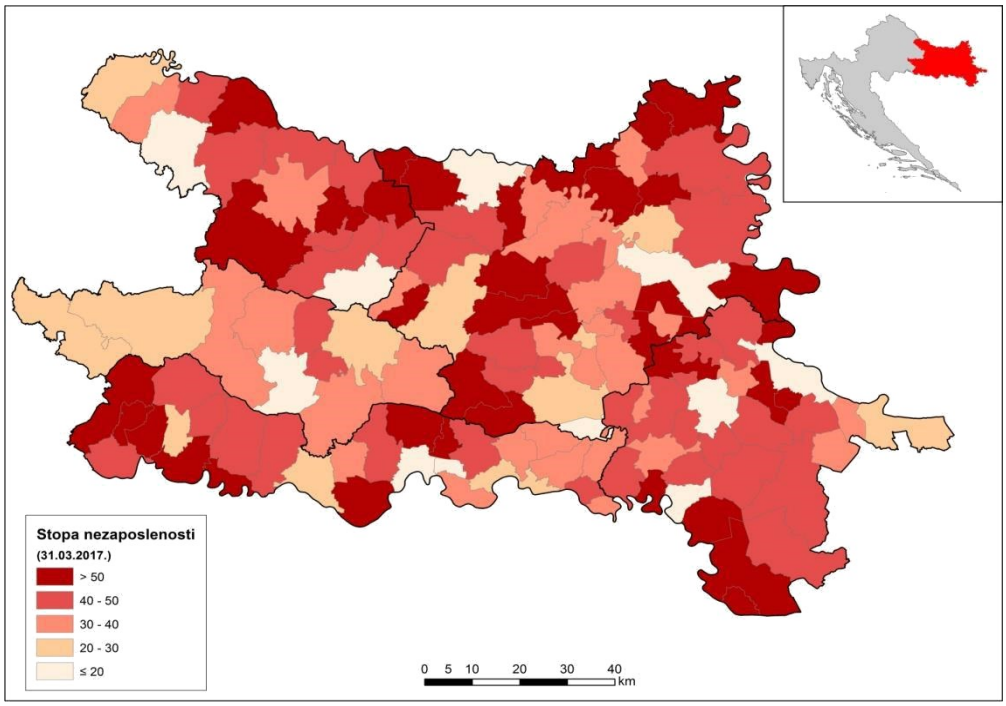

Sl. 13. Kretanje ukupnog aktivnog stanovništva županija Istočne Hrvatske 2001. – 2017. (Indeks na stalnoj bazi)

Izvor: Stopa registrirane nezaposlenosti i zaposlenost - pregled po županijama, Statistika u nizu, 1998.-2017., www.dzs.hr (20.12.2018.)

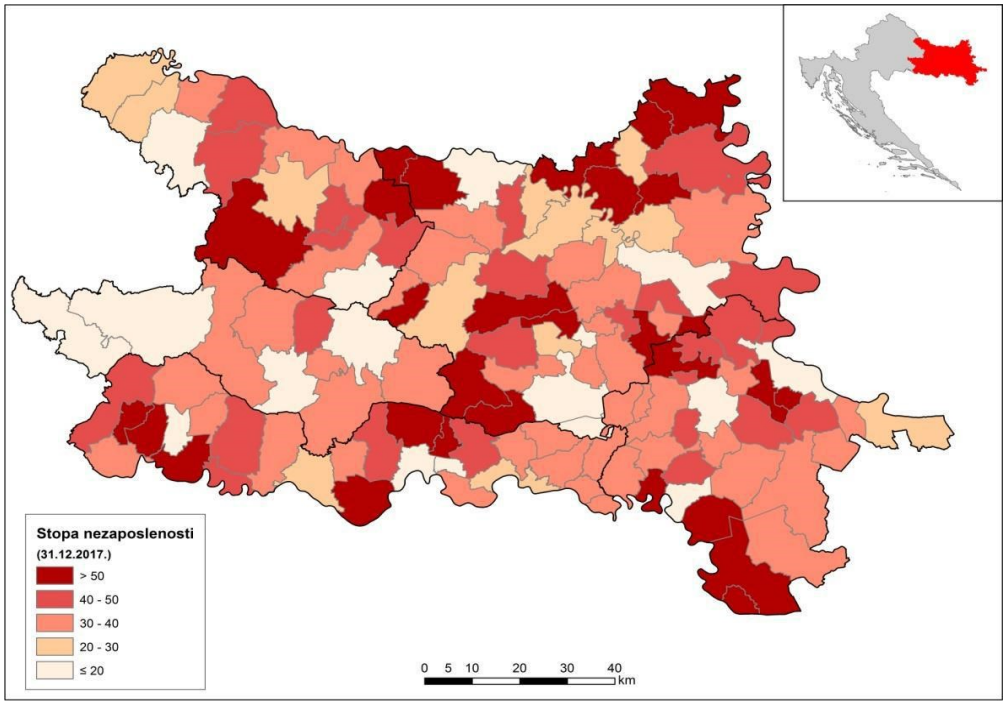
Niska ekonomska aktivnost na području Istočne Hrvatske vidljiva je i u prostornim nejednakostima. Nedostatak radnih mjesta tako uvjetuje odlazak mladog stanovništva iz Istočne Hrvatske prema ekonomski atraktivnijim područjima. Stoga analiza promjena u strukturi zaposlenosti po sektorima djelatnosti upućuje na trenutačno stanje tržišta rada, dok analiza promjene ukupnog radno aktivnog stanovništva upućuje na dugoročnije povijesne, socioekonomske i sociodemografske procese (Peračković, 2011).

Nezaposlenošću se ukazuje na osnovne društvene i ekonomske probleme, a najbolji uvid u prostorne probleme daje nam stopa nezaposlenih koja se izračunava kao odnos broja nezaposlenih, prema ukupnom aktivnom stanovništvu. Prema podacima o broju nezaposlenih prema HZZ-u, te podacima o broju osiguranika, odnosno zaposlenih prema HZMO-u izračunali smo stopu nezaposlenosti prema jedinicama lokalne samouprave Istočne Hrvatske, koji nam prikazuje izrazito visoke stope nezaposlenosti na cjelokupnom području. Niže stope nezaposlenosti bilježe samo gradovi, odnosno gradske općine, te pojedine općine s većim udjelom neaktivnog stanovništva (Sl. 14 i 15).

Sl. 14. Stopa nezaposlenosti stanovništva prema jedinicama lokalne samouprave Istočne Hrvatske 31.03.2017. godine (u %)

Izvor: izrada autora na temelju posebno obrađenih podataka: Evidencija aktivnih osiguranika, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje; Evidencija o broju nezaposlenih, Hrvatski zavod za zapošljavanje

Sl. 15. Stopa nezaposlenosti stanovništva prema jedinicama lokalne samouprave Istočne Hrvatske 31.12.2017. godine (u %)

Izvor: izrada autora na temelju posebno obrađenih podataka: Evidencija aktivnih osiguranika, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje; Evidencija o broju nezaposlenih, Hrvatski zavod za zapošljavanje

Tab. 15. Prosječne godišnje neto plaće zaposlenih po županijama 2006.-2016. godine (u kn.)

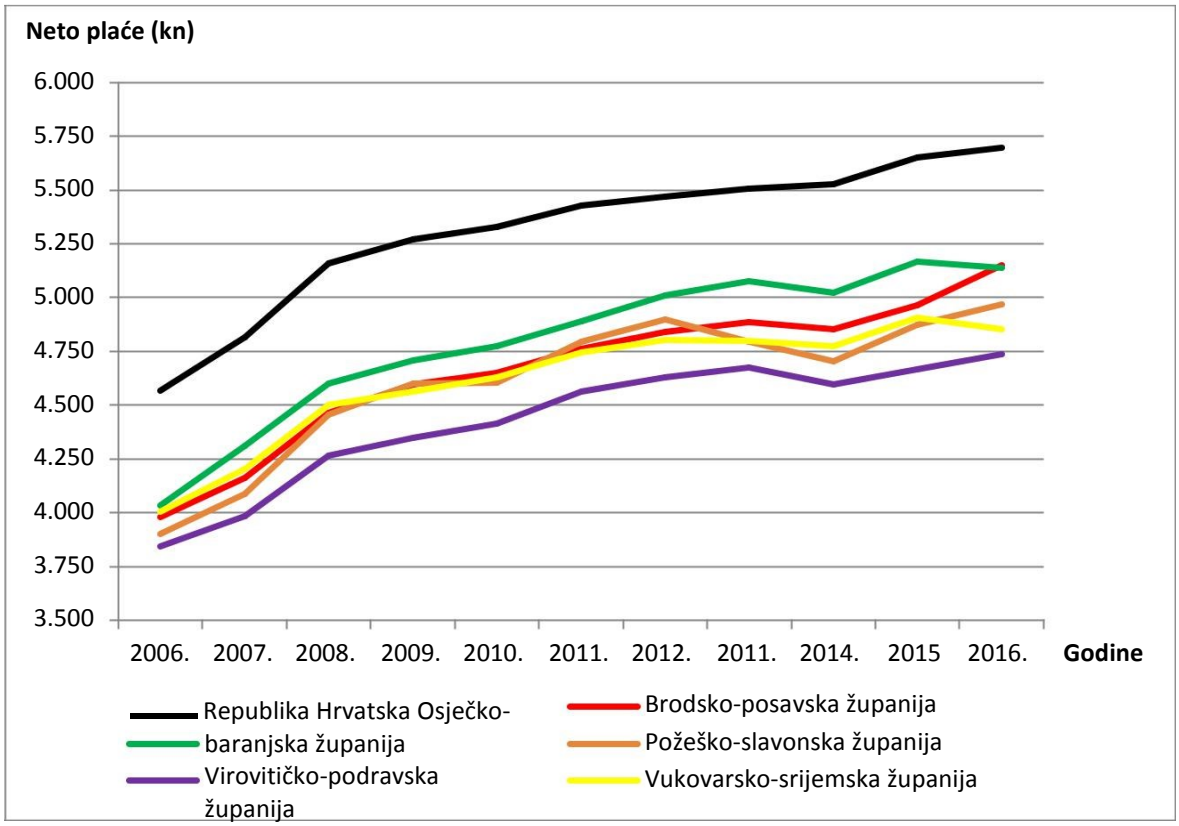
Prostorna jedinica (država, županija)	Prosječne godišnje neto plaće					
	2006.	2008.	2010.	2012.	2014.	2016.
Grad Zagreb	5.358	6.040	6.245	6.366	6.451	6.740
Dubrovačko-neretvanska	4.481	5.055	5.240	5.376	5.516	5.738
Republika Hrvatska	**4.569**	**5.161**	**5.329**	**5.469**	**5.529**	**5.696**
Primorsko-goranska	4.591	5.193	5.312	5.464	5.538	5.690
Istarska	4.596	5.106	5.269	5.411	5.463	5.647
Zagrebačka	4.368	4.960	5.085	5.209	5.389	5.444
Zadarska	4.423	4.996	5.137	5.268	5.279	5.404
Splitsko-dalmatinska	4.394	4.947	5.089	5.221	5.260	5.354
Karlovačka	4.283	4.876	5.119	5.303	5.246	5.310
Šibensko-kninska	4.234	4.889	5.031	5.042	5.118	5.292
Sisačko-moslavačka	4.345	4.857	5.014	5.138	5.121	5.274
Koprivničko-križevačka	4.245	4.635	4.874	5.057	5.109	5.224
Brodsko-posavska	3.981	4.464	4.649	4.840	4.855	5.150
Osječko-baranjska	4.034	4.600	4.774	5.011	5.024	5.141
Ličko-senjska	4.192	4.777	4.923	4.947	5.002	5.053
Požeško-slavonska	3.901	4.457	4.605	4.899	4.706	4.971
Vukovarsko-srijemska	4.006	4.501	4.630	4.804	4.774	4.853
Bjelovarsko-bilogorska	3.928	4.421	4.498	4.587	4.663	4.814
Krapinsko-zagorska	3.827	4.411	4.549	4.711	4.740	4.803
Virovitičko-podravska	3.843	4.267	4.415	4.632	4.599	4.737
Varaždinska	3.835	4.292	4.345	4.374	4.440	4.705
Međimurska	3.661	4.133	4.251	4.443	4.553	4.653

Izvor: Prosječne mjesečne bruto i neto plaće zaposlenih prema NKD-u 2002 i spolu, 2002.-2007. godine, posebno obrađeni podaci, Državni zavod za statistiku; Prosječne mjesečne bruto i neto plaće zaposlenih prema NKD-u 2007 i spolu, 2008-2016. godine, posebno obrađeni podaci, Državni zavod za statistiku

Ponuda rada uvjetovana je demografskim faktorima, koji su u međuzavisnosti s visinom plaće. Stanovništvo migrira iz područja s relativno niskom razinom plaća i visokom nezaposlenošću u područja s relativno visokom razinom plaća i niskom nezaposlenošću (Botrić, 2003). Monocentrični razvoj u Hrvatskoj ogleda se u ekonomskom razvoju zagrebačke makroregije te dijelova primorskih županija, dok ostali dio Hrvatske stagnira i nazaduje.

Koncentracija poduzetnika prema županijama ukazuje nam na ekonomsku atraktivnost pojedine županije ili regije, te na izrazitu centraliziranost Hrvatske i regionalne razlike. Prema broju poduzetnika 2017. godine u Gradu Zagrebu se nalazilo 33,4% svih poduzetnika u Hrvatskoj, dok se u cijeloj Istočnoj Hrvatskoj nalazilo tek 9% svih poduzetnika (Tab. 16). Tako najveću prosječnu neto plaću bilježi Grad Zagreb od 6 740 kn, što je 15,5% više od nacionalnog prosjeka, dok županije Istočne Hrvatske imaju nižu prosječnu neto plaću od nacionalnog prosjeka od 20% i više (Tab. 15). Prema svim demografskim i ekonomskim pokazateljima Istočna Hrvatska je najslabija hrvatska regija,

te s takvim stupnjem zaostajanja možemo je nazvati problemskom regijom koja sa svojim strukturnim i dinamičkim karakteristikama sve više opterećuju razvoj države u cjelini.

Sl. 16. Prosječne godišnje neto plaće zaposlenih prema županijama Istočne Hrvatske 2006.-2016.

Izvor: Prosječne mjesečne bruto i neto plaće zaposlenih prema NKD-u 2002 i spolu, 2002.-2007. godine, posebno obrađeni podaci, Državni zavod za statistiku; Prosječne mjesečne bruto i neto plaće zaposlenih prema NKD-u 2007 i spolu, 2008-2016. godine, posebno obrađeni podaci, Državni zavod za statistiku

Tab. 16. Broj poduzetnika prema županijama Republike Hrvatske 2002., 2007., 2012., 2017. godine

Županije	Broj poduzetnika							
	2002.		2007.		2012.		2017.	
	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%
Grad Zagreb	21.070	33,1	27.469	32,9	32.026	32,9	40.120	33,4
Splitsko-dalmatinska	6.740	10,6	9.225	11,0	11.017	11,3	13.211	11,0
Istarska	5.085	8,0	7.922	9,5	9.053	9,3	10.222	8,5
Primorsko-goranska	5.817	9,2	7.891	9,4	8.660	8,9	10.189	8,5
Zagrebačka	4.139	6,5	4.970	5,9	6.047	6,2	7.721	6,4
Osječko-baranjska	2.839	4,5	3.535	4,2	3.994	4,1	5.103	4,2
Zadarska	1.291	2,0	2.355	2,8	3.086	3,2	4.273	3,6
Dubrovačko-neretvanska	1.993	3,1	3.029	3,6	3.523	3,6	3.960	3,3
Varaždinska	2.036	3,2	2.430	2,9	2.783	2,9	3.670	3,1
Međimurska	1.705	2,7	2.104	2,5	2.271	2,3	3.114	2,6
Šibensko-kninska	1.126	1,8	1.524	1,8	1.974	2,0	2.298	1,9
Karlovačka	1.358	2,1	1.593	1,9	1.767	1,8	2.093	1,7
Krapinsko-zagorska	1.116	1,8	1.398	1,7	1.595	1,6	2.033	1,7
Sisačko-moslavačka	1.260	2,0	1.384	1,7	1.649	1,7	1.995	1,7
Brodsko-posavska	1.162	1,8	1.261	1,5	1.427	1,5	1.917	1,6
Vukovarsko-srijemska	1.065	1,7	1.281	1,5	1.523	1,6	1.887	1,6
Bjelovarsko-bilogorska	1.120	1,8	1.254	1,5	1.447	1,5	1.819	1,5
Koprivničko-križevačka	1.049	1,7	1.179	1,4	1.383	1,4	1.731	1,4
Virovitičko-podravska	607	1,0	667	0,8	793	0,8	1.064	0,9
Požeško-slavonska	547	0,9	542	0,6	614	0,6	844	0,7
Ličko-senjska	436	0,7	519	0,6	622	0,6	817	0,7
UKUPNO	**63.561**	**100,0**	**83.532**	**100,0**	**97.254**	**100,0**	**120.081**	**100,0**

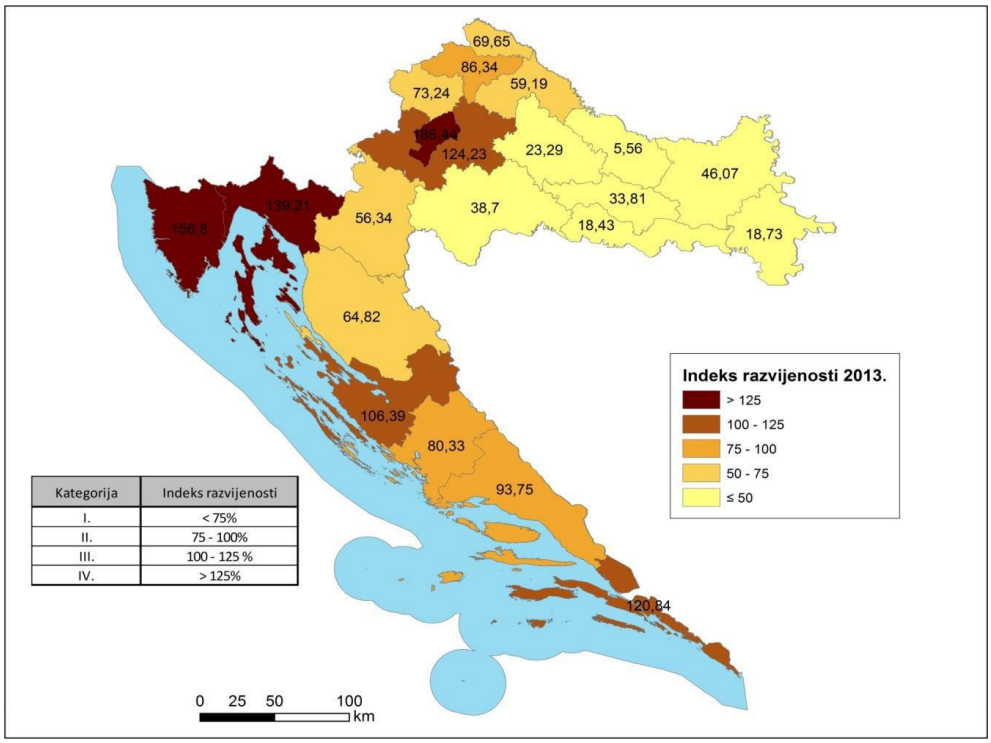
Izvor: Financijska agencija, posebno obrađeni podaci

6.3. Indeks razvijenosti

Prema prikazanim demografskim i ekonomskim pokazateljima čija su kretanja u međuzavisnom utjecaju, Istočna Hrvatska zaostaje u regionalnom razvoju. Ograničene mogućnosti zapošljavanja utječu na iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva, što rezultira nepovoljnim demografskim strukturama. O takvom, tzv. začaranom krugu u problemskim područjima govorio je i Myrdal (1957) koji uključuje dva kauzalna problemska kruga – radne migracije i investicije. Iseljavanja zbog boljeg zaposlenja uvjetuju promjenu u dobnom sastavu, što dovodi do bržeg procesa starenja. Zbog smanjenja kupovne moći povećavaju se regionalne razlike, što dovodi do pada atraktivnosti područja za nove i postojeće ekonomske aktivnosti i investicije. Prema Ministarstvu regionalnog razvoja i fondova Europske unije, razvojno zaostajanje ovog

dijela Hrvatske upotpunjuju podaci o vrijednostima indeksa razvijenosti[11] gdje se sve županije Istočne Hrvatske nalaze u prvoj kategoriji razvijenosti, odnosno drugoj polovini ispodprosječnih rangiranih županija (vrijednosti indeksa ispod 75% nacionalnog prosjeka) (Sl. 17).

Indeks razvijenosti Istočne Hrvatske kreće se u rasponu od 5,56% u Virovitičko-podravskoj, do 46,07% u Osječko-baranjskoj županiji (Sl. 17). Iako se 13 županija nalazi u I. kategoriji razvijenosti, četiri županije Istočne Hrvatske bilježe najniže vrijednosti indeksa. S obzirom koji se parametri koriste u izračunavanju, možemo ga smatrati vjerodostojnim prikazom stanja u kojem se nalazi Istočna Hrvatska.

Sl. 17. Kategorije hrvatskih županija prema indeksu razvijenosti 2013. godine

Izvor: Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije

[11] Indeks razvijenosti kompozitni je pokazatelj koji se računa kao ponderirani prosjek više socioekonomskih pokazatelja radi mjerenja stupnja razvijenosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave s ciljem „ravnomjernijeg" regionalnog razvoja. Kompozitni indeks računa se kao ponderirano prosječno odstupanje od nacionalnog prosjeka pet indikatora u trogodišnjem razdoblju: stope nezaposlenosti, dohotka po stanovniku, proračunskih prihoda jedinica lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, općeg kretanja stanovništva i stope obrazovanosti.

7. Funkcionalna usmjerenost

Osnovna funkcionalna struktura karakterizira svako naselje, međutim složenu funkcionalnu strukturu kao nositelji razvoja prostora imaju gradovi i veća urbana središta. Izrazita koncentracija funkcija u manjem broju središta dovelo je do polariziranog razvoja. Manjak funkcija u određenom Gradu ili općini ukazuje na slabiju razvijenost i na funkcionalnu ovisnost o većim centrima različitog gravitacijskog dometa. Odluka o lokaciji specifičnih industrijskih ili uslužnih djelatnosti bila je vođena starim komunalnim sistemom, političkog i ekonomskog sistema općinske centralizacije koji je uvjetovao prostorne i strukturne procese. Time je odluka o lokaciji funkcija, vođena općinskim središtima kao najpogodnijeg lokacijskog faktora, čime su općinska središta postala centri polariziranog razvoja.

Ocjena funkcionalne strukture na temelju funkcionalne usmjerenosti, izvršena je prema broju zaposlenog stanovništva u pojedinim djelatnostima, te izračunavanja odstupanja od prosječne zaposlenosti u svakoj djelatnosti mjereći je standardnom devijacijom (SD). Odstupanje (0) od prosjeka ($\bar{x}$) može biti pozitivno ili negativno (±), te može iznositi i nekoliko standardnih devijacija. Funkcionalnu usmjerenost utvrđujemo pozitivnim odstupanjem od prosjeka, dok nam negativno odstupanje ukazuje na nepostojanje funkcionalne usmjerenosti određene jedinice lokalne samouprave u pojedinoj djelatnosti. Prilikom utvrđivanja funkcionalne usmjerenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema popisu stanovništva 2001. i 2011. godine, zaposleno stanovništvo prema djelatnostima svrstali smo u određene grupe djelatnosti radi usporedbe prema funkcionalnim značajkama. Pa je tako 17 djelatnosti prema NKD-u 2002. prema popisu 2001. godine podijeljeno u 9[12] grupa, a 21 djelatnost prema NKD-u 2007. prema popisu 2011. godine podijeljeno na 11[13] grupa djelatnosti za koje je provedena funkcionalna analiza konceptom funkcionalne strukture „prosječnog Grada/općine“.

[12] Grupu djelatnosti 2001. godine činili su: 1.) A-poljoprivreda, lov i šumarstvo, B-ribarstvo; 2.) C-rudarstvo i vađenje, D-prerađivačka industrija; 3.) E-opskrba električnom energijom, plinom i vodom; 4.) F-građevinarstvo; 5.) G-trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikala te predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo; 6.) H-hoteli i restorani; 7.) J-financijsko posredovanje, K-poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge; 8.) L-javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje, M-obrazovanje, N-zdravstvena zaštita i socijalna skrb; 9.) O-ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti, P-djelatnosti kućanstava, Q-izvanteritorijalne organizacije i tijela.

[13] Grupu djelatnosti 2011. godine činili su 1.) A-poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo; 2.) B-rudarstvo i vađenje, C-prerađivačka industrija; 3.) D -opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija, E-opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnost sanacije okoliša; 4.) F-građevinarstvo; 5.) G-trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala, H-prijevoz i skladištenje; 6.) I-djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane; 7.) J-informacije i komunikacije; 8.) K-financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, L-poslovanje nekretninama; 9.) M-stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti, N-administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti; 10.) O-javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje, P-obrazovanje, Q-djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi; 11.) R-umjetnost, zabava i rekreacija, S-ostale uslužne djelatnosti, T-djelatnosti kućanstava kao poslodavca, djelatnosti kućanstva koja proizvode različitu robu i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe, U-djelatnost izvanteritorijalnih organizacija i tijela.

Prosječna zaposlenost prema grupama djelatnosti ukazuje nam da Istočna Hrvatska ima veće vrijednosti samo u primarnom sektoru, zbog svoje poljoprivredne orijentiranosti. Tako je prosječan broj zaposlenih 2001. godine u djelatnostima poljoprivreda lov i šumarstvo, ribarstvo (A, B) iznosio 404, a 2011. godine prosječan broj zaposlenih u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu (A) iznosio je 195, što nam govori i o općenitom smanjenju broja zaposlenosti u primarnom sektoru (Tab. 17 i 18).

Najveća odstupanja od prosjeka 2001. i 2011. godine su u rudarstvu i prerađivačkoj industriji kao tipičnim djelatnostima sekundarnog sektora, djelatnostima trgovina na veliko i malo, prijevoz i skladištenje kao tipičnim djelatnostima tercijarnog sektora, te djelatnostima javna uprava i obrana, obrazovanje, zdravstvena zaštita i socijalna skrb, kao tipičnim djelatnostima kvartarnog sektora. Međutim, odstupanja su veća na nacionalnoj razini, nego u Istočnoj Hrvatskoj, prije svega zbog disproporcije naseljenosti i koncentracije zaposlenih u Zagrebu i ostalim većim makroregionalnim središtima naspram ostalih naselja. U Istočnoj Hrvatskoj, gdje postoji ravnomjernija funkcionalna mreža, te oslabljena funkcija Osijeka, ne pridaju veća odstupanja od prosječne zaposlenosti (Tab. 17 i 18).

Koncentracija u tim područjima djelatnosti u gradskim općinama na nacionalnoj razini veća je od 70% što nam ukazuje na izraziti gradski karakter tih djelatnosti vezanih na grad i njegovu urbaniziranu okolicu, te je zbog takve polarizirane koncentracije odstupanje od prosječne zaposlenosti najveće. Istočnu Hrvatsku karakteriziraju strukturno veća naselja s određenim stupnjem centraliteta u odnosu na ostatak Hrvatske, čime su udjeli koncentracije zaposlenih u gradskim općinama niži. Najveća koncentracija zaposlenih u gradskim općinama Istočne Hrvatske 2001. godine bila je u djelatnostima financijsko posredovanje, poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge (J, K) sa 76,5%, a na nacionalnoj razini taj udio iznosio je 86,3%. Najveća urbana koncentracija 2011. godine pored financijskih djelatnosti i poslovanja nekretninama (K, L) bila je u novoj grupi djelatnosti, informacije i komunikacije (J), te je iznosila 81,1% u Istočnoj Hrvatskoj i 90,4% na razini Republike Hrvatske (Tab. 17 i 18). Osim zaposlenih u djelatnostima opskrbe električnom energijom, plinom i vodom, djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora imaju najveći udio zaposlenih u gradskim općinama, što je sukladno s teorijom centralnih naselja o njihovoj specifičnosti lokacije, koja su smještena u većim centrima i služe većem broju stanovništva. Na osnovi ovako prikazanog stupnja koncentracije moguće je utvrditi koliko pojedine djelatnosti imaju „gradski“ karakter.

Tab. 17. Odnos zaposlenosti u jedinicama lokalne samouprave 2001. godine po djelatnostima

Republika Hrvatska 2001.	**A, B**	**C, D**	**E**	**F**	**G, I**	**H**	**J, K**	**L, M, N**	**O, P, Q**
Prosjek	320	536	45	169	545	148	196	515	99
Standardna devijacija	377	2.352	199	750	3.182	583	1.582	2.977	756
Gradske općine (%)	33,0	70,6	76,7	66,1	77,2	71,8	86,3	79,8	82,0
Istočna Hrvatska 2001.	**A, B**	**C, D**	**E**	**F**	**G, I**	**H**	**J, K**	**L, M, N**	**O, P, Q**
Prosjek	404	384	37	135	347	66	92	419	55
Standardna devijacija	283	748	138	240	898	148	304	1.064	162
Gradske općine (%)	21,0	61,8	73,8	51,0	64,6	64,0	76,5	67,2	69,8

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

Tab. 18. Odnos zaposlenosti u jedinicama lokalne samouprave 2011. godine po djelatnostima

Republika Hrvatska 2011.	**A**	**B, C**	**D, E**	**F**	**G, H**	**I**	**J**	**K, L**	**M, N**	**O, P, Q**	**R, S, T, U**
Prosjek	144	471	70	207	587	165	76	91	186	594	106
Standardna devijacija	179	1.771	248	889	3.363	659	929	832	1.480	3.455	757
Gradske općine (%)	38,0	67,9	71,8	65,1	76,6	70,8	90,4	87,5	83,1	78,8	81,4
Istočna Hrvatska 2011.	**A**	**B, C**	**D, E**	**F**	**G, H**	**I**	**J**	**K, L**	**M, N**	**O, P, Q**	**R, S, T, U**
Prosjek	195	341	55	149	334	79	26	41	89	460	56
Standardna devijacija	154	604	161	260	871	169	121	150	269	1.169	172
Gradske općine (%)	31,8	59,2	69,7	50,2	65,5	61,5	81,0	81,1	72,3	68,2	72,1

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

Dobiveni rezultati odstupanja od prosječne zaposlenosti u pojedinim djelatnostima pokazuju velike raspone vrijednosti, ponajviše u primarnom sektoru, te djelatnostima rudarstva i prerađivačke industrije. Unatoč relativno visokom udjelu poljoprivrede u Istočnoj Hrvatskoj, najveći broj općina zabilježio je pozitivna odstupanja u primarnom

sektoru, što nam govori o njihovoj specijalizaciji. Međutim, zbog niske produktivnosti i nekonkurentnosti, kao i tendencije smanjivanja poljoprivrednog stanovništva zbog tercijarizacije društva, većina općina koncentrirana je u vrijednosti do jedne standardne devijacije ($\overline{x} \pm 0$ do 1SD).

Prema strukturi zaposlenih 2001. godine, 65 općina imalo je pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti u primarnom sektoru (51,2%), dok je 2011. godine pozitivno odstupanje bilježilo 69 općina (54,3%). Razlog povećanju broja općina s pozitivnim odstupanjem od prosječne zaposlenosti u poljoprivredi, odnosno primarnom sektoru je brže smanjenje udjela poljoprivrednog stanovništva na nacionalnoj razini, unatoč daljnjoj agrarnoj važnosti ove regije. Na to nam ukazuje i porast broja općina s izrazitom poljoprivrednom usmjerenošću. Tako se vrijednost odstupanja od prosječne zaposlenosti veće od dvije standardne devijacije kretao samo u tri općine 2001. godine, a 2011. godine u njih šest (Tab. 19 i 20). Općine u kojima je vrijednost odstupanja iznosila više od dvije standardne devijacije 2001. godine bili su Pitomača i Spišić Bukovica u Virovitičko-podravskoj županiji, te Osijek koji usmjerenost u primarnom sektoru bilježi zbog koncentracije poduzeća poljoprivredno-prehrambenog kompleksa (Sl. 18). Vrijednosti odstupanja od jedne do dvije standardne devijacije 2001. godine imalo je 19[14] općina, a 2011. godine njih 12[15]. Manji broj općina u vrijednosti od jedne do dvije standardne devijacije 2011. godine je zbog prelaska određenih općina u višu ili nižu kategoriju ovisno o vrijednosti odstupanja. Odstupanje veće od dvije standardne devijacije imali su Osijek, Pitomača, Đakovo, Našice, Kutjevo i Špišić Bukovica (Sl. 19).

Zbog ratnih razaranja i promjene vlasničke strukture o čemu je govoreno, industrija je uništena, a njena proizvodnja koja iskorištava bogate sirovinske izvore kraja je smanjena. Tako je 2001. godine pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti u rudarstvu i prerađivačkoj industriji imalo 20 općina, što je 15,7% svih općina Istočne Hrvatske, dok je 2011. godine njih 22 imalo pozitivno odstupanje, odnosno 17,3% svih općina. Industriju Istočne Hrvatske karakterizira zastarjelost opreme i nesuvremenost tehnološkog procesa, koju najvećim dijelom čini prerađivačka industrija. Struktura industrije Istočne Hrvatske je nepovoljna, jer je bazirana na nepropulzivnim industrijskim granama niske proizvodnosti, niske tehnološke razine. To su tekstilna industrija, cementna

[14] Općine u kojima je udio zaposlenih iznosio $\overline{x}$ + 1 do 2 SD 2001. godine: Trpinja, Pakrac, Gradina, Đakovo, Drenovci, Suhopolje, Semeljci, Kaptol, Kutjevo, Staro Petrovo Selo, Našice, Oprisavci, Sopje, Slatina, Drenje, Podgorač, Nijemci, Gudinci, Lipik.
[15] Općine u kojima je udio zaposlenih iznosio $\overline{x}$ + 1 do 2 SD 2011. godine: Slatina, Trpinja, Ilok, Kneževi Vinogradi, Vinkovci, Donji Miholjac, Vukovar, Drenovci, Vrbanja, Babina Greda, Požega, Nijemci

industrija i industrija građevinskog materijala, drvna industrija, industrija obuće i sl. što je vidljivo i prema bruto društvenom proizvodu koji je niži od nacionalnog prosjeka (ur. Cvitanović, 1975). Općenito možemo reći da je opremljenost glavnine industrijskih poduzeća ove regije niža od nacionalnog prosjeka, što otežava postizanje produktivnosti rada. Pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti u djelatnostima rudarstvo i prerađivačka industrija imale su isključivo gradske općine pri čemu je vrijednost od jedne do dvije standardne devijacije imao Slavonski Brod, a vrijednost veću od dvije standardne devijacije, Osijek (Sl. 20 i 21). Zbog bogate sirovinske osnove važna je i građevinska industrija u proizvodnji opeke, cementa i građevinskog kamena, ali danas znatno smanjenog obujma proizvodnje zbog visokih troškova proizvodnje i nekonkurentnosti. Tako je 2001. godine pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti u građevinarstvu imalo 19 jedinica lokalne samouprave, a 2011. godine njih 17 (Sl. 24 i 25). Nadalje, u djelatnostima opskrbe pozitivna odstupanja od prosječne zaposlenosti zabilježilo je 17 općina 2001. i 2011. godine. Ovo područje djelatnosti, nakon djelatnosti primarnog sektora ima najveći broj jedinica lokalne samouprave s odstupanjem od prosječne zaposlenosti veće od jedne standardne devijacije što ukazuje na jaču usmjerenost (Sl. 22 i 23).

Iako je u razdoblju od 10 godina došlo do pozitivnih promjena u strukturi zaposlenih, odnosno do smanjena broja zaposlenih u primanom i sekundarnom sektoru u korist povećanja broja zaposlenih u uslužnom sektoru, te promjene nisu bile dovoljne. Udio zaposlenih u tercijarnom sektoru općenito je niži u svim županijama Istočne Hrvatske nego u Hrvatskoj u cijelosti. Sve veći udio starijeg stanovništva zahtjeva sve veći broj uslužnih djelatnosti na području zdravstvene zaštite i socijalne skrbi. Tehnološka modernizacija uvjetovala je i rast visokoobrazovanog stanovništva, informatizacija industrijske proizvodnje smanjila je udio industrijskih zanimanja i djelatnosti, a povećanje potrošačkog društva uvjetovalo je otvaranje trgovačkih centara. Ovakve karakteristike postindustrijske preobrazbe nisu čimbenik Istočne Hrvatske. Oznaka postindustrijskog nije pokazatelj društvenog i ekonomskog razvoja, jer uz ovakvu dobnu i obrazovnu strukturu stanovništva, uslužni sektor nije dobio funkciju ekonomskog razvoja, nego društva jeftinih usluga, konobara, prodavačica, skladišnih i transportnih radnika, sezonskih pomoćnih radnika i sl. (Peračković, 2011).

Slaba funkcionalna usmjerenost u djelatnostima tercijarnog i kvartarnog sektora govori nam podatak da je manje od 15% općina imalo pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti u tim djelatnostima. Najveći broj općina s pozitivnim odstupanjima od

prosječne zaposlenosti imali su u djelatnostima javne uprave i obrane, obrazovanja i zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, njih 18, od kojih su vrijednosti veće od jedne standardne devijacije imali samo središta veća od 50 000 stanovnika, Slavonski Brod i Osijek (Sl. 34 i 35).

Najmanja pozitivna odstupanja od prosječne zaposlenosti 2001. godine imale su jedinice lokalne samouprave u djelatnosti „hoteli i restorani“ (11) i „financijsko posredovanje i poslovanje nekretninama“ (13) (Sl. 28 i 32). Godine 2011. naziv djelatnosti „hoteli i restorani“ je promijenjen u „djelatnosti pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane“ u kojemu je pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti imalo samo 12 jedinica lokalne samouprave. Zbog razvoja oblika turizma ovo područje proširilo je svoj obujam, međutim u Istočnoj Hrvatskoj turizam nije zaživio svoj potencijal što ukazuje na stagniranje turizma uslijed njegove nerazvijenosti prema pozitivnom odstupanju od prosječne zaposlenosti (Sl. 29). Prema novoj nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti izdvojene su dvije nove grupe djelatnosti: J-informacije i komunikacije, M-stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti; N-administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti. Pozitivna odstupanja od prosječne zaposlenosti u ove dvije grupe djelatnosti imale su samo gradske općine s brojem stanovnika većim od 10 000 stanovnika što nam ukazuje na izrazito urbanu koncentraciju ovih funkcija (Sl. 30 i 31). Najmanji broj općina s pozitivnim odstupanjem od prosječne zaposlenosti 2011. godine imale su u djelatnosti informacija i komunikacija (Tab. 20). U današnje vrijeme telekomunikacijski promet, jedan je od najprofitabilnijih prometa, međutim sjedišta telekomunikacijskih kompanija koncentrirana su prije svega u Zagrebu i makroregionalnim središtima što pokazuje izrazitu centraliziranost ove djelatnosti. Samo 7 općina imalo je pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti u ovoj djelatnosti, a najveću vrijednost od jedne do dvije standardne devijacije imao je Osijek (Sl. 30).

Izračunavanjem odstupanja od prosječne zaposlenosti prema podijeljenim područjima djelatnosti, dobili smo ukupni pregled svih jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske. Dobiveni podaci pokazuju da odstupanja od prosječne zaposlenosti po pojedinim djelatnostima mogu biti pozitivna i negativna, te se na temelju toga mora konstatirati da je broj jedinica lokalne samouprave s negativnim odstupanjem u svim djelatnostima, osim u primarnom sektoru, veći od broja s pozitivnim odstupanjem. Negativna odstupanja se isključivo kreću unutar jedne standardne devijacije, zbog velikog uzorka, te jedinice lokalne samouprave teže prosječnoj zaposlenosti. Pozitivna odstupanja

mogu biti vrlo velika. U djelatnostima opskrbe najveće odstupanje bilo je preko pet standardnih devijacija (Osijek). Najveća odstupanja bilježe populacijski velike općine s izrazitim gradskim općinskim središtem, međutim, pozitivna odstupanja se u većini kreću do jedne standardne devijacije (Tab. 19 i 20).

Tab. 19. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema stupnju odstupanja od prosječne zaposlenosti u pojedinim djelatnostima 2001. godine

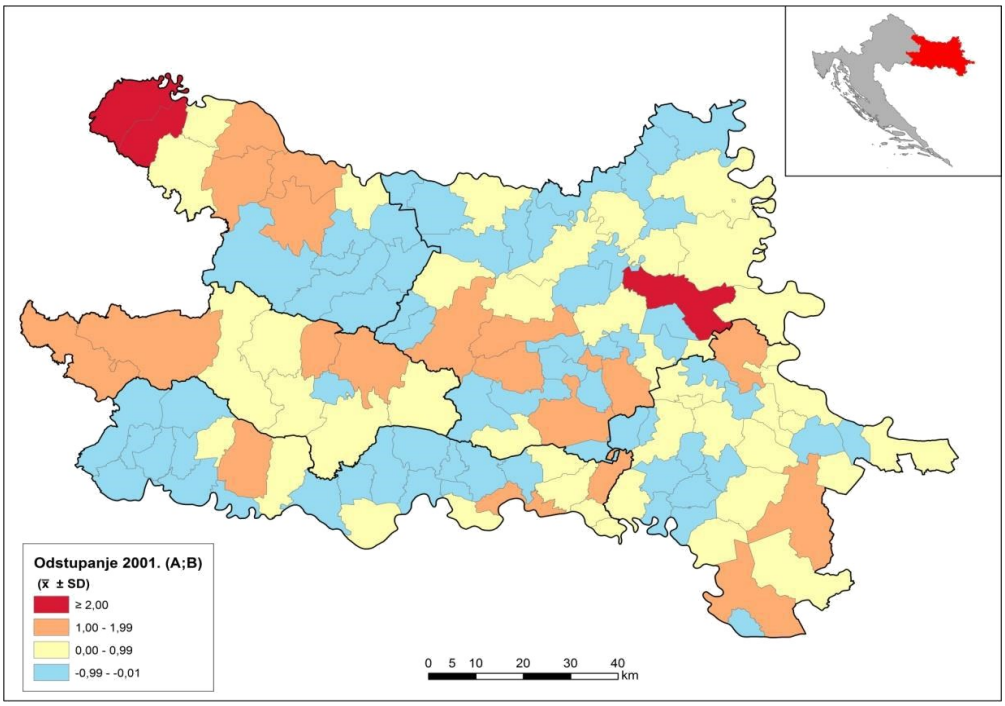
Odstupanje	Iznos odstupanja (x̄± SD)	A, B	C, D	E	F	G, I	H	J, K	L, M, N	O, P, Q
Pozitivno	> 2,00	3	1	1	1	1	1	0	1	0
	1,00 - 1,99	19	1	2	1	1	0	1	1	1
	0,00 - 0,9	43	18	14	17	12	10	12	16	13
	Ukupno	65	20	17	19	14	11	13	18	14
Negativno	0,01 - 0,99	62	107	110	108	113	116	114	109	113
	1,00 - 1,99	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	≤ 2,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ukupno	62	107	110	108	113	116	114	109	113
Sveukupno		127	127	127	127	127	127	127	127	127

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Tab. 20. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema stupnju odstupanja od prosječne zaposlenosti u pojedinim djelatnostima 2011. godine

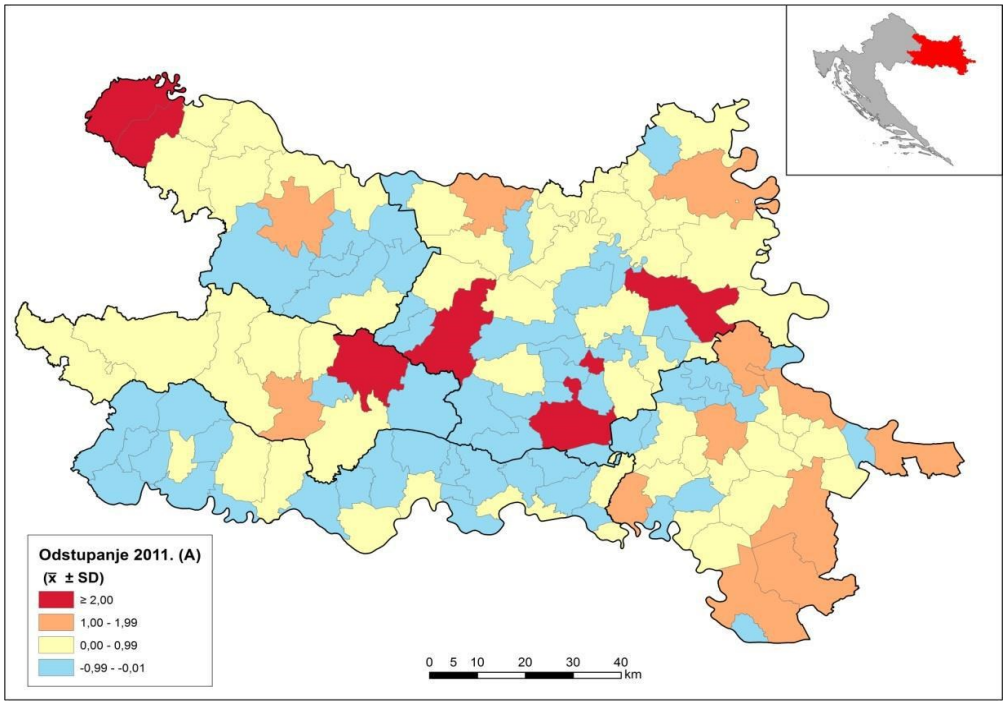
Odstupanje	Iznos odstupanja (x̄± SD)	A	B, C	D, E	F	G, H	I	J	K, L	M, N	O, P, Q	R, S, T, U
Pozitivno	> 2,00	6	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1
	1,00 - 1,99	12	1	3	1	0	0	1	1	1	1	0
	0,00 - 0,9	51	22	13	15	11	11	6	10	10	16	10
	Ukupno	69	24	17	17	12	12	7	11	11	18	11
Negativno	0,01 - 0,99	58	103	110	110	115	155	120	116	116	109	116
	1,00 - 1,99	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	≤ 2,00	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ukupno	58	103	110	110	115	115	120	116	116	109	116
Sveukupno		127	127	127	127	127	127	127	127	127	127	127

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

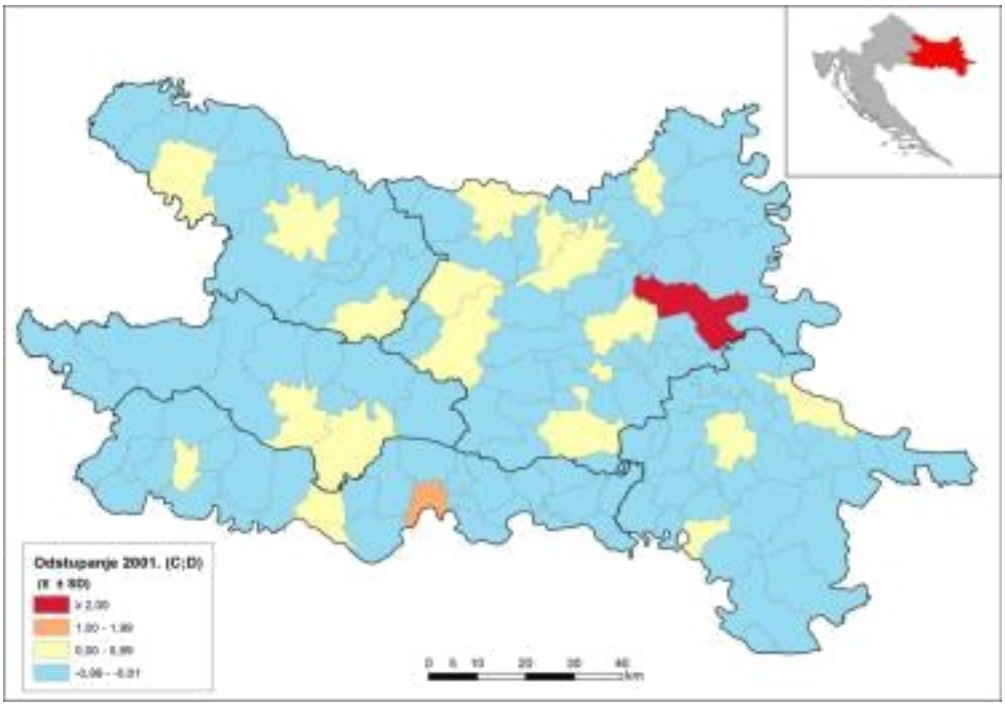
Sl. 18. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: A-poljoprivreda, lov i šumarstvo; B-ribarstvo)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

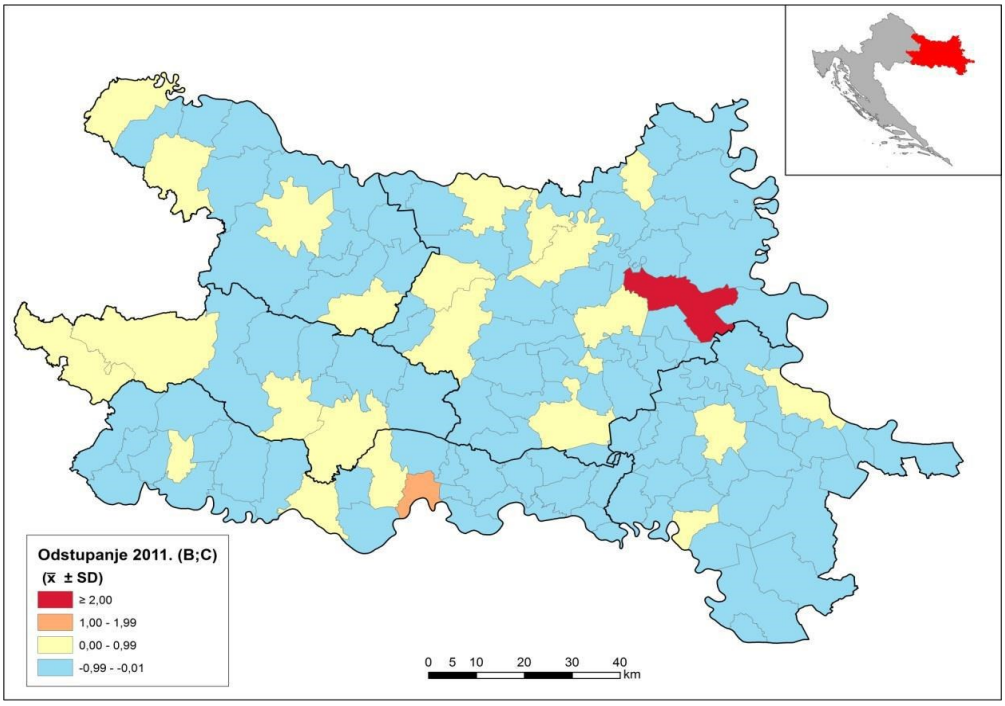
Sl. 19. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: A-poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

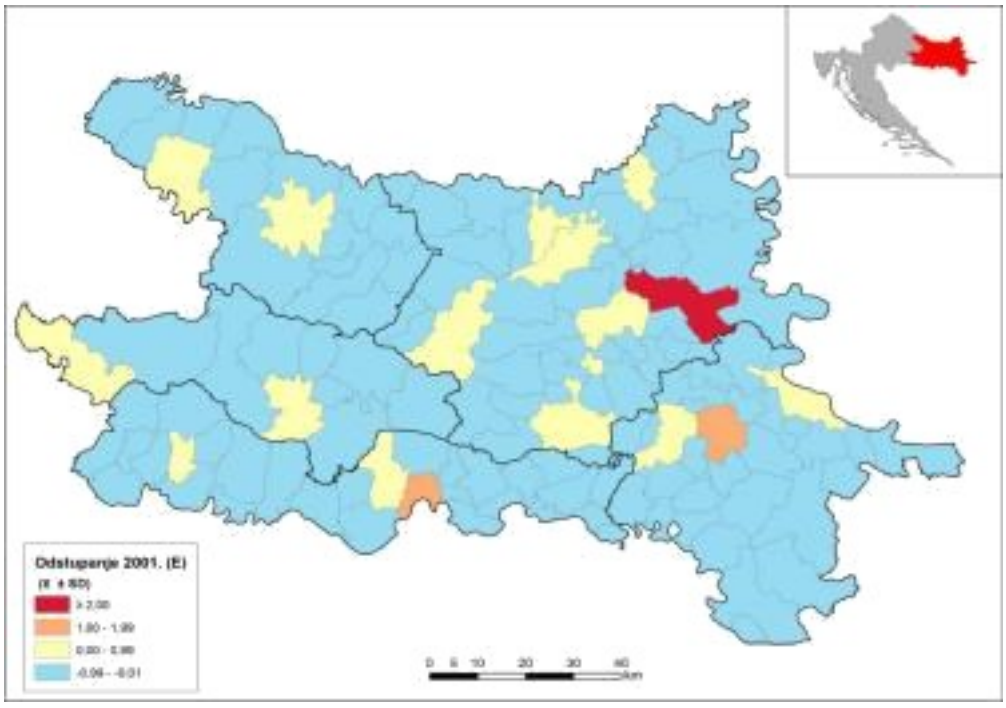
Sl. 20. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: C-rudarstvo i vađenje; D-prerađivačka industrija)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

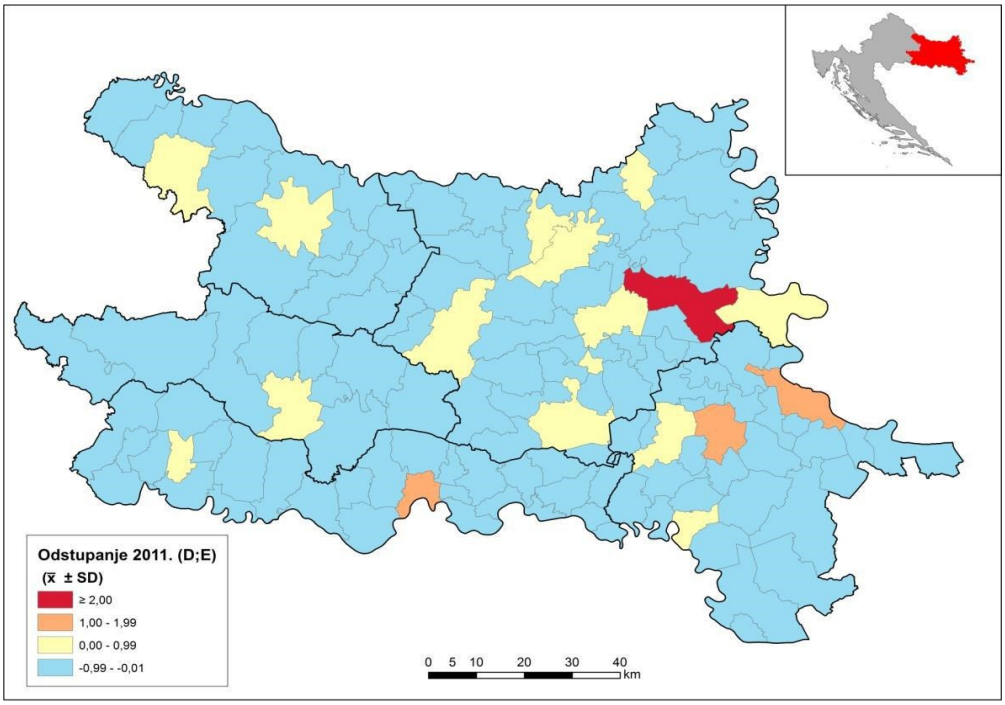
Sl. 21. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: B-rudarstvo i vađenje; C-prerađivačka industrija)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

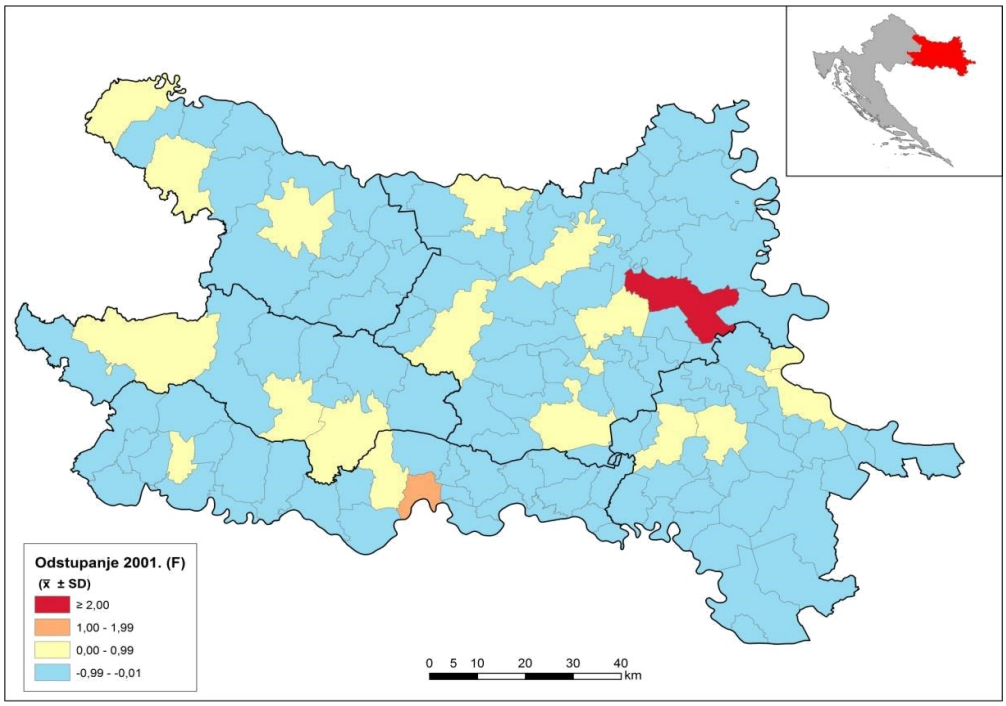
Sl. 22. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: E-opskrba el. energijom, plinom i vodom)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

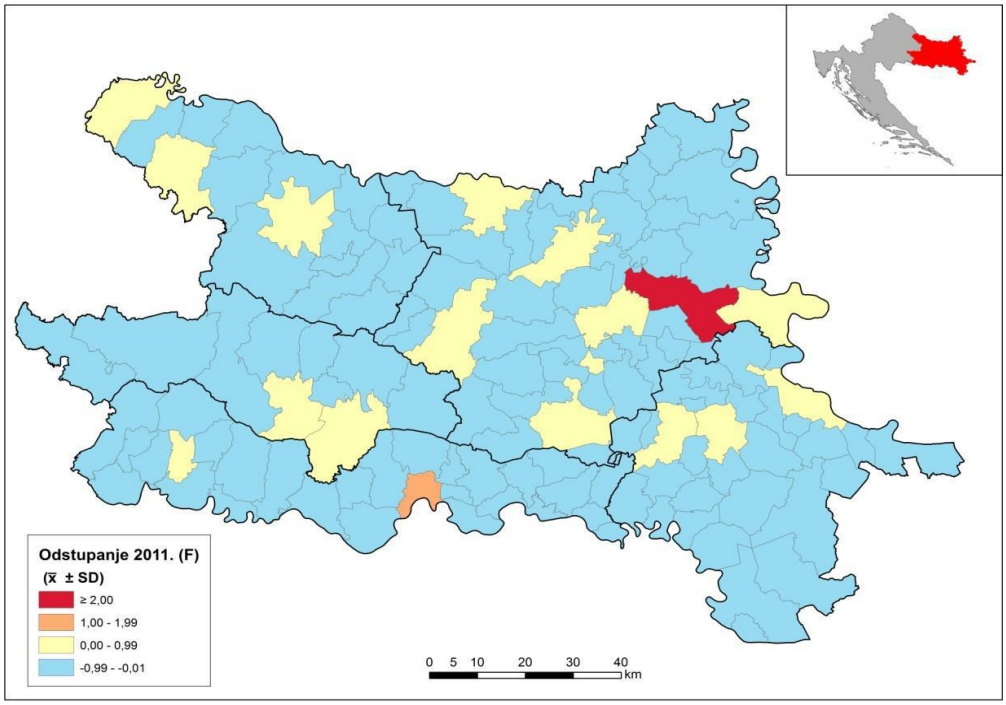
Sl. 23. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: D-opskrba el. energijom, parom i klimatizacijom; E-opskrba vodom)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

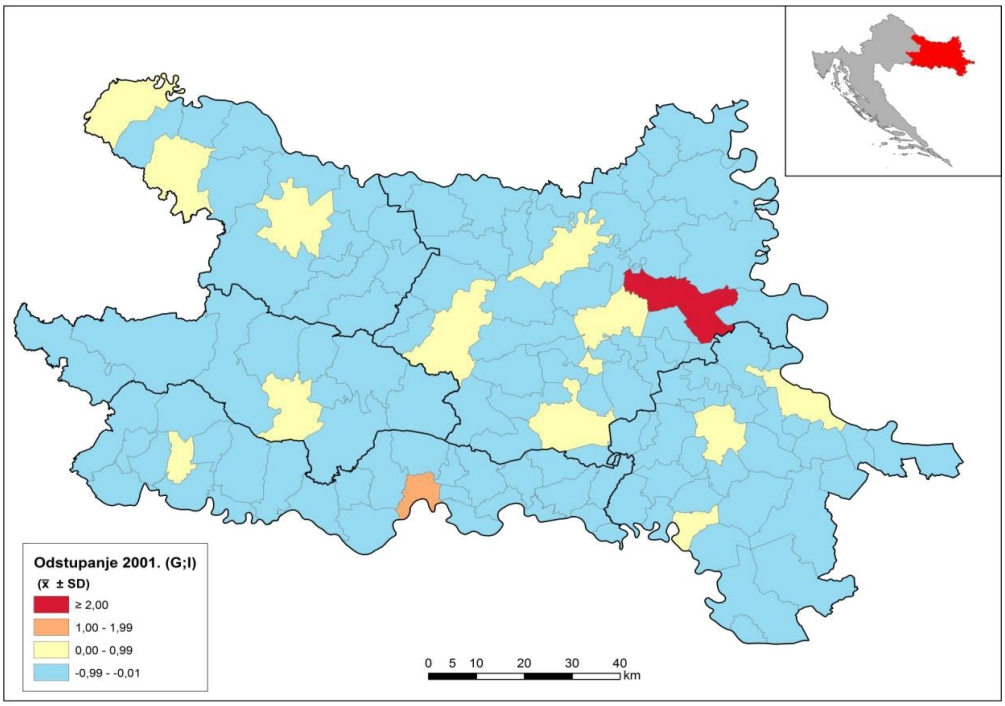
Sl. 24. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: F-građevinarstvo)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

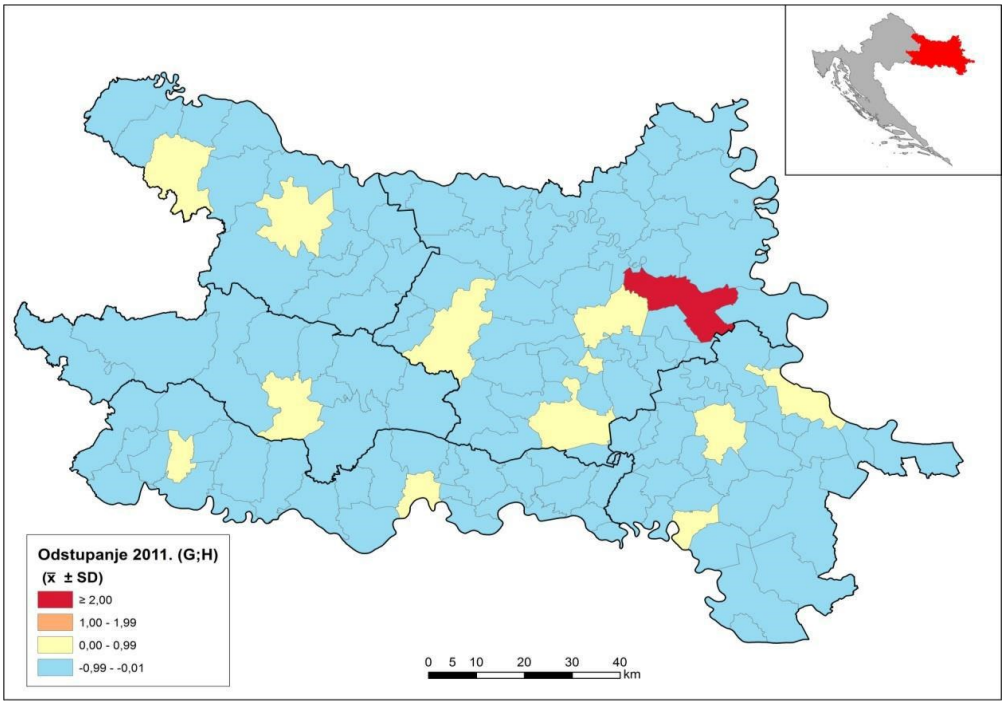
Sl. 25. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: F-građevinarstvo)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

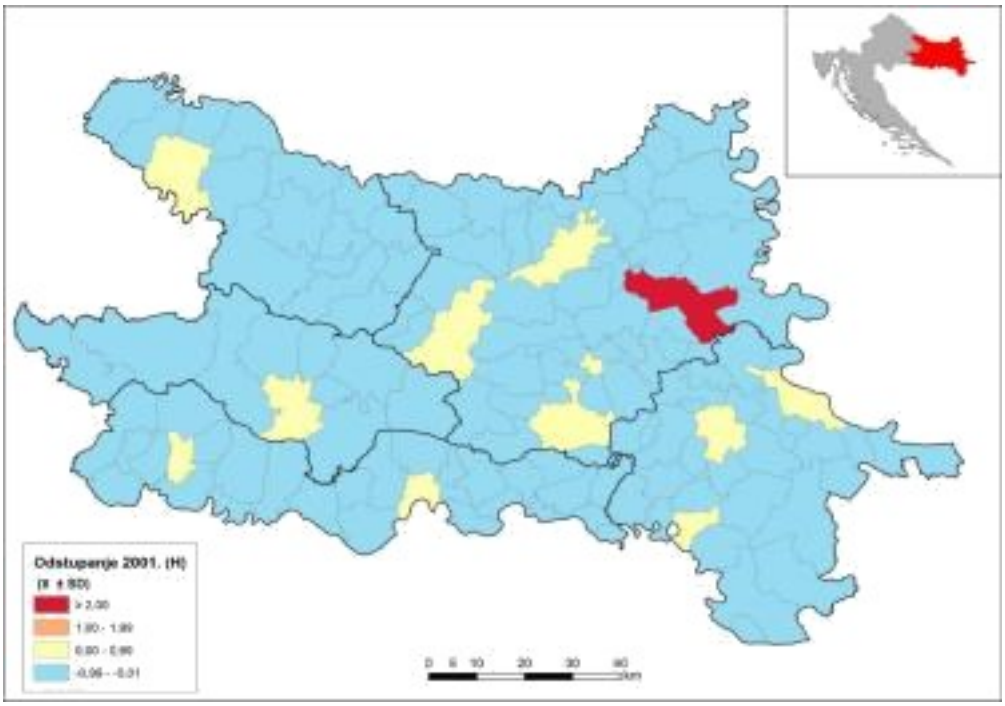
Sl. 26. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: G-trgovina na veliko i malo; I-prijevoz, skladištenje i veze)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

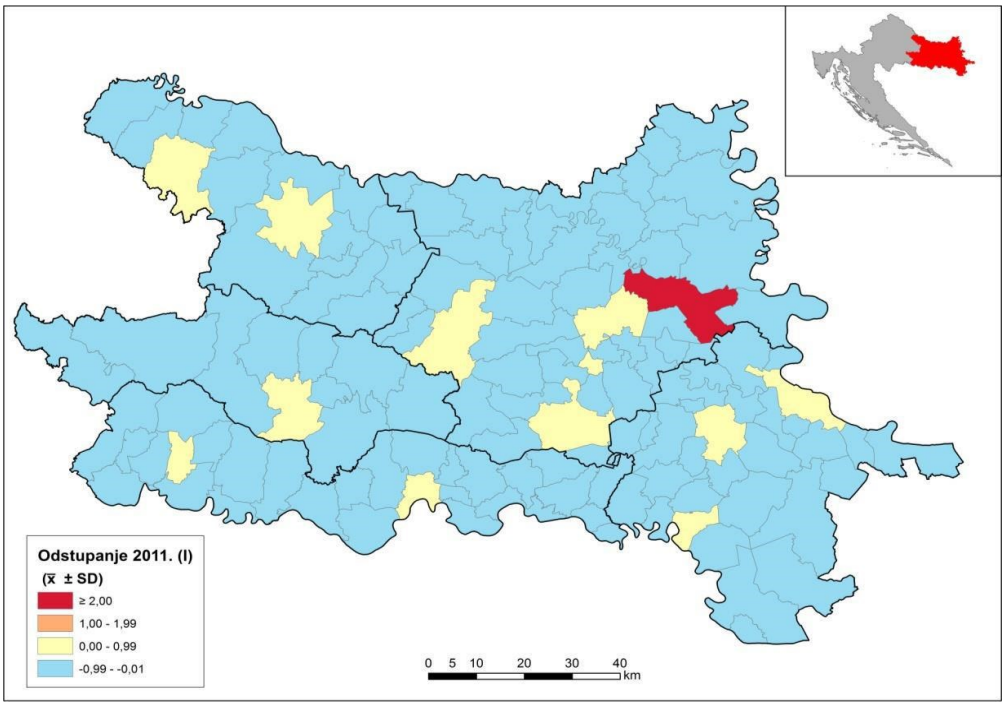
Sl. 27. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: G-trgovina na veliko i malo; H-prijevoz i skladištenje)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

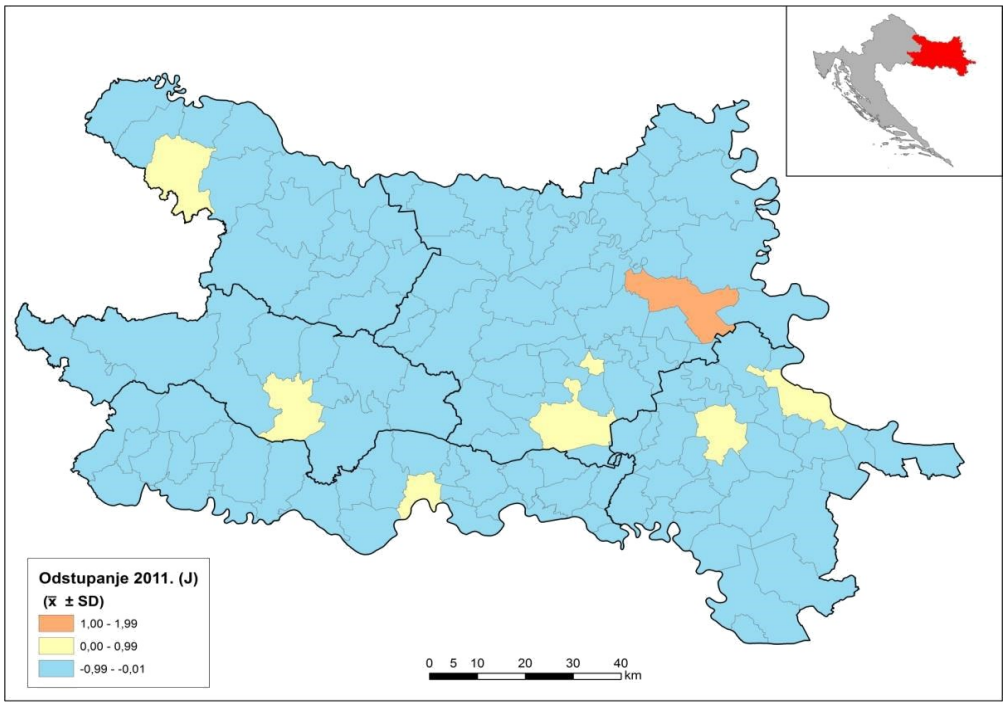
Sl. 28. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: H-hoteli i restorani)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

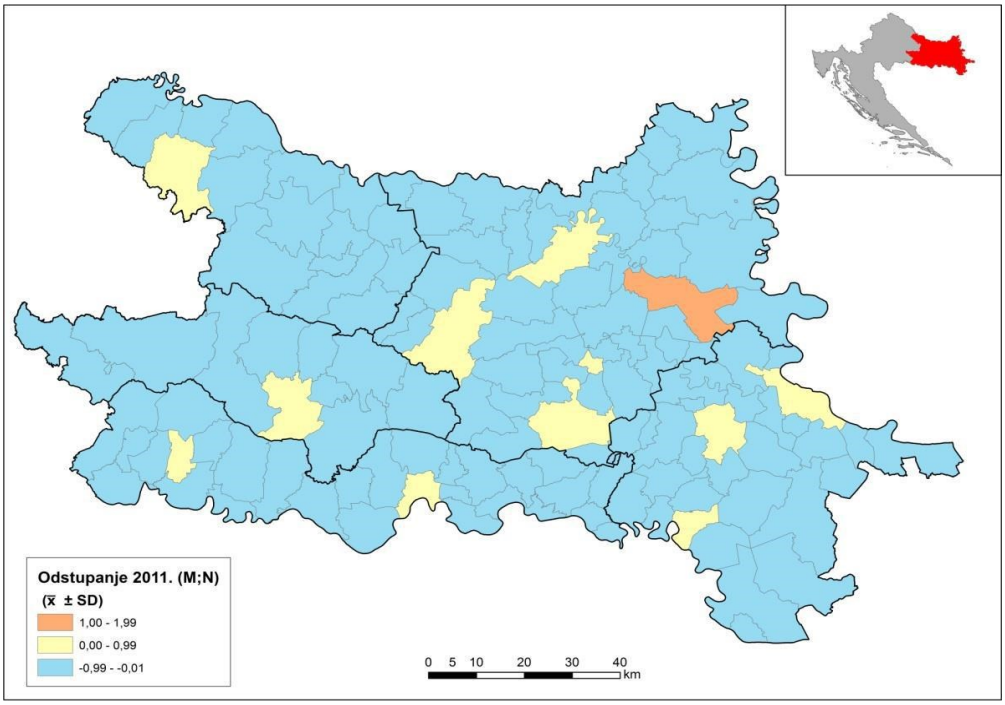
Sl. 29. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: I-djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

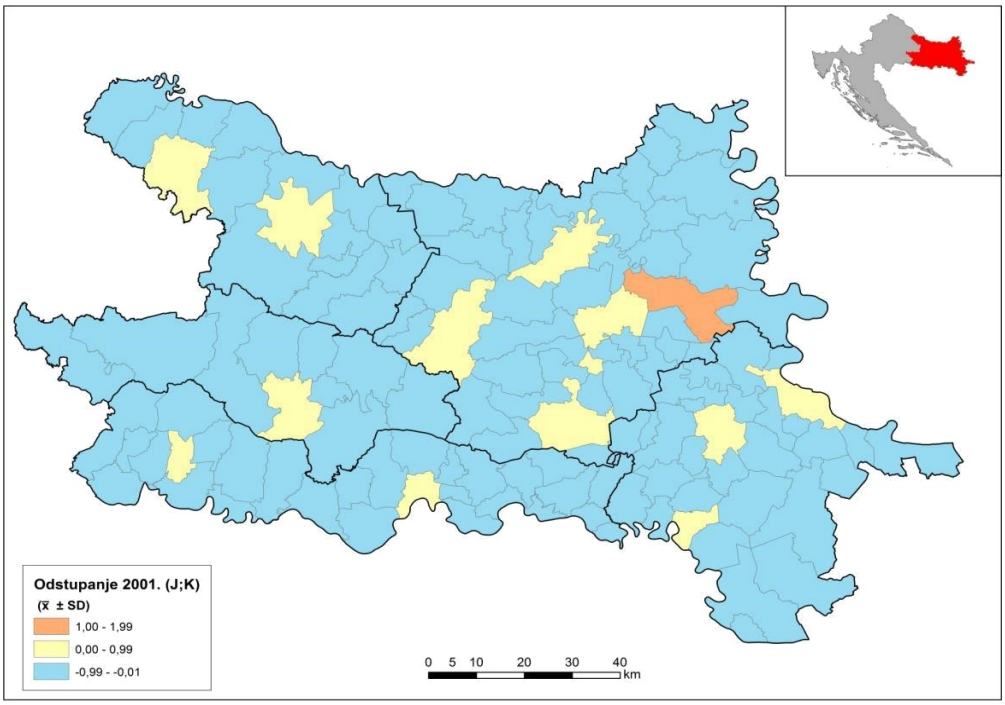
Sl. 30. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: J-informacije i komunikacije)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

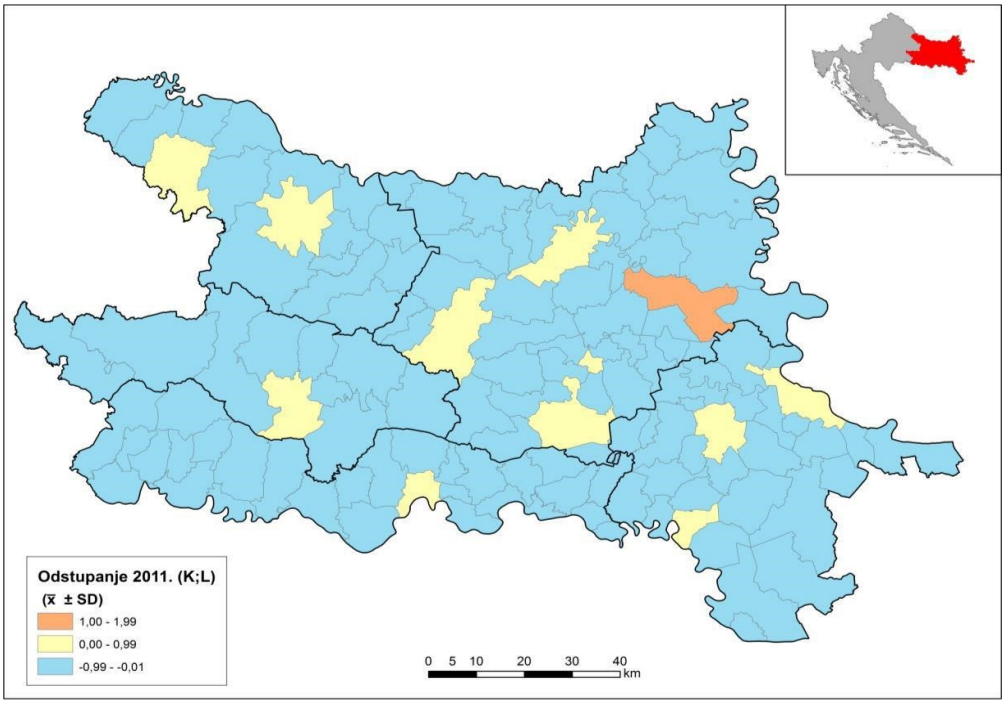
Sl. 31. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: M-stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti; N-administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

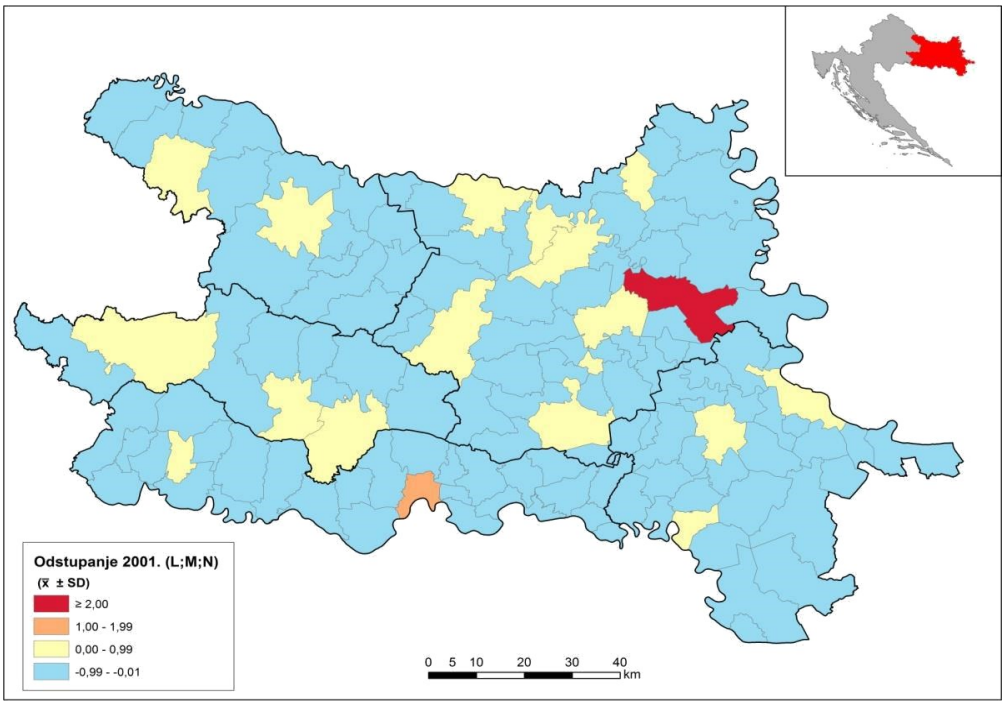
Sl. 32. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: J-financijsko posredovanje; K-poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

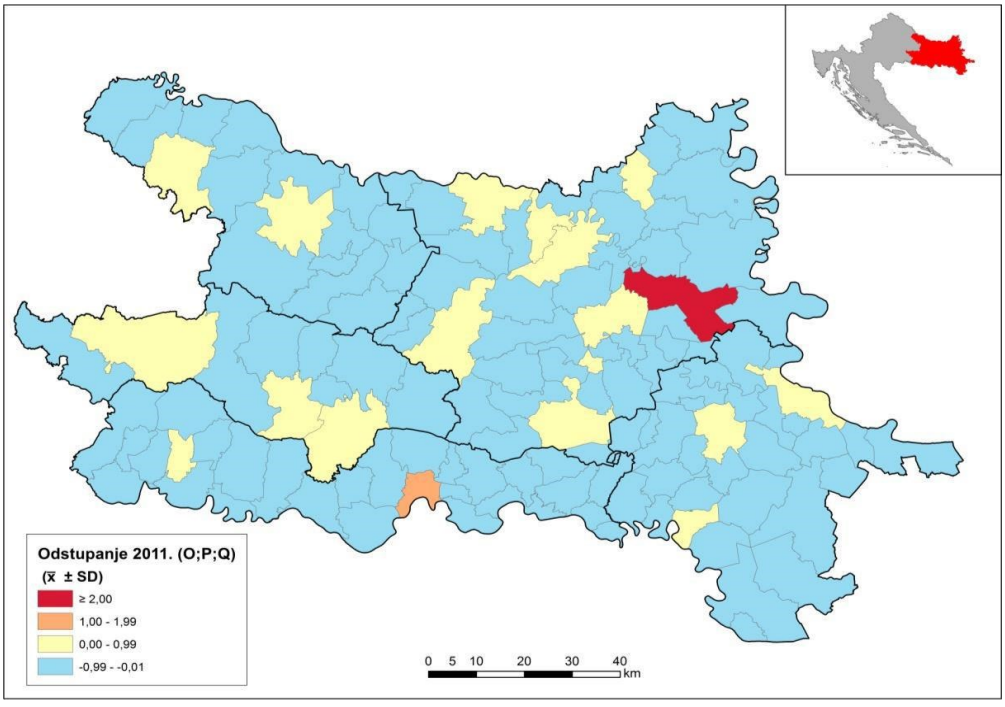
Sl. 33. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: K-financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja; L-poslovanje nekretninama)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

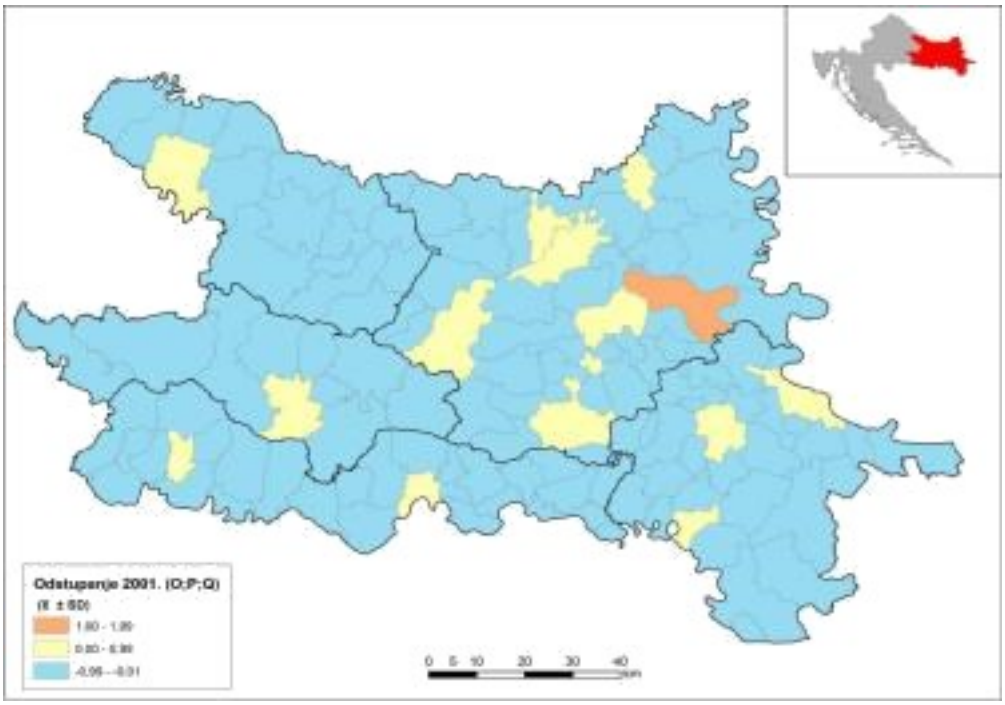
Sl. 34. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: L-javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje; M-obrazovanje; N-zdravstvena zaštita i socijalna skrb)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

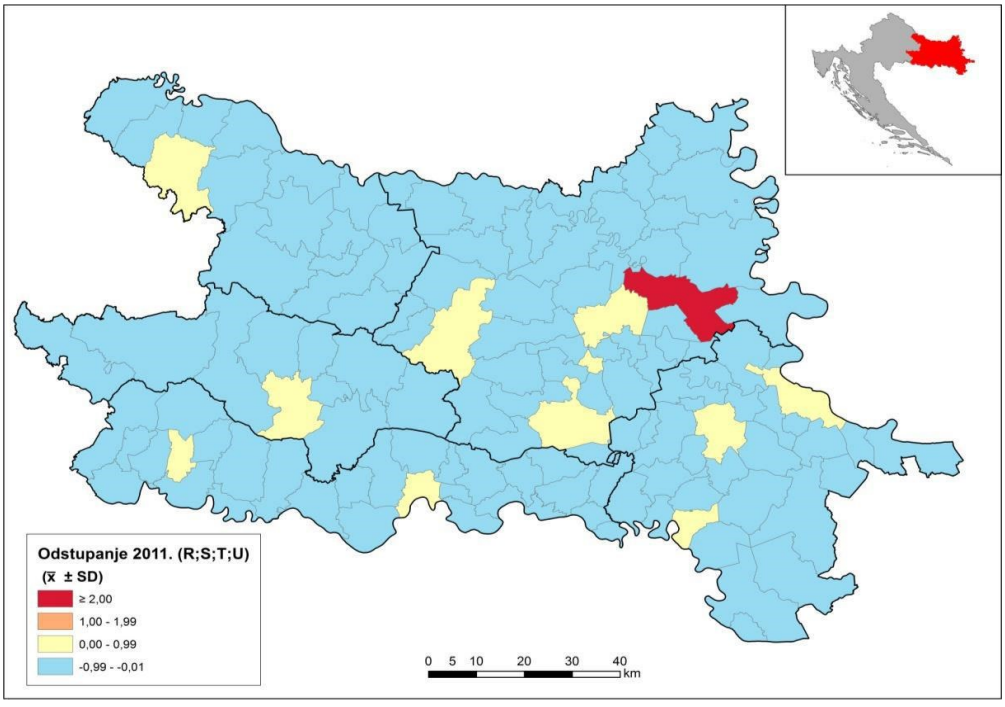
Sl. 35. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: O-javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje; P-obrazovanje; Q-djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

Sl. 36. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: O-ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti; P-djelatnosti kućanstava; Q-izvanteritorijalne organizacije i tijela)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Sl. 37. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: R-umjetnost, zabava i rekreacija; S-ostale uslužne djelatnosti; T-djelatnosti kućanstava kao poslodavca; U-djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela)

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

7.1. Funkcionalna diverzifikacija

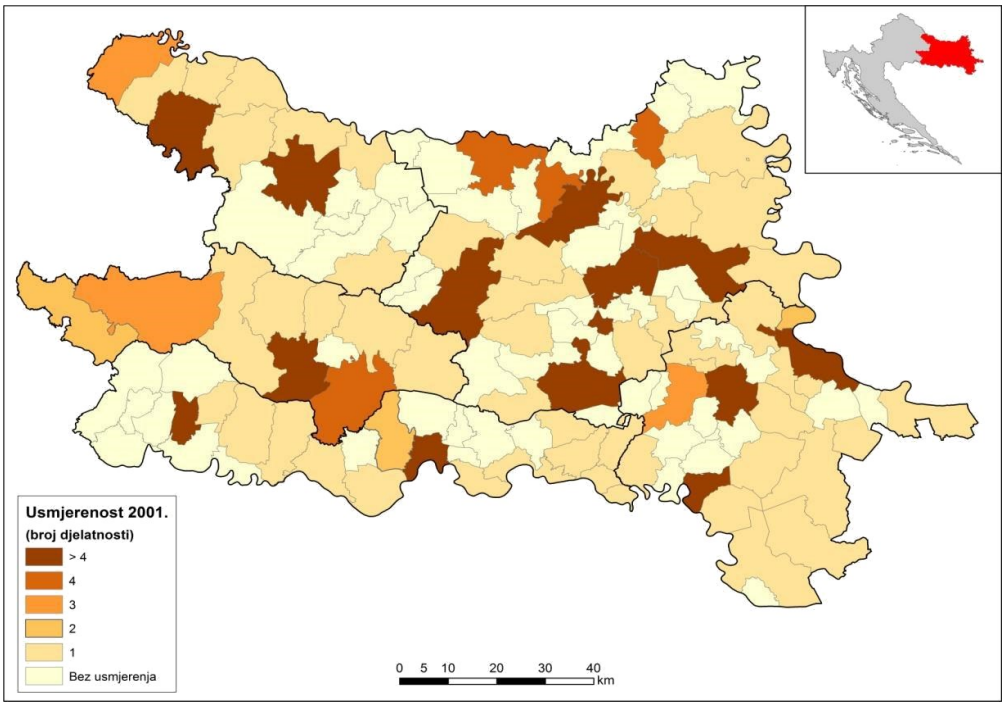
Važno je istaknuti da pojedine jedinice lokalne samouprave mogu imati pozitivna ili negativna odstupanja od prosječne djelatnosti, u jednoj, pa i u većem broju djelatnosti. Međutim, najveći broj jedinica lokalne samouprave nema nijedno pozitivno odstupanje od prosječne zaposlenosti. Udio općina bez funkcionalnog usmjerenja 2001. godine iznosio je 42,5%, a 2011. godine taj broj se povećao, te je iznosio 44,9%, što znači da su određene općine izgubile svoju funkciju u prostoru. Ostali dio općina najveću brojnost bilježi u pozitivnom odstupanju od prosječne zaposlenosti u samo jednoj djelatnosti. Promjenom nacionalne klasifikacije djelatnosti i pojavom novih, izdvojenih djelatnosti postoje razlike u broju klasifikacije grupa, tako je 2001. godine 9 grupa djelatnosti, a 2011. godine njih 11. Ipak te razlike ne otežavaju usporedbu. Pozitivna odstupanja od prosječne zaposlenosti u svim djelatnostima 2001. godine imalo je 9[16] općina što je 7,1% svih općina Istočne Hrvatske, a 2011. godine imalo je njih 7[17], što iznosi 5,5% svih općina (Tab. 21). To su velike gradske općine povoljnijih demografskih, ekonomskih i socijalnih karakteristika, te su ona obično multifunkcionalna, dok su područja pogođena izrazitom depopulacijom pretežno monofunkcionalna, usmjerena na poljoprivredu (Sl. 38 i 39).

Tab. 21. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema broju djelatnosti u kojima postoje pozitivna odstupanja od prosječne zaposlenosti 2001. i 2011. godine

Broj djelatnosti ($\bar{x}$+ SD)	Jedinice lokalne samouprave 2001.		Broj djelatnosti ($\bar{x}$ + SD)	Jedinice lokalne samouprave 2011.	
	Aps.	%		Aps.	%
0	54	42,5	0	57	44,9
1	50	39,4	1	45	35,4
2	3	2,4	2	3	2,4
3	3	2,4	3	5	3,9
4	4	3,1	4	4	3,1
5	0	0,0	5	0	0,0
6	1	0,8	6	0	0,0
7	1	0,8	7	1	0,8
8	2	1,6	8	2	1,6
9	9	7,1	9	2	1,6
			10	1	0,8
Ukupno	**127**	**100,0**	11	7	5,5
			Ukupno	**127**	**100,0**

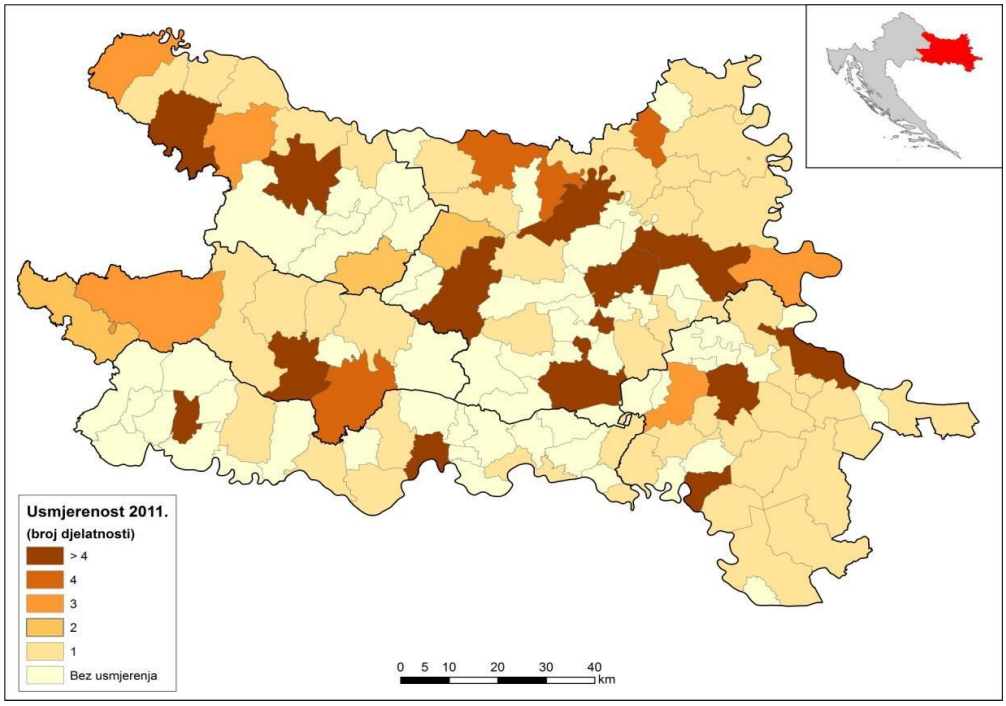
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

[16] Osijek, Vinkovci, Đakovo, Vukovar, Požega, Virovitica, Našice, Čepin, Valpovo
[17] Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Đakovo, Vukovar, Požega, Virovitica

Sl. 38. Usmjerenost jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema broju djelatnosti 2001. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Sl. 39. Usmjerenost jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema broju djelatnosti 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

7.2. Intenzitet funkcionalne usmjerenosti

Razlike u funkcionalnoj strukturi jedinica lokalne samouprave određene su veličinom, odnosno brojem stanovnika, te položajem. Blizina općina većim gradskim središtima uvjetuje određeni stupanj socioekonomske preobrazbe, što se odražava i na funkcionalnoj strukturi. Manje općine, udaljene od većih gradskih središta, slabije prometno povezane pokazuju negativna odstupanja od prosječne zaposlenosti u gotovo svim djelatnostima, te nisu funkcionalno usmjerena.

Funkcionalnu klasifikaciju na temelju funkcionalne strukture izvršili smo, kako smo rekli, izračunavanjem odstupanja od prosječne zaposlenosti prema grupama djelatnosti. Mjerenje odstupanja od prosjeka korištenjem standardne devijacije otvara mogućnost utvrđivanja slabije ili jače usmjerenosti jedinica lokalne samouprave na pojedine djelatnosti. Na temelju toga izvršena je klasifikacija prema intenzitetu usmjerenosti s obzirom na broj djelatnosti koja bilježe pozitivna odstupanja, te njihovu jačinu odstupanja. Na osnovi toga, možemo podijeliti jedinice lokalne samouprave na četiri stupnja: 1. Bez usmjerenja; 2. Slabog usmjerenja; 3. Umjerenog usmjerenja; 4. Jačeg usmjerenja.

U prvu grupu uvrštene su jedinice lokalne samouprave koje bilježe negativna odstupanja od prosječne zaposlenosti u svim djelatnostima. U Istočnoj Hrvatskoj takvih je 2001. godine bilo 54, a 2011. godine 57. Drugu grupu čine jedinice lokalne samouprave u kojima se odstupanje od prosječne zaposlenosti kreće do jedne standardne devijacije ($\overline{x}$ + 0 do 1SD). Takvih je 2001. godine bilo 49, a 2011. godine 51. Umjerenog usmjerenja su one jedinice lokalne samouprave u kojima odstupanje od prosječne zaposlenosti iznosi od jedne do dvije standardne devijacije ($\overline{x}$ + 1 do 2SD), te je takvih 2001. godine bilo 21, a 2011. godine njih 13. Jače usmjerenje karakteriziraju one jedinice lokalne samouprave kojima je odstupanje od prosječne zaposlenosti veće ili jednako dvije standardne devijacije ($\overline{x} \geq$ 2SD), te je takvih općina najmanje (3, 2001. godine; 6, 2011. godine) (Sl. 40 i 41).

Jedinice lokalne samouprave koje pozitivno odstupaju od prosječne zaposlenosti, većinom su slabo usmjereni na samo jednu djelatnost. Umjerenu ili jaču usmjerenost na više djelatnosti imaju samo velike gradske općine kao što su Osijek i Slavonski Brod, te ih je teže kartografski prikazati. Međutim, s obzirom na najveći intenzitet usmjerenosti u pojedinoj djelatnosti, 2001. godine 62 općine bile su usmjerene na primarni sektor poljoprivrede. Općina Belišće, Orahovica i Oriovac bili su usmjereni na djelatnosti

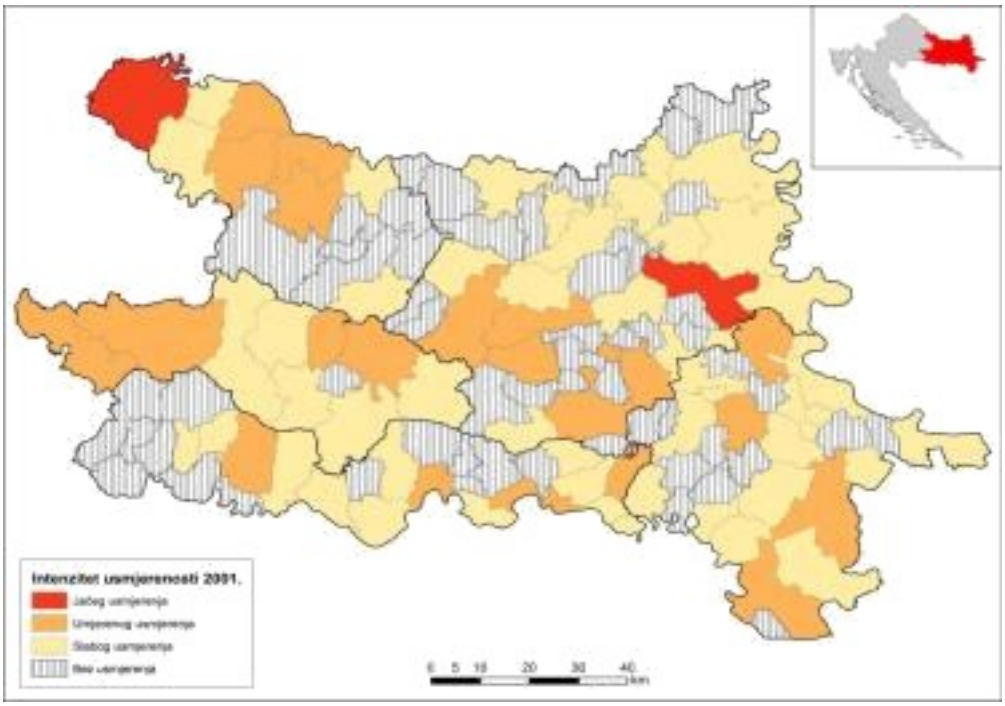
rudarstvo i prerađivačka industrija. Na djelatnosti opskrbe usmjerene su velike gradske općine Osijek, Slavonski Brod i Vinkovci. Općina Sibinj bila je usmjerena u djelatnostima građevinarstva, a u djelatnostima javne uprave i obrane, obveznog socijalnog osiguranja, obrazovanja, te zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, gradske općine Beli Manastir, Nova Gradiška, Vukovar, Županja što još jednom potvrđuje njihov urbani karakter. Nakon 10 godina, struktura se nije bitno promijenila. Usmjerenje u djelatnosti primarnog sektora i dalje imaju 62 općine. Općine Belišće, Đurđenovac, Oriovac i Sibinj usmjerenost imaju u djelatnostima rudarstva i prerađivačke industrije. U djelatnostima opskrbe usmjerenost imaju gradske općine Nova Gradiška, Osijek i Slavonski Brod, dok u djelatnostima javne uprave i obrane, obrazovanja, zdravstvene zaštite i socijalne skrbi i dalje ima Županja. (Tab. 22).

Tab. 22. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema funkcionalnim tipovima usmjerenosti 2001. i 2011. godine

2001.		2011.	
Djelatnosti usmjerenja	**Broj općina**	**Djelatnosti usmjerenja**	**Broj općina**
Bez usmjerenja	54	Bez usmjerenja	57
A; B	62	A	62
C; D	3	B; C	4
E	3	D; E	3
F	1		
L; M; N	4	O; P; Q	1

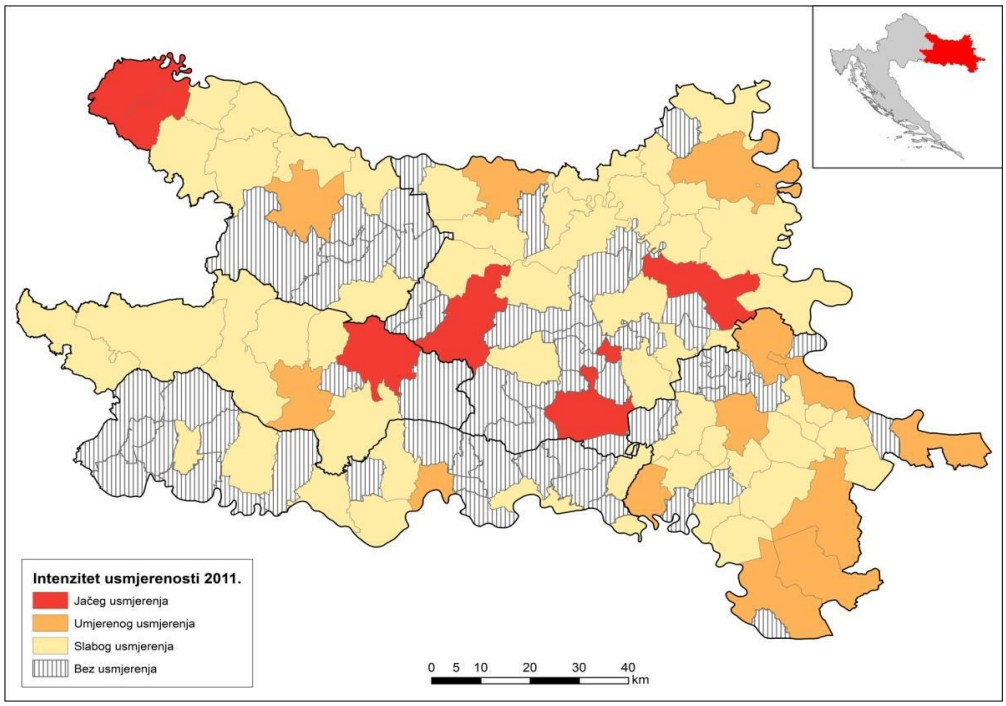
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

Prema broju djelatnosti na koju su usmjereni, jedinice lokalne samouprave mogli smo izdvojiti na čiste funkcionalne tipove, međutim to nije bilo upotpunosti ostvarivo. Pojedine gradske općine s velikim brojem stanovnika generiraju i velik broj zaposlenih, što im pridaje karakter multifunkcionalnosti. Tako smo prema intenzitetu usmjerenosti izdvojili onu grupu djelatnosti na koju je određena jedinica lokalne samouprave jače usmjerena. Otežavajuća okolnost bile su tako gradske općine s velikim gradskim središtem određenog centraliteta koji imaju veći stupanj funkcionalne diverzifikacije.

Sl. 40. Intenzitet usmjerenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Sl. 41. Intenzitet usmjerenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)

8. Zaključak

U radu je provedena obuhvatna analiza demografskog i ekonomskog stanja Istočne Hrvatske, te je utvrđena njena funkcionalna struktura i usmjerenost na razini jedinica lokalne samouprave, na temelju prosječne zaposlenosti u pojedinim djelatnostima.

Hipoteza 1: „*Niskotehnološka industrijska osnova i poljoprivredna orijentiranost koja ne zahtjeva visokoobrazovnu radnu snagu, rezultat su nižeg životnog standarda"* je potvrđena. Utvrđeno je kako Istočna Hrvatska regionalno zaostaje zbog cijelog niza međusobno povezanih demografskih, društvenih, ekonomskih i ostalih faktora, od kojeg je najveći trag ostavio Domovinski rat. Ratna šteta i promjena vlasničke strukture očitovala se u promjeni funkcionalne strukture. Regija je ovisna o uglavnom niskoprofitabilnoj poljoprivredi te niskotehnološkoj industriji, koja je upotpunosti devastirana tokom ratne agresije. Ovakva relativno homogena ekonomska struktura ovisna o jednoj dominantnoj djelatnosti, poljoprivredi vrlo je nesigurna. Ne zahtjeva visokoobrazovnu radnu snagu, te je bazirana na primarnoj proizvodnji, a ne na stvaranju gotovih proizvoda, što pokazuje nizak dohodak po stanovniku i izrazito niske plaće u odnosu na nacionalni prosjek.

Hipoteza 2: *„Nepovoljna ekonomska aktivnost regije i visoka nezaposlenost limitirajući su faktori regionalnog razvoja, što uvjetuje izrazito negativna demografska kretanja"* je potvrđena. Razlozi iz prethodne hipoteze uvjetovali su visoku nezaposlenost, što je pokrenulo val emigracijskih kretanja čime je narušena biološka i ekonomska aktivnost stanovništva. Broj radno aktivnog stanovništva je u značajnom padu uslijed iseljavanja što se odražava i na smanjenom bruto društvenom proizvodu po stanovniku. Stanje radne aktivnosti stanovništva u međuzavisnosti je sa stopom nezaposlenosti i razinom plaća na tržištu. Stanovništvo migrira iz područja s relativno niskom razinom plaća i visokom nezaposlenošću u područja s višom razinom plaća i povoljnijom radnom ponudom.

Hipoteza 3: „*Loša ekonomka struktura i funkcionalna usmjerenost na proizvodne djelatnosti čine Istočnu Hrvatsku problemskom regijom"* je potvrđena. Izrazita funkcionalna orijentiranost u primarnom sektoru dodatno potiče zaostajanje ove regije što se odražava u nižem bruto društvenom proizvodu i nižim prosječnim plaćama od nacionalnog prosjeka. Nadprosječni udio zaposlenih u primarnom sektoru i nedovoljna razvijenost uslužnih djelatnosti usko je povezana s niskim indeksom razvijenosti i općenitim ekonomskim razvitkom. Više od 40% jedinica lokalne samouprave nije funkcionalno usmjereno niti u jednoj djelatnosti.

Bivši centri općina gdje su bile koncentrirane gotovo sve proizvodne i uslužne djelatnosti, privlače nove djelatnosti što objašnjavamo konceptom kružne kumulativne kauzalnosti radne snage i investicija, što znači da su oni i dalje imaju ulogu polarizacijskih centara na lokalnoj razini. Međutim, novom političko-teritorijalnom organizacijom sistem ekonomskog odlučivanja se više ne provodi pa je ta polarizacija slabije izražena. Svrha nove političko-teritorijalne organizacije bio je ravnomjerniji razvoj, usklađivanje i ekonomsko unapređivanje, što sistem županija i općina nije zadovoljio. Stvorio se neodrživi sistem koji je trebao usporiti koncentraciju proizvodnih i uslužnih djelatnosti u bivšim općinskim centrima. Ekonomska koncentracija se povećavala u županijskim centrima, posebice u Zagrebačkoj socioekonomskoj regiji (Grad Zagreb i Zagrebačka županija), što je dovelo do još veće centralizacije i neravnomjernosti u prostoru.

Budući demografski razvoj ovog područja ovisit će prije svega o ekonomskom razvitku, što ne ulijeva optimizam. Nepovoljna dinamička i strukturna obilježja postaju sve više ograničavajući čimbenik ekonomskog oživljavanja ovog kraja. Najveći problem je nepovoljna ekonomska struktura što umanjuje atraktivnost područja za poduzetništvo i buduće investicije, te je potrebna ekonomska decentralizacija i političko-teritorijalna reorganizacija. Nepovoljno kretanje Istočne Hrvatske prema svim pokazateljima iznesenim u radu pridaje joj karakter problemske regije.

Literatura

1. Botrić, V., 2003: „Regionalni aspekti nezaposlenosti u Hrvatskoj“, Privredna kretanja i ekonomska politika, 95/2003.
2. Cvitanović, A. (ur.), 1975: „Geografija SR Hrvatske, Školska knjiga, Zagreb.
3. Fuerst-Bjeliš, B., Glamuzina N., 2015: „Historijska geografija Hrvatske“, Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Split.
4. Informacija o prometnoj povezanosti Osječko-baranjske županije, Osječko-baranjska županija, Osijek, 2017.
5. Lukić A., i dr. 2014: „Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora“, Hrvatski zavod za prostorni razvoj, Zagreb.
6. Magaš D., 2014: Geografija Hrvatske, Meridijani, Zagreb.
7. Matišić, M., Pejnović, D. 2015: „Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u Regionalnom razvoju Hrvatske, Hrvatski geografski glasnik, Zagreb, 77 (2), 101-140.
8. Nejašmić, I., 1991: „Depopulacija u Hrvatskoj-korijeni, stanje, izgledi“, Globus, Zagreb
9. Nejašmić, I., 2008: „Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize“, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
10. Njegač, D., Toskić, A., 2003: „Changes in Political and Territorial Organization and their Impact on Croatia's Urban System and Regional Development, Hrvatski geografski glasnik, 65 (1), 7-20.
11. Peračković, K., 2011: „Hrvatska u postindustrijsko doba – promjene u strukturi radno aktivnoga stanovništva po sektorima djelatnosti i spolu, Društvena istraživanja, časopis za opća društvena pitanja, Zagreb, 20 (1), 89-110.
12. Pokos, N., 2007: „Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske“, Političke analize, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 8 (31), 16-23.
13. Sić, M., 1976: „Prometni odnosi Zagreba s Istočnom Hrvatskom, Hrvatski geografski glasnik, Zagreb, 38 (1), 270-279.
14. Wertheimer-Baletić, A., 1993: „Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja“, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
15. Wertheimer-Baletić, A., 1999: „Stanovništvo i razvoj“, Mate d.o.o., Zagreb.
16. Živić, D., 2001: „Izravni demografski gubici (ratne žrtve) Hrvatske (1990.-1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, Zagreb, 10 (1), 451-484.
17. Živić, D., 2003: „Neka obilježja diferenciranog demografskog razvoja urbanih i ruralnih naselja/područja Istočne Hrvatske, Migracijske i etničke teme, Zagreb, 19 (1), 71-95.

Izvori

1. Akrap, A., 1998: Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971.-1981. i 1981-1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u zemlji, u: Migracije u Hrvatskoj – regionalni pristup (ur. Lajić, I.), Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 11-68.
2. Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku po stanovniku, prema NKPJS 2012. - 2. razina i županije, Statistika u nizu 2000.-2015., www.dzs.hr (20.12.2018.)
3. Evidencija aktivnih osiguranika, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje
4. Evidencija o broju nezaposlenih, Hrvatski zavod za zapošljavanje
5. Informacija o prometnoj povezanosti Osječko-baranjske županije, Osječko-baranjska županija, Osijek, 2017.
6. Migracija stanovništva Republike Hrvatske, publikacije 2011.-2017., www.dzs.hr (11.12.2018.)
7. Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, URL: https://razvoj.gov.hr (20.12.2018.)
8. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Stanovništvo prema aktivnosti i spolu po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
9. Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu, www.dzs.hr (15.12.2018.)
10. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001: Zaposleni prema pretežnoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
11. Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: Zaposleni prema sektorima djelatnosti, www.dzs.hr (15.12.2018.)
12. Popis stanovništva i kućanstva 2011. godine: Stanovništvo staro 15 godina i više prema spolu i završenoj školi po naseljima, www.dzs.hr (15.12.2018.)
13. Prosječne mjesečne bruto i neto plaće zaposlenih prema NKD-u 2002 i spolu, 2002.-2007. godine, posebno obrađeni podaci, Državni zavod za statistiku
14. Prosječne mjesečne bruto i neto plaće zaposlenih prema NKD-u 2007 i spolu, 2008-2016. godine, posebno obrađeni podaci, Državni zavod za statistiku
15. Stopa registrirane nezaposlenosti i zaposlenost - pregled po županijama, Statistika u nizu, 1998.-2017., www.dzs.hr (20.12.2018.)
16. Zakon o službenoj statistici, Narodne novine 102/2007.

Popis grafičkih priloga

Sl. 1. Teritorijalna podjela Hrvatske prema županijama unutar statističkih regija 6

Sl. 2. Administrativno-teritorijalna podjela Istočne Hrvatske 2011. godine 8

Sl. 3. Glavni prometni pravci Istočne Hrvatske..... 17

Sl. 4. Veličina naselja Istočne Hrvatske 2011. godine 33

Sl. 5. Gustoća stanovništva jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine .. 35

Sl. 6. Indeks ukupne međupopisne promjene broja stanovnika jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske (2001. – 2011.)..... 38

Sl. 7. Usporedba vitalnog indeksa Republike Hrvatske i županija Istočne Hrvatske od 2000. – 2017. godine 39

Sl. 8. Stopa prirodne promjene Istočne Hrvatske (2001. – 2011.) izražene u promilima ... 40

Sl. 9. Tipovi kretanja stanovništva jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine 41

Sl. 10. Indeks starosti stanovništva jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine 44

Sl. 11. Koeficijent feminiteta u dobi od 20-39 godina prema jedinicama lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine 45

Sl. 12. Indeks stope registrirane nezaposlenosti po županijama od 2001., 2007., 2011. i 2017. godine (RH=100) 54

Sl. 13. Kretanje ukupnog aktivnog stanovništva županija Istočne Hrvatske 2001. – 2017. (Indeks na stalnoj bazi) 55

Sl. 14. Stopa nezaposlenosti stanovništva prema jedinicama lokalne samouprave Istočne Hrvatske 31.03.2017. godine (u %) 56

Sl. 15. Stopa nezaposlenosti stanovništva prema jedinicama lokalne samouprave Istočne Hrvatske 31.12.2017. godine (u %) 56

Sl. 16. Prosječne godišnje neto plaće zaposlenih prema županijama Istočne Hrvatske 2006.-2016. 58

Sl. 17. Kategorije hrvatskih županija prema indeksu razvijenosti 2013. godine..... 60

Sl. 18. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: A-poljoprivreda, lov i šumarstvo; B-ribarstvo) 68

Sl. 19. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: A-poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo) 68

Sl. 20. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: C-rudarstvo i vađenje; D-prerađivačka industrija) 69

Sl. 21. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: B-rudarstvo i vađenje; C-prerađivačka industrija) 69

Sl. 22. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: E-opskrba el. energijom, plinom i vodom) 70

Sl. 23. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: D-opskrba el. energijom, parom i klimatizacijom; E-opskrba vodom) 70

Sl. 24. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: F-građevinarstvo) 71

Sl. 25. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: F-građevinarstvo) 71

Sl. 26. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: G-trgovina na veliko i malo; I-prijevoz, skladištenje i veze)..... 72

Sl. 27. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: G-trgovina na veliko i malo; H-prijevoz i skladištenje) 72

Sl. 28. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: H-hoteli i restorani) 73

Sl. 29. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: I-djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane) 73

Sl. 30. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: J-informacije i komunikacije)..... 74

Sl. 31. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: M-stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti; N-administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) 74

Sl. 32. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: J-financijsko posredovanje; K-poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge) 75

Sl. 33. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: K-financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja; L-poslovanje nekretninama) 75

Sl. 34. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: L-javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje; M-obrazovanje; N-zdravstvena zaštita i socijalna skrb) 76

Sl. 35. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: O-javna uprava i obrana;obvezno socijalno osiguranje; P-obrazovanje; Q-djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi) 76

Sl. 36. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. (Područja djelatnosti NKD-a 2002: O-ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti; P-djelatnosti kućanstava; Q-izvanteritorijalne organizacije i tijela) 77

Sl. 37. Odstupanje od prosječne zaposlenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. (Područja djelatnosti NKD-a 2007: R-umjetnost, zabava i rekreacija; S-ostale uslužne djelatnosti; T-djelatnosti kućanstava kao poslodavca; U-djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela) 77

Sl. 38. Usmjerenost jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema broju djelatnosti 2001. godine 79

Sl. 39. Usmjerenost jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema broju djelatnosti 2011. godine 79

Sl. 40. Intenzitet usmjerenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2001. godine 82

Sl. 41. Intenzitet usmjerenosti jedinica lokalne samouprave Istočne Hrvatske 2011. godine 82

Popis tablica

Tab. 1. Podjela djelatnosti prema NKD-u 2002. i 2007. 11

Tab. 2. Promjene u strukturi NKD-a 2002. i 2007.. 12

Tab. 3. Izravni demografski gubici tijekom Domovinskog rata u županijama Istočne Hrvatske 25

Tab. 4. Procijenjena ratna šteta po županijama Istočne Hrvatske 25

Tab. 5. Prostorni i populacijski odnos Istočne Hrvatske s ostalim regijama 2011. godine …30

Tab. 6. Struktura naseljenosti i naselja županija Istočne Hrvatske 2011. godine 31

Tab. 7. Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske i županija Istočne Hrvatske u razdoblju od 1961.–2011. godine 37

Tab. 8. Migracijski saldo županija Istočne Hrvatske prema međupopisnim razdobljima od 1971.-2011. i prema godišnjim izvješćima od 2011.-2017 42

Tab. 9. Pokazatelji biološke strukture stanovništva Istočne Hrvatske prema popisu 2001. i 2011. godine 44

Tab. 10. Stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti po županijama Istočne Hrvatske prema popisu 2001. i 2011. godine (u %) 47

Tab. 11. Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti županija Istočne Hrvatske prema popisu 2001. i 2011. godine (u %) 48

Tab. 12. Stanovništvo staro 15 godina i više prema stručnoj spremi prema županijama Istočne Hrvatske 2011. godine 49

Tab. 13. Bruto domaći proizvod županija Republike Hrvatske 2001., 2011. i 2015. godine 52

Tab. 14. Stopa registrirane nezaposlenosti 2001. – 2017 godine (u %) 53

Tab. 15. Prosječne godišnje neto plaće zaposlenih po županijama 2006.-2016. godine (u kn.) 57

Tab. 16. Broj poduzetnika prema županijama Republike Hrvatske 2002., 2007., 2012., 2017. godine 59

Tab. 17. Odnos zaposlenosti u jedinicama lokalne samouprave 2001. godine po djelatnostima 63

Tab. 18. Odnos zaposlenosti u jedinicama lokalne samouprave 2011. godine po djelatnostima 63

Tab. 19. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema stupnju odstupanja od prosječne zaposlenosti u pojedinim djelatnostima 2001. godine 67

Tab. 20. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema stupnju odstupanja od prosječne zaposlenosti u pojedinim djelatnostima 2011. godine 67

Tab. 21. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema broju djelatnosti u kojima postoje pozitivna odstupanja od prosječne zaposlenosti 2001. i 2011. godine 78

Tab. 22. Jedinice lokalne samouprave Istočne Hrvatske prema funkcionalnim tipovima usmjerenosti 2001. i 2011. godine 81

Dodatni prilozi

Prilog 1. Veličina jedinica lokalne samouprave i udio prema ekonomskim sektorima djelatnosti, Istočne Hrvatske 2011. godine

Jedinica lokalne samouprave	Broj stanovnika 2011.	Udio zaposlenih prema sektorima djelatnosti 2011.				
		I.	II.	III.	IV.	III. i IV.
Levanjska Varoš	1.194	33,9	15,8	18,2	31,5	49,7
Vuka	1.200	21,5	28,0	28,0	21,8	49,7
Podravska Moslavina	1.202	36,6	25,0	18,0	20,1	38,0
Lovas	1.214	36,5	16,4	15,9	30,2	46,0
Dragalić	1.361	12,4	23,3	26,9	36,7	63,6
Stara Gradiška	1.363	13,8	35,4	18,5	31,5	50,0
Crnac	1.456	29,9	29,9	15,0	23,5	38,4
Negoslavci	1.463	38,6	19,8	18,5	21,7	40,2
Mikleuš	1.464	9,5	51,7	14,7	22,6	37,3

Tompojevci	1.565	44,6	12,7	15,8	26,4	42,2
Gorjani	1.591	18,6	27,7	26,1	26,6	52,7
Trnava	1.600	30,0	36,9	14,4	17,4	31,8
Donja Motičina	1.652	18,2	35,9	22,1	22,1	44,2
Šodolovci	1.653	49,3	20,2	16,0	13,1	29,1
Nova Bukovica	1.771	21,7	31,2	22,0	22,5	44,5
Punitovci	1.803	25,9	36,0	18,0	18,6	36,6
Vladislavci	1.882	14,8	37,2	22,5	24,1	46,6
Zdenci	1.904	24,9	29,0	21,3	24,1	45,4
Viškovci	1.906	23,8	32,7	23,8	18,9	42,8
Magadenovac	1.936	34,4	31,5	13,6	19,8	33,4
Bogdanovci	1.960	32,7	19,2	16,7	29,5	46,2
Vođinci	1.966	12,0	26,3	27,3	32,5	59,8
Gornji Bogićevci	1.975	14,8	31,3	24,5	27,9	52,3
Čađavica	2.009	46,4	22,1	16,5	14,3	30,7
Jagodnjak	2.023	37,2	17,1	14,3	29,3	43,6
Gundinci	2.027	37,6	26,5	16,8	17,3	34,2
Tordinci	2.032	16,1	22,6	26,3	31,6	57,9
Viljevo	2.065	32,1	34,1	16,2	17,0	33,2
Popovac	2.084	22,8	36,7	15,2	23,2	38,4
Satnica Đakovačka	2.123	15,5	35,3	22,3	25,8	48,1
Štitar	2.129	21,1	39,2	18,7	18,9	37,5
Feričanci	2.134	17,7	38,9	21,0	21,0	42,0
Slavonski Šamac	2.169	34,0	28,8	16,3	20,0	36,4
Ernestinovo	2.189	5,9	33,4	31,7	27,4	59,1
Vrbje	2.215	18,0	35,5	19,1	26,0	45,2
Klakar	2.319	7,5	44,6	19,4	27,1	46,5
Sopje	2.320	56,4	15,2	11,9	15,8	27,7
Voćin	2.382	24,1	41,2	11,6	21,4	32,9
Marijanci	2.405	19,1	48,1	14,1	18,2	32,4
Petlovac	2.405	29,0	26,1	15,7	27,9	43,7
Jarmina	2.458	11,0	33,9	25,4	27,8	53,2
Sikirevci	2.476	15,4	39,0	20,2	24,4	44,6
Oprisavci	2.508	22,7	45,0	14,0	17,4	31,3
Gornja Vrba	2.512	3,1	45,9	25,9	22,2	48,0
Strizivojna	2.525	11,2	44,5	23,0	19,9	42,9
Podcrkavlje	2.553	10,1	31,8	25,1	30,4	55,5
Markušica	2.555	24,7	17,1	23,9	31,5	55,3
Drenje	2.700	36,7	23,6	15,8	23,4	39,1
Čaglin	2.723	25,2	19,8	19,0	33,3	52,3
Draž	2.767	33,5	20,8	18,4	26,2	44,6
Gradište	2.773	18,1	32,7	22,7	25,4	48,1
Tovarnik	2.775	24,4	21,4	20,5	32,1	52,6
Čačinci	2.802	16,6	37,9	25,2	19,7	44,9
Petrijevci	2.870	6,0	35,0	29,0	27,3	56,3

Podgorač	2.877	18,5	32,8	19,7	27,6	47,3
Čeminac	2.909	26,4	30,7	18,3	23,0	41,3
Privlaka	2.954	19,6	28,8	23,6	25,4	49,0
Stari Mikanovci	2.956	15,3	28,4	23,8	30,4	54,3
Davor	3.015	7,2	39,1	29,8	22,4	52,3
Brodski Stupnik	3.036	6,9	45,4	22,5	23,8	46,3
Bukovlje	3.108	6,5	37,1	23,8	31,2	55,0
Bebrina	3.252	28,1	42,1	13,5	15,1	28,6
Velika Kopanica	3.308	15,3	44,6	18,5	20,8	39,3
Okučani	3.447	9,4	27,3	30,3	31,0	61,2
Kaptol	3.472	21,4	33,9	23,0	19,6	42,5
Vrpolje	3.521	13,1	41,6	20,9	22,7	43,6
Babina Greda	3.572	38,6	25,7	17,8	16,4	34,2
Lukač	3.634	18,6	40,7	17,7	21,3	39,0
Cernik	3.640	11,9	31,4	23,5	31,3	54,9
Antunovac	3.703	8,4	31,2	31,9	26,3	58,1
Donji Andrijevci	3.709	5,4	50,7	16,8	25,5	42,3
Brestovac	3.726	23,9	28,7	21,8	23,1	44,9
Gunja	3.732	12,0	31,2	23,5	31,2	54,7
Gradina	3.850	34,4	26,0	17,7	20,9	38,6
Bošnjaci	3.901	23,7	24,6	21,8	28,3	50,1
Vrbanja	3.940	39,3	17,3	18,2	23,3	41,5
Koška	3.980	15,0	33,0	27,4	23,6	50,9
Jakšić	4.058	11,1	34,8	21,8	30,6	52,5
Andrijaševci	4.075	12,6	36,4	25,7	23,3	49,0
Špišić Bukovica	4.221	45,3	21,9	15,9	15,9	31,7
Nova Kapela	4.227	13,7	33,8	25,4	25,6	51,0
Semeljci	4.362	25,7	29,5	20,2	22,2	42,5
Stari Jankovci	4.405	18,1	25,5	23,7	30,5	54,2
Bizovac	4.507	8,4	32,9	31,6	25,6	57,2
Cerna	4.595	14,6	40,0	21,5	22,3	43,8
Kneževi Vinogradi	4.614	34,3	23,4	17,7	20,1	37,8
Nijemci	4.705	35,0	15,4	19,9	27,8	47,6
Rešetari	4.753	6,5	35,6	27,4	29,7	57,0
Garčin	4.806	10,9	41,1	21,3	24,9	46,2
Borovo	5.056	10,3	43,9	21,9	22,0	43,9
Drenovci	5.174	34,3	21,5	19,2	23,3	42,5
Staro Petrovo Selo	5.186	19,3	29,1	19,7	29,5	49,1
Orahovica	5.304	10,7	36,1	22,4	29,3	51,7
Trpinja	5.572	32,0	29,8	17,7	18,8	36,5
Velika	5.607	10,3	39,7	20,4	27,5	47,9
Bilje	5.642	13,8	26,4	27,0	30,6	57,7
Nuštar	5.793	6,0	24,9	26,3	40,9	67,2
Oriovac	5.824	5,2	51,1	20,9	21,4	42,3
Lipik	6.170	10,8	40,8	18,0	27,9	45,9

Kutjevo	6.247	31,5	29,2	17,0	21,0	38,0
Otok	6.343	18,9	22,2	24,6	32,5	57,1
Suhopolje	6.683	17,5	26,9	28,4	24,8	53,3
Đurđenovac	6.750	8,3	50,8	18,3	20,9	39,2
Ilok	6.767	22,5	28,7	17,2	29,7	46,9
Sibinj	6.895	4,4	43,0	25,5	25,3	50,8
Darda	6.908	13,4	31,8	24,5	28,7	53,2
Erdut	7.308	16,0	37,2	20,8	24,0	44,7
Ivankovo	8.006	11,3	27,9	32,3	26,3	58,6
Pakrac	8.460	6,5	33,7	19,5	37,8	57,3
Donji Miholjac	9.491	13,1	35,2	23,4	26,8	50,2
Pitomača	10.059	28,1	27,7	21,3	21,2	42,5
Beli Manastir	10.068	9,5	31,1	22,3	35,1	57,4
Belišće	10.825	5,1	45,4	20,5	27,1	47,6
Pleternica	11.323	10,4	34,9	25,2	27,8	53,0
Valpovo	11.563	6,0	35,9	24,9	32,0	57,0
Čepin	11.599	7,2	31,6	31,2	27,8	59,0
Županja	12.090	4,5	26,8	28,8	37,3	66,1
Slatina	13.686	12,5	28,7	27,3	29,8	57,1
Nova Gradiška	14.229	5,0	25,4	28,4	39,1	67,6
Našice	16.224	10,8	31,3	25,6	30,6	56,1
Virovitica	21.291	4,2	32,2	25,9	35,8	61,7
Požega	26.248	4,7	27,4	26,2	39,6	65,8
Vukovar	27.683	5,4	24,9	29,5	37,1	66,6
Đakovo	27.745	7,5	31,1	29,5	29,2	58,7
Vinkovci	35.312	3,7	22,8	31,4	40,1	71,5
Slavonski Brod	59.141	1,2	30,6	29,9	36,1	66,0
Osijek	108.048	2,5	23,4	33,6	38,3	71,9